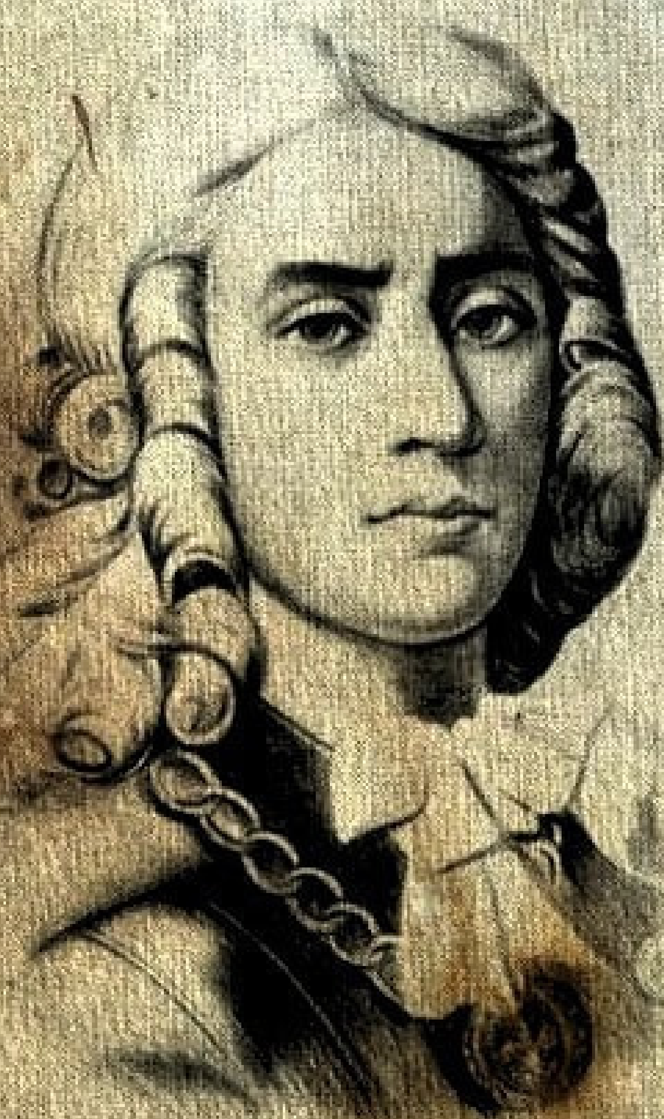
Dimitrie Cantemir

Viața lui Constantin Cantemir

DIMITRIE CANTEMIR

Viața lui Constantin Cantemir

1718

Constantin Cantemir s-a născut în anul 1612 de la Mântuirea lumii, în luna noiembrie, ziua a opta, părinți fiindu-i Teodor Cantemir și Maria în satul părintesc numit Siliștenі din ținutul Fălciului, așezat pe râul Ilan. Iară părintele său, Toader, coborâtor din vechea stirpe a Cantemireștilor, a fost fiu al lui Nestor, nepot al lui Vasile, strănepot al lui Iban, din strămoșii Grigore și Toader Cantemir, cu porecla mai nouă 'Silisteanul', care, primul dintre Cantemireștii de la Crâm, a trecut sub steagul lui Hristos în anul 6951 de Ia Facerea lumii, pe vremea lui Ștefan-Vodă, zis cel Mare. Părintele lui Constantin-Vodă, Toader Cantemir, a avut doi fii, pe Constantin și pe Nistor – pe acesta cu o altă soție (căci mama lui Constantin a murit după șase luni de la nașterea lui Constantin) – și o fiică mai în vârstă decât Constantin. Aceasta, juruindu-și fecioria lui Hristos, a luat veșmânt călugăresc și i s-a dat numele de Macrina. Ea a murit răpusă de bătrânețe în anul Domnului 1677 și a fost înmormântată cu mare cinstire de către Constantin și Nistor, frații săi, în mănăstirea părintească zisă Urlați, în cimitirul străbunilor lor Nistor, fratele lui Constantin dintr-o altă mamă, cu cinci ani mai mic ca vârstă, vreme de un an întreg ferecat în lanțuri în temniță de către Dimitrie Cantacuzino, domnul Moldovei, din pricina fugii fratelui său Constantin în Țara Românească, îmbolnăvindu-se de oftică de pe urma îndelungatei întemnițări, a murit la vârsta de 48 de ani și a fost înmormântat în biserica satului Ceucani. În anul Domnului 1627, năvălind tătarii din Crâm și din Bugeac, Toader, pe când apăra cu strășnicie ținutul Codrului ce-i fusese încredințat, a fost greu rănit de către tătari, rană de pe urma căreia, la puține zile după aceea, a și murit. Constantin-Vodă, pe când era de 15 ani, după moartea tatălui și după pustiirea de tot a, moșiilor sale, lăsându-și țara, s-a dus în Polonia la regele Cazimir. În această vreme între leși și suedezi se purta un război necurmat și cu dese încăierări în care Constantin, deși încă tânăr, a dat totuși leșilor dovezi deloc de disprețuit asupra bărbăției și sârguinței sale. Așa s-a făcut că a aflat o foarte mare faimă în fața regelui și a marelui hatman Sobieski, și nu mult după aceea a dobândit slujba de miiaș peste oștimea ușor înarmată (care era alcătuită din moldoveni). În această slujbă i-a servit cu credință și cu strălucit nume regelui Poloniei vreme de 17 ani încheiați. Odată, pe când leșii își aveau tabăra aproape de orașul Torun și până acum nu puteau să afle nici o știre despre gândul dușmanilor, hatmanul poruncește oștenilor moldoveni să hărțuiască mahalaua târgului cu o ceată aleasă de oșteni, doar ar putea cumva să ia prins pe vreunul de la

care să poată iscodi planurile dușmanilor. Sunt aleși 60 de moldoveni, între care a fost și Constantin Cantemir, pe atunci stegar. O dată cu aceștia s-au apropiat de târg, străjile dau de știre comandantului de venirea lor. Pe dată comandantul trimite din oraș împotriva moldovenilor două polcuri de călăreți. Moldovenii se prefac a fugi, suedezii îi urmăresc cu trufie, doi ofițeri suedezi având cai foarte iuți, se iau după moldovenii fugari. Constantin Cantemir, o dată ce vede că suedezii au înaintat departe de ai lor, își întoarnă calul și singur se abține asupra celor doi. Ei, slobozindu-și pistoalele, sunt înșelați în năzuința lor; Constantin, scoțând sabia, îi zboară capul unuia, iar pe celălalt îl pune pe fugă, îl urmărește și-l aduce prins la ai săi. Adus fiind ofițerul suedez la hatman, hatmanul se bucură peste măsură, nu numai fiindcă ar fi prins foarte bună limbă, ci mai cu seamă fiindcă până atunci nici un suedez nu mai căzuse viu în mâinile leșilor.

Apoi, (întrebând) hatmanul de care moldovean a fost prins căpitanul suedez (căci după rang fusese căpitan), i s-a spus că de către Constantin Cantemir; atunci hatmanul îl cinstește pe Constantin cu slujba de miiaș. Altă dată, în linia de bătaie, chemat de către un anume ofițer suedez cum ar fi la duel în văzul polcurilor, îl doboară pe suedez de pe cal și îl duce prins la hatman. Ofițerul acela a fost din neamul Piperilor. Acesta, după ce a fost adus la hatman, a doua zi a fost lăsat slobod pe cuvânt. Când însuși voia să-și ia ziua bună de la hatman, între altele îl roagă să nu răspândească printre ai săi că a fost prins într-o astfel de împrejurare și apoi că cel mai tare îi pare rău că, deși el însuși era oștean vechi și vestit în atâtea bătălii, a fost prins de un tătar oarecare, om de jos (nu știau suedezii că în tabăra leșilor se află moldoveni, crezându-i pe aceștia tătari lipcani). Hatmanul să-i fi răspuns: „Să nu socoți nicidecum – zice – că ai fost prins de un om de jos și fără nume, ci de unul foarte viteaz și vestit prin multele isprăvi războinice, de miiașul polcului moldovenilor”. Și poruncește să vină Cantemir. Iar suedezul când îl vede, aduce mulțumiri lui Dumnezeu și soartei sale norocoase că a fost prins de un bărbat ca acesta, al cărui prins să fii nu era între osteni un lucru de rușine. Mai sunt și alte foarte multe fapte strălucite și vitejești ale lui Cantemir în aceste lupte dintre leși și suedezi, vreme de 17 ani, precum am mai spus, mereu înnoite și lăudate, pe care de dragul scurtimii le lăsăm la o parte, împăcându-se în cele din urmă lucrurile între leși și suedezi și fiind sloboziți oștenii de strânsură, Constantin a dobândit și el de la rege și de la hatman îngăduința de a se întoarce în țară și, primind

de la rege scrisoare de liberă trecere și de laudă a credinței și a vredniciei sale, se înapoiază în țară în anul 1644; dar, cum vede țara tulburată încă de samavolniciile tătărești și turcești, trece la domnul Țării Românești, Grigore Ghica.

După ce a ajuns la București, se întâmplă să-l afle pe vodă în afara orașului desfătându-se la vânătoare. Dar mai înainte de a ajunge la vederea lui vodă sau de a-i spune cine și de unde este, se amestecă printre ceilalți vânători. Fiind însă din întâmplare un iepure stârnit și pus pe goană pe dinaintea lui vodă – cum nu era prin preajmă nici un câine să-l hăituiască –, Constantin Cantemir lovește cu o săgeată iepurele care fugea și îl omoară chiar sub ochii lui vodă. Întrebând vodă cine era acel atât de bun arcaș, îi răspund că omul acela este un străin din Moldova, altminteri prea bine cunoscut în Polonia după nume și faimă. Auzind vodă aceasta, poruncește să fie chemat la sine acela, îl întrebă cu omenie de venirea și aflarea lui. Constantin îi înfățișează pe scurt lui vodă câte ceva despre ale sale și adaugă că el, liberat din oștirea regelui Poloniei, a auzit cum că Măria sa strânge ofițeri și osteni și de aceea, de-i va fi pe plac, a venit la slujba lui. Pe dată vodă îl primește cu cinste și poruncește marelui său spătar (care este hatmanul la munteni) să-i fie rânduite găzduirea și celelalte de trebuință traiului. A treia zi este chemat de către vodă la Curtea domnească și este primit în slujba de ‘ceauș spătăresc’ (care la ei este un fel de ajutor al hatmanului). A fost în acea slujbă până la anul ..„ în timpul războiului de la Raba, unde Grigore-Vodă, lăsând partea turcilor, își unise armele cu cele ale imperialilor. Slujba și-a îndeplinit-o în chip strălucit și, pe când stăruia cu tărie în prima linie, a fost lovit de un turc cu o săgeată în partea din dreapta de buric; de pe urma acestei răni el nu s-a clintit câtuși de puțin de la locul său, ci s-a ținut statornic vreme de trei ceasuri cu săgeata frântă chiar în pântece, întors până la urmă în tabără, după ce doctorul i-a scos săgeata cu mare primejduire a vieții și cu îndelungată slăbiciune a măruntaielor lăuntrice, totuși s-a tămăduit.

Grigore-Vodă, de vreme ce avea de gând să lase partea turcilor și să se alăture nemților, voia să cerceteze câte mii de tătari aveau să urmeze tabăra turcilor în acel război; cum însă nu putea primi nici o știre sigură din spusa altora, îi cere sfat lui Constantin dacă n-ar fi cumva cu putință să prindă chiar din Bugeac pe vreunul dintre tătari, de la care să poată cerceta mai

bine starea lucrurilor. Cantemir, cum știa foarte bine limba tătărească, îi făgăduiește lui vodă că va prinde pentru dânsul un tătar din mijlocul Bugeacului. Vodă spune că nu era el menit unei astfel de primejdii și unei trebi aproape cu neputință; în cele din urmă vodă încuviințează această încercare. Cantemir, luând cu sine două slugi, fără să știe nimeni altul afară de vodă, vine până la hotarele Moldovei; acolo le poruncește și slugilor să poposească și, după patru zile, să aștepte întoarcerea lui în același loc. Apoi trecând pe timpul nopții râul Siret în Moldova, până să răsară soarele ajunge la casa părintească în satul Silișteni. Acolo îi găsește pe soru-sa Macrina și pe frate-său Nestor, dar ei abia de-i mai sunt cunoscuți, iar el abia mai este cunoscut de ei. Frații, când văd un oaspe atât de neașteptat (neștiind încotro i se îndrepte calea), cu cea mai mare bucurie se apucă de cele de trebuință pentru pregătirea unui ospăț. Dar Constantin îi oprește, ca nu cumva să dea de știre cuiva din sat de venirea lui, iar ospățul să-l amâne pentru o altă zi, că el are a vedea de altă treabă în acea zi. Așadar toată ziua aceea a stat ascuns în casa lui. neștiut de nimeni afară de frați; după apusul soarelui încălecând, trece înot râul Prut și de acolo, în mers grabnic, intră în ținutul Bugeacului și se îndreaptă întins către satul unui mârzac.

O dată ce ajunge în sat înainte de miezul nopții, se preface că a fost trimis de la Crâm de către han și că are să-i spună ceva mârzacului din porunca hanului. Mârzacul iese din iurta lui și îl întreabă pe Cantemir care era porunca. El: „încinge-ți sabia”, îi zice, „și ia-ți armele și încalecă pe calul ce-l ai mai bun și urmează-mă până în satul învecinat, unde. ajungând laolaltă cu Beg-mârza, vă voi înmâna poruncile care vă privesc”. Tătarul, nebănuind nimic potrivnic, încalecă și singur (căci așa îi poruncise Cantemir), împreună cu Cantemir, se îndreaptă către satul Beg-mârzacului (a fost și acesta din. neamul Cantemireștilor din Bugeac, un foarte mare neam de mârzaci). Când ies din sat ca la o mie de pași, Constantin îl lovește pe neașteptate pe tătar cu buzduganul, doar cât să-și piardă simțirea, dar nu să moară. Apoi îl leagă fedeleș pe cel doborât de pe cal și îl aburcă pe calul său; după aceea în mers grabnic ajunge înainte de revărsatul zorilor în satul său, la Silișteni, și îl închide pe tătarul legat în odaia din față. Fraților le poruncește ca, închizând porțile, să nu dea nimănui drumul în casă și să spună prin slujitori că nu sunt acasă. Frații se miră și se înfricoșează de acest lucru ciudat, dar le fac pe toate după poruncile lui Constantin. La căderea nopții își ia rămas bun de la frați și, luându-l cu sine pe mârzacul

cel legat, până la ziuă trece iarăși râul Siret, unde, găsindu-și slujitorii, li-l încredințează pe tătarul legat să-l ducă după ei. Astfel în chip minunat a dus el la bun sfârșit ceea ce îi făgăduise lui vodă.

În anul 1646, la vârsta de 34 de ani, silit de vodă, o ia pe prima lui soție, pe Anastasia, nepoată de văr după tată a lui vodă însuși, care se stinge din viață la a patruzecia zi după nuntă, răpusă de o molimă. Grigore-Vodă, trecând de partea nemților după bătălia de la Raba și luând cu sine marile avuții ce le avea, cum voia să ajungă prin Moldova în Polonia și de acolo la Viena, încredințase unui vechi și credincios căpitan al său să ducă opt cai încărcați cu galbeni. Acesta schimbându-si credința în viclenie, pe când treceau dis-de-dimineață prin apropiere de cetatea Sucevei, se abate asupră-le o negură foarte deasă. Căpitanul mai întâi îl pierde pe vodă prin negură, apoi, mânat de duhul cel rău și de lăcomie, îl părăsește și, laolaltă cu cei cincisprezece oșteni ai săi, pun la cale să prade averea și să rămână neștiuți în Moldova. Ridicându-se negura pe la prânzișor, Grigore-Vodă ia seama că lipsește credinciosul său căpitan împreună cu cei opt cai încărcați cu visteria; socotește, după cum stăteau lucrurile, că acela se rătăcise prin negură și îl trimite pe Constantin Cantemir să-l caute pe căpitan prin păduri și pe câmpii, el însuși oprindu-se pentru puțin din drum.

Pe la amiază îl găsește nu departe de târgul Sucevei pe numitul căpitan, ascuns împreună cu ai săi într-un desiș de codru, îl întreabă de ce stau opriți și îi spune că vodă îl caută și îl așteaptă în cutare loc. Mai întâi căpitanul spune că l-a pierdut pe domn prin negură, apoi, împletind vorbele cu vicleșugul, le poruncește alor săi să-l și prindă, să-l și lege pe Constantin. Constantin, nebănuind mai dinainte nimic de acest fel din partea unei slugi atât de credincioase a lui vodă, dăduse calul unuia dintre oșteni ca să i-l țină. După ce a văzut însă gândul acelui viclean, ca să scape de primejdia morții, se preface că va îmbrățișa cu cel mai mare drag tovărășia lor și că va merge împreună cu ei oriîncotro îi va purta soarta. Nelegiuitul acela îi dă crezare și întăresc tovărășia prin jurământ. Jură și Cantemir, nu însă cu inimă vicleană, ci dreaptă. Căpitanul le propune să împartă banii, Cantemir însă amână; mai întâi să purceadă mai departe de acolo, ca, nu cumva să fie găsiți și prinși de cei trimiși de la vodă (căci știa Cantemir că vodă nu-i poate aștepta mai mult de un ceas sau două, pentru că se temea să nu fie prins din urmă de muntenii urmăritori). Astfel ei încalecă.

După ce au mers puțintel către oraș, Cantemir, cum era scăpat din mâna sorții rele și avea un cal cu mult mai iute decât ai lor, îi spune căpitanului: „ Viclene, l-ai părăsit pe vodă și ai râvnit la averea lui ca cel din urmă tâlhar și ca un al doilea Iuda. Te va aștepta pedeapsa lui Dumnezeu și nu vei scăpa din mâinile mele până când domnul nu va lua seama că eu ți-am fost nu părtaș (căci el crede acum de-a binelea că am primit tovărășia ta), ci vrăjmaș plin de ură. Astfel că, nelegiuitule, eu știu acum că domnul nostru nu a mai putut să ne aștepte, ci, aruncându-ne cumplite blesteme, și-a urmat calea, căci nici nu-i va fi ea fără de primejdie până când nu va fi trecut Prutul și Nistrul în Polonia. De vreme ce ai cugetat și ai făptuit o asemenea fărădelege de nespus, vreau să mă urmezi până la cetatea Sucevei, care acum ni se ivește în fața ochilor, și acolo să încredințezi pârcălabului, neștirbită și neatinsă, averea lui vodă, ca una care îi aparține lui vodă, iar pe mine să mă curețiți de această învinuire în fața oamenilor și a lui Dumnezeu; iar dacă te vei împotrivi să o faci, să știi că nu vei putea scăpa viu din mâna mea și vei muri, tu și tovarășii tăi, spânzurați de către domnul Moldovei”. Auzind acestea, s-a înfricoșat nemernicul de tâlhar și, de voie de nevoie, îl urmează pe Cantemir până la cetate.

După ce intră în cetate la căpetenia ei (numită pe moldoveneste ‘pârcălab’), Cantemir îi înfățișează cum stau lucrurile, viclenii tâlhari mărturisesc, sunt ferecați în lanțuri și sunt trimiși împreună cu Cantemir la Dabija-Vodă, la Iași. Dabija, primind avuțiile, găsește în fiecare desagă câte 6000 de galbeni, îi osândește pe tâlhari la ocnă, pe Cantemir îl ține în cea mai mare cinste și în laudă pentru credința față de domnul său, îl dăruiește cu îndeajuns de bogate daruri și îi cere să voiască a rămâne în slujba lui; iar Cantemir îi făgăduiește să rămână cu dragă inimă în slujba unui asemenea domn, doar cu această învoială: până ce va fi auzit unde pe lume s-a așezat domnul său, iar auzind aceasta, el avea a merge la domnul său și a se curăța de bănuiala închipuită asupră-i. Astfel Cantemir rămâne la Dabija-Vodă, însă, la puține zile după aceasta, aude că Grigore-Vodă a scăpat în Polonia și că și-a îngăduit doar șase zile de odihnă la Liov, iar de acolo a apucat calea către Varșovia și de acolo înspre Germania. Așadar, de vreme ce înțelegea că este foarte anevoie să-l găsească pe domnul său prin atâtea crăii și împărății, se potolește până când pronia lui Dumnezeu i-ar deschide o cale mai lesnicioasă. Este cinstit de Dabija-Vodă mai întâi cu isprăvnicia

Codrului, unde știa că și strămoșii lui au ținut mereu isprăvnicia și că are moșii părintești.

Grigore-Vodă, după ce l-a așteptat pe Cantemir vreme de două ceasuri în locul unde se oprise și vede că nici Cantemir nici credinciosul său căpitan nu se mai ivesc, zise: „Și-au călcat credința ticăloșii, ei pe care îi nădăjduiam drept cei mai credincioși dintre toți; Dumnezeu să le dea răsplată după inima lor”. Și așa și-a urmat fuga până ce a trecut Nistrul. La trecere îl ajunseseră muntenii care-l urmăreau, dar Grigore, apărându-se vitejește și părăsind câteva chervane, însuși a trecut Nistrul cu restul avuțiilor sale și prin Polonia și Silezia s-a dus la împărat în Germania. După ce a zăbovit acolo ca la doi ani, dobândește iertare de la sultanul turcesc prin mijlocirea prietenului său Panaiotis, dragomanul Porții, și vine înapoi la Constantinopole prin Italia și Veneția.

Din nou i se dă înapoi domnia Țării Românești; îl găsește acolo pe căpitanul cel viclean și îl prinde. [Pe acesta] Cantacuzinii (care îi erau dușmani de moarte lui Grigore din pricina uciderii tatălui lor, Constantin Cantacuzino) nu știu în ce chip, îl sloboziseră pe acel căpitan viclean de la ocnele Moldovei și îl țineau la ei în cinste. Cantemir, când aude că domnul său s-a întors iar în Țara Românească și că i-a fost dată înapoi domnia, cere de la Dabija-Vodă învoire să meargă la domnul său și să se curețe de învinuirea ridicată asupra sa. Dabija-Vodă, potrivit făgăduielii, nu numai că îi dă învoire să se ducă, dar îi și scrie lui Grigore-Vodă și dă mărturie pentru credința lui Cantemir; iar lui Cantemir însuși îi spune că, dacă va voi să se întoarcă iarăși în țara sa, el nu-i va da altuia slujba pe care o ținea și că va avea mereu la dânsul cinstirea cuvenită lui. Cantemir, fie din dragoste de țară, fie din pricina nenumăratelor necazuri pe care le îndurase în pribegiile sale, făgăduiește lui vodă că, dacă va dobândi din partea domnului său de mai înainte învoirea de a se înapoia în țară și va căpăta carte de liberă trecere și scrisori doveditoare ale credinței sale, el se va întoarce în slujba lui. Astfel Cantemir se duce în Țara Românească la Grigore-Vodă, cere și se roagă pentru o judecată în fața lumii. Căpitanul cel viclean este adus de față; învinuit fiind de către Cantemir de fapta vicleniei, acela mărturisește; este adusă ca mărturie scrisoarea domnului Moldovei, se dă hotărâre ca vicleanul căpitan să fie spânzurat. Cantemir își dovedește credința și dreptatea și dobândește de la Grigore-Vodă carte de mărturie, care se mai

păstrează și acum la fiii săi. De altfel, a treia zi, când căpitanul avea să fie dus din temniță sub furci, îl găsesc mort; făcându-se cunoscut domnului acest lucru, Grigore să fi răspuns: „A murit el ca om, dar ca trădător viclean trebuie spânzurat chiar și mort”; și astfel l-au spânzurat pe mort, ducându-l nu la groapă, ci la spânzurătoare. Iar Constantin Cantemir, primind, așa cum s-a spus, de la Grigore-Vodă scrisoare de mărturie și învoirea de a se întoarce în țară, s-a înapoiat în slujba domnului Moldovei, la-moșiile și neamul său.

După înapoierea din Țara Românească, Dabija-Vodă îi încredințează nu numai isprăvnicia Codrului, ci mai adaugă pe deasupra și vornicia Bârladului. A trăit sub domnia acestui voievod, atât la curte, cât și între boieri, în mare cinste, iubit și îndrăgit de toți. Orice treburi, fie obștești, fie numai ale domnului în parte, le ducea la bun sfârșit grabnic și cu bună judecată și mai cu seamă în adunările cu tătarii (‘slim’ li se spune) întreaga povară a treburilor cădea numai asupra lui. Căci era socotit de tătari, nu mai puțin decât de moldoveni, un judecător drept al lucrurilor și al treburilor.

În anul ... ia de soție, din neamul de viță al Găneștilor, pe o fată, Ruxandra, singura care mai rămăsese din tot neamul lor; de la ea și-a adăugat la ale sale toate moșiile neamului ei și un număr destul de mare de șerbi; ea a trăit doar trei ani și dintr-însa s-a născut primul lui copil, Ruxandra, fiica acelei Ruxandre. În anul ..„ murind Dabija-Vodă, este pus Duca în locul lui; acesta îl întărește pe Cantemir în aceeași isprăvnicie a Codrului și îi încredințează strângerea dărilor acelor ținuturi și apărarea hotarelor de noii veniți, tătarii nogai. Dar Duca nu a ținut domnia mai mult de șase luni, fiind mazilit de Poartă. La domnie a fost trimis Iliaș, din vechiul neam al lui Alexandru-Vodă, cel numit Lăpușneanul, dar locuind acea familie îndelungă vreme la Constantinopole, pierduse chiar și obișnuința graiului Moldovei, astfel încât părea preschimbat din moldovenesc în grecesc. Dar și Iliaș fiind mazilit după optsprezece luni, din nou Duca este trimis în Moldova.

În anul ... o ia în căsătorie pe a treia soție, pe Ana, din vechiul neam de moldoveni al Bantășilor, nepoată după mamă a Anastasiei, soția lui Duca-Vodă, din care în anul următor i s-a născut Antioh, fiul lui dintâi, în luna decembrie, 4. În al doilea an al domniei aceluia, moldovenii care locuiesc

dincolo de râul Prut, afară de Cantemir, ațâță o răzmeriță împotriva domnului. Se strâng ca la opt mii de răsculați, se pornesc pe neașteptate asupra Iașilor și îl împresoară pe domn în cetate. Duca îi încredințează lui Cantemir apărarea Curții domnești; acesta îi alungă cu tărie pe răsculații care dau năvală; în sfârșit, Duca-Vodă, prin mijlocirea lui Cantemir, îi întreabă pe răsculați ce vor. Aceia răspund că nu vor nimic altceva afară de ieșirea lui din domnie. Domnul se învoiește ușor la aceasta și vestește că a lepădat domnia și cere slobodă trecere către Constantinopole. Răsculații se învoiesc. Duca, ieșind din Iași, ajunge la Galați (aceasta este o cetate așezată pe malul Dunării), de acolo îl înștiințează pe sultan despre răsculații moldoveni. Sultanul îi poruncește să se întoarcă din drum și, împreună cu tătarii orânduiți, să-i risipească pe răsculați și să-i măcelărească pe toți până la unul. Duca s-a folosit împotriva dușmanilor săi nu numai de sfaturile, ci și de brațul lui Cantemir, căci răsculații, primind știre despre întoarcerea lui Duca și de venirea tătarilor, se strâng încă și mai mulți în câmpia Orheiului. Jură că ei ori vor muri, ori nu-l vor primi pe Duca la domnie. Cantemir este trimis de Duca, cu o oarecare parte din tătari, îi alungă pe răsculații strânși laolaltă, îi risipește și îi silește să primească supunerea față de domn. Reîntors, Duca îi aduce lui Cantemir mari mulțumiri și îl cinstește cu dregătoria de mare-clucer (annonae praefectus).

În anul următor Mehmed-Sultan își duce oștile împotriva leșilor și spre a cuceri Camenița. Duca îl orânduiește pe Cantemir ‘călăuz’ (ductor exercitus) pe lângă împărat (căci era foarte bun cunoscător al limbii turcești), de la Dunăre și până la Camenița în această slujbă atât de anevoioasă și de aspră el s-a purtat desăvârșit; pe toate le avea grabnic și de-a gata după pofta sultanului, în tabăra turcească îi fusese orânduit sălaș lângă Cozazogli Ram, capugilar-chehaia sultanului. Toate cele privitoare la locurile de prin olaturi, la ape și la obiceiurile și oștile leșilor învecinați, el le înfățișa după dorința sultanului, ca unul care trăise vreme de atâția ani în Polonia. Aceasta a fost cea dintâi pricină din care Cantemir și-a făcut un nume până și la Curtea sultanului. Duca fiind mazilit sub Camenița, în locul lui este pus Petriceicu, dar Cantemir este orânduit și de Petriceicu în aceeași slujbă pe lângă sultan. După luarea Cameniței, cum sultanul voia să-și ducă oștile înlăuntrul Poloniei, dar voia să trimită înapoi peste Dunăre haremul, adică țiitoarele lui și noile prea alese roabe leșești pe care hanul și alte pașale (care pustiiseră Podolia până la Liov) i le trimiseseră în dar – îl

orânduiește atunci al doilea după Câzlar-Aga pe Haznadar-Bașa al său, Iusuf-Aga, și îi poruncește să îl ia cu sine pe Cantemir împreună cu câteva sute de moldoveni pentru a însoți și a păzi haremul. Domnul Moldovei rânduiește la porunca sultanului cinci sute de oșteni moldoveni; Haznadar-Bașa nu luase cu sine mai mult de o sută de turci (netrecându-le nimic prin gând de oștile leșilor), ba și aceștia slugi de curte și slujitori de ai săi. Astfel Mehmed-Sultan, pornindu-și tabăra de la Camenița spre Liov, Haznadar-Pașa cu haremul și cu Cantemir o iau înapoi spre a trece Nistrul.

O dată trecut Nistrul, șapte mii de leși fuseseră trimiși dincoace de Nistru de către hatmanul Sobieski ca, de vor putea, să poată (sic) prinde limbă de la taberele din urmă ale turcilor. Aceștia cad pe neașteptate asupra haremului sultanului chiar pe malul râului. Eunucul, pierzând orice nădejde, nu știe, încremenit, ce ar fi de făcut, îl strigă pe Cantemir. „Iată”, zice, „dușmanii sunt mulți, noi foarte puțini; ce-i de făcut?”. Cantemir îl sfătuiește „să trimită cât mai de grabă un om ca să dea de știre sultanului și să-i ceară ajutor; iar că el, cu oștenii săi, va așeza chervanele roată și se va lupta până la ultima suflare și nu îi va lăsa în mâinile dușmanilor mai înainte de a pieri”. Ceea ce a și făcut; căci, strângând chervanele roată și slobozind caii, ei aruncau îndărăt, pedeștri, iureșul leșilor. A luptat vreme de opt ceasuri, până când leșii au văzut ajutorul venind de pe cealaltă parte, cu toate că acesta nu putea fi văzut și de ei înșiși. Leșii, văzându-i pe turcii care veneau și se împrăștiau pe toată câmpia, o rup la fugă fără de vreo ispravă. Astfel, prin bărbăția lui Cantemir, au fost izbăvite femeile sultanului. Celor veniți în ajutor, eunucul le povestește despre bărbăția, destoinicia și inima neclintită a lui Cantemir și mărturisește că de la dânsul le vine scăparea, lui și femeilor sultanului; apoi, însoțindu-l și ceilalți turci, a dus haremul până la Galați. La Galați eunucul dă scrisoare către marele vizir despre slujba credincioasă a lui Cantemir; întors cu ea la vizir, vizirul îi spune: „Dacă aș fi avut știre despre bărbăția și credința ta mai înainte de a fi așezat domn nou, tu ai fi avut a fi uns domn; dar cum prea de curând a fost așezat domnul, este cu neputință ca sultanul să-și schimbe hotărârea. Dar te va aștepta aceeași norocire de vei săvârși mereu astfel de slujbe și vei sluji cu credință Porții Otomane”. De aici s-a tras că, rând pe rând, Cantemir a fost ținut în bănuială la toți domnii cu toate că el nu a râvnit niciodată domnia și a slujit tuturor domnilor întotdeauna cu credință și fără pată.

În anul următor, din nădăjduită pace se ațâță un și mai mare pârjol al războiului împotriva leșilor, căci Mohamed-Sultan, auzind că statul leșesc a nesocotit înțelegerile pe care regele le încheiase cu turcii și că a tăgăduit să dea tributul făgăduit, se pornește cu mari puteri împotriva, leșilor; dar, sub Hotin, turcii sunt înfrânți rușinos de către leși și puși pe fugă în acea bătălie și Petriceicu, domnul Moldovei, unindu-și armele cu cele leșești, le-a pricinuit turcilor foarte mare prăpăd; dar, după aceea, \ Petriceicu, [domnul Moldovei], cum nu putea să-și împlânte temeinic piciorul la domnia Moldovei sub ocrotirea leșilor, a fost silit să se tragă în Polonia. Poarta Otomană, o dată ce a văzut că domnul Moldovei a trecut la l dușmani chiar în focul luptei și că începutul prăpădului s-a pornit de la moldovenii și muntenii trecuți de cealaltă parte, socotește că-i mai chibzuit ca pe viitor să nu mai pună nicicând domn un moldovean, ci un grec, care să-și aibă casa și familia la Constantinopole, și pe deasupra nerăzboinic din fire și necunoscător în ale celor ostășești. Așa că îl trimit în Moldova pe Dimitrie (căruia pe nume mic îi spun îndeobște Dumitrașcu) Cantacuzino. Acesta, după ce a ajuns la Galați pe timp de iarnă, găsește Moldova {împânzită) de cazaci prădalnici, care trecuseră de la turci la muscali vede toate acele ținuturi pline de tulburare și de tâlhării; domnul, nefiind învățat cu atare lucruri, se teme să meargă mai departe. Boierii nu-l pot suferi pe acest nou-venit, dar, ca să nu pară că pun ceva la cale împotriva poruncii sultanului – ca și cum de teama cazacilor și a tătarilor aflați în pradă s-ar fi tras către olaturile muntoase – amână să vină să i se închine noului domn.

Dimitrie, neștiind cum stau lucrurile și rămas fără orice sfat, stă țintuit la Galați. Era însă în preajma lui un oarecare grec, cunoscător al treburilor din Moldova, care îi spune domnului că „dacă nu-i va atrage mai întâi la sine pe Cantemir și pe Gavriliță” (acesta era pe acea vreme hatman al Moldovei) „prin scrisori ademenitoare și pline de cinstire și prin făgăduieli, nici un boier nu se va apropia de el; căci toți ceilalți obișnuiesc a se lua după mișcările și faptele acestor doi”. După sfatul acestuia, Dimitrie trimite la Gavriliță și la Cantemir scrisori ce le făgăduiau munți de aur: juruindu-le anume lui Gavriliță întărirea hătmăniei, iar lui Cantemir serdăria (iară serdăria înseamnă cârmuirea întregului olat al Moldovei care este dincolo de râul Prut și lui îi dau ascultare corpurile de călăreți din acele părți, rânduite la hotare până la Hotin, Bender și Bugeac). Cei doi, ademeniți prin

aceste scrisori, vin la domn la Galați, unde (acesta) își petrecea acuma a patra lună.

Domnul își ține făgăduielile: îl face adică pe Gavriliță hatman, dar îl ține pe lângă sine, cum că ar vrea să se folosească de îndreptarea și sfatul lui pentru a-i aduce înapoi și pe ceilalți boieri. Pe Cantemir îl face serdar și îi încredințează oastea moldoveană care îl însoțește, adăugând și câțiva turci și tătari, ca să-i alunge pe cazacii jefuitori și făptuitori de tâlhării pretutindeni în cuprinsul domniei și pe ceilalți prădători de adunătură de felurite neamuri. Către această vreme i se născuse lui Cantemir cel de al doilea fiu, Dimitrie, în luna octombrie, 26. Pe acest fiu nou-născut Dimitrie-Vodă, ca să-și lege și mai taie sufletul lui Constantin Cantemir, îl primește din sfânta cristelniță și îl cheamă Dimitrie, după numele său, și îl dăruiește cu o foarte întinsă moșie din satele domniei, numită Valea Ilei. Acestea fiind astfel rânduite la Galați, Cantemir, luându-și oștile, măcar că nu prea numeroase, se năpustește de pretutindeni asupra tâlharilor, pe unii îi prinde, pe alții îi alungă și în răstimp de o lună le pune iară pe toate la adăpost și în bună pace. Dimitrie-Vodă, apucând scaunul Iașilor, boierii toți se adună de la sine ca să i se închine. Cu toate acestea domnul, cum avea știre că numele și bărbăția lui Cantemir sunt vestite și renumite nu numai printre ai săi, ci până și la Curtea turcească, uitându-și jurământul și de curând împlinitele-i slujbe pline de credință, prinde ură din pizmă și are grijă ca, prin mii de tertipuri, să-i facă de petrecanie lui Cantemir; dar, fără vreo dreaptă pricină, nici nu cutează, nici nu poate să ridice mâna asupra-i, de vreme ce știa că, dacă vroia să încerce asupra-i vreo silnicie, toți moldovenii îl părăseau și i se alăturau lui Cantemir. Chiar dacă avea Cantemir știre, prin prietenii săi, de această ură iscată împotriva lui, se preface totuși că nu bănuiește nicidecum așa ceva din partea domnului și dă ascultare fără preget tuturor poruncilor. Tot după cum întotdeauna și la oricare bărbați aleși virtutea le-a fost urâtă celor stricați, tot astfel și la acest Cantemir al nostru ea a fost mereu prigonită de către unii; cu ocări și cu alte nedrepte clevetiri – și mai cu seamă puneau, precum socoteau ei, ca nezdruncinată temelie a minciunilor lor că, la mai-marii turci și la han, Cantemir se afla la mai bun preț decât alții, ba chiar și decât vodă însuși, și că odinioară, sub Camenița, Cara Mustafa îi făgăduise domnia și era de crezut că el nu numai că așteaptă împliriirea acelei făgăduieli, ci chiar și năzuiește la ea. De unde domnii au a se păzi ca nu cumva să se încreadă prin mult în el la treburi mai

ales care privesc Poarta, altminteri se va întâmpla cândva ca el să poată scoate din scaun pe oricare domn ar voi. încredințat prin acestea și prin felurite (alte) lătrături de acest fel, Dimitrie întindea neobosit lațuri asupra vieții lui Cantemir. Dar, prin ocrotirea lui Dumnezeu, nu i s-a ivit nicicând vreun prilej ori n-a putut găsi împotriva lui vreo dreaptă pricină» cu toate că îi încredința necontenit treburi și porunci altora cu neputință de înfăptuit). Totuși Dimitrie nu a rămas multă vreme neclintit în domnie, căci, mazilit fiind după șaisprezece luni, a fost trimis în Moldova un alt grec, Antonie Ruset, poreclit Dracul. Sub acesta Cantemir și-a tras haina peste cap și, fără de dregătorie, a rămas ca la doi ani la casa sa.

La anul ..„ după al cincilea an de căsătorie, i s-a născut fiica Safta sau, după numele (sfintei) ei patroane, Elisabeta, de pe urma cărei nașteri a murit și Ana, soția lui Cantemir, femeie vrednică a fi socotită înainte de toate printre femeile acelui veac, deprinsă cu cea mai bună învățătură, foarte pricepută și prevăzătoare în treburile gospodăriei (și sunt de adăugat cele ce se cuvin să fie lăudate la o femeie înzestrată cu virtute); iar nu mult după aceea a plecat dintre cei vii și sora lui Cantemir, călugărița Macrina.

Fiind mazilit Antonie Ruset, sultanul îl trimite din Țara Românească în Moldova pe Duca pentru a treia oară (fiind așezat în Muntenia Șerban Cantacuzino). Când Duca ajunge în Moldova, îl recheamă din nou la dregătoria de serdar pe Cantemir, care se lăsase în voia liniștii și tihnei, departe de Curtea domnilor, dar nu ca să cinstească un om vrednic de cinstire, ci ca să găsească la el vreo pricină din care să-i poată face de petrecanie, căci, pe când era el încă mazil ducându-și viața la Constantinopole, aflase pe de-a-ntregul cât de vestit era numele lui Cantemir la Curtea sultanului, de unde lesne se putea ghici că, în cele din urmă, va ajunge și la domnie. Păzindu-se totuși cu iscusință în treburile și în slujba sa, Cantemir nicicând nu a dat temei să se petreacă ceva potrivnic lui. S-a întâmplat însă ca, în al treilea an al domniei lui Duca, o seamă de boieri să uneltească împotriva lui, dintre care mai de frunte erau trei: Marele-vistier Ghica, jitnicerul Bogdan și sulgerul Lupul. Aceștia deși începuseră uneltirea nu fără tainica înțelegere și a altor boieri (căci simțeau că silnicia Ducăi era de neîndurat) totuși purtându-și treaba cu mai puțină prevedere, le sunt descoperite urzelile. Sunt prinși, sunt dovediți vinovați și sunt descăpățânați potrivit hotărârii. Fiul lui Bogdan, Lupul era logodit cu fiica

lui Cantemir, Ruxandra, și acum pe cale să facă nunta, (atunci când) au fost date la iveală răzvrătirea și uneltirea lui Bogdan.

După tăierea capului lui Bogdan, câțiva pizmași ai lui Cantemir, socotind că au aflat preabun temei, îi spun domnului că Bogdan își logodise fiul cu fâta lui Cantemir și că, de vreme ce era între ei și vecinătatea moșiilor și o legătură prin căsătorie și se mai și știau legați între ei de atâta vreme, era cu neputință să nu-l fi făcut și pe Cantemir părtaș la sfatul lor, mai ales pe un. om pe care întregul ținut de dincolo de Prut al Moldovei îl recunoaște drept căpetenie. I-au plăcut minciunile unui domn gata de moartea și uciderea omului celui drept. Dar cum acesta nu se putea face pe față și nici vinovații nu spuseseră nimic împotriva lui Cantemir, nici prin viu grai, nici în .scris, a purces în alt chip: mai întâi îl aruncă, în temniță pe Lupul cel tânăr, fiul lui Bogdan (care avea atunci șaptesprezece ani). Plăsmuiește cum că la tatăl lui și la el au rămas bani din vistieria obștească, îi cere 10 000 de taleri, iar pe ascuns umblă să afle prin îngrozirea cu caznele, dacă n-a auzit cumva el însuși de la tatăl său că și Cantemir â fost într-un gând cu acela. Tânărul spune că el nici uneltirea tatălui său n-a simțit-o, necum pe a lui Cantemir; iar tatăl său, de va fi încercat acea nelegiuire, a fost pedepsit după dreptate, el însă a fost străin de planurile tatălui său și neștiutor de ele.

Astfel, neizbândind Duca nimic, îi făgăduiește tânărului că îl va dezlega de toți banii și că îl va cinsti cu vreo slujbă la Curte, dacă îi va da în scris și va spune în fața Divanului că socrul său Cantemir a fost părtaș la uneltire. Nobil și mare la suflet, tânărul spune că vrea mai bine să moară decât să învinuiască pe nedrept un om drept. O dată pierdută nădejdea de-a izbuti, Duca, prin felurite întemnițări și înspăimântări cu caznele, cere de la tânăr, cu silnicie și pe nedrept, toți banii. Tânărul Lupul făgăduiește că îi va da, numai să fie slobozit din lanțuri cu bune chezășii, ca să poată adică să-și vândă moșiile, cu al căror preț să împlinească pofta domnului. I se dă îngăduința să iasă din temniță cu bune chezășii, dar domnul dă tainică poruncă, nu cumva vreunul dintre boieri să se pună chezaș sau zălog pentru el. Tânărul se roagă de toți boierii rudă cu sine și de alții pe care îi socotea prieteni ai tatălui său; toți spun că nu pot să facă aceasta și-și cer iertare, ca nu cumva, ajungând chezași pentru el, să cadă în bănuială la domn. Cantemir, când își vede ginerele atât de silnic hărțuit și năpăstuit fără nici o

milă de către slujitori (căci banii aceia fuseseră rânduiți pentru slujitori), îi spune marelui-buluc-bașă să-l slobozească pe ginerele său, iar el în răstimp de zece zile va plăti acei bani și, dând înscris, îl slobozește pe ginere-său din temniță.

Auzind aceasta, Duca se aprinde și mai tare de mânie și, chemându-l pe Cantemir, îi zice: „De ce te-ai pus chezaș pentru fiul omului care mai acum trei zile uneltise asupra capului meu și și-a luat pedeapsa cuvenită prin dreaptă judecată? Dragostea asta peste măsură a ta față de el este mai mult decât s-ar cuveni unui logodnic; căci puteai tu să-ți găsești un alt mire, ai cărui părinți să nu fie împroșcați cu o atare pată. Cine oare ar disprețui să-și logodească feciorul cu fata ta?” îi răspunde Cantemir: „Că Bogdan a fost descăpățânat pe drept și prin obștească judecată, o știm cu toții. Dar că fiul lui, pe care după rânduielile bisericii mil luasem ca logodnic fiicei mele, a fost părtaș la aceeași vină cu părintele său nu am auzit și nu am socotit ea este drept, Măria Ta Doamne, în orice chip va fi murit tatăl său. să nesocotesc logodna cu un tânăr nevinovat, fapt prin care ar fi încălcate rânduielile bisericești și cinstea cuvântului dat. Cât despre plata banilor, socot că nu am adus folos mai mult ginerelui meu decât oștenilor tăi: acestuia măcar i-am adus scăparea din lanțuri, acelora însă le-am înlăturat lipsurile și le-am împlinit așteptarea de șase luni de zile. „Altcum”, zice, „dacă Măria Ta va porunci-o, n-am să le mai număr oștenilor banii și am să amân nunta câtă vreme va fi pe placul Măriei Tale”.

Dreptul judecător răspunde: „De vreme ce te-ai legat prin înscris să le plătești oștenilor banii pentru datoria tânărului, nesmintit |trebuie să plătești acea sumă la sorocul hotărât, dar nici nu voiesc, nici nu încuviințez ca fiul unui tată care a uneltit împotriva capului meu să fie soțul fiicei tale; altminteri de vei face, va fi drept dovadă că tu ești mai degrabă de partea dușmanilor mei morți decât de a mea viu și domn”. Cantemir, simțind leul după gheară, înțelege prea bine gândul cel răuvoitor al domnului față de dânsul, totuși îi poruncește pe tăcute ginerelui său să vândă neguțătorilor toată averea sa mișcătoare și nemișcătoare (afară de clădiri, de moșii și de șerbi) și din prețul ei să plătească domnului banii, zicând că „el însă nădăjduiește în Dumnezeu că va afla prilej de a-i înapoia mai multe decât a vândut el însuși”. Așa a făcut tânărul: își vindea toate bunurile cu inimă largă, Cantemir însă, prin mână străină, cumpăra toate acestea pentru

ginerele său; pe care, după aceea, i le-a dat înapoi cu și mai mare folos. Iar Duca-Vodă, de vreme ce vedea că toate străduințele sale sunt zadarnice și nu putea găsi sub ce învinuire să-l înșface pe Cantemir, născocește un alt vicleșug: săr-l trimită pe el capuchehaie (împuternicit) la Constantinopole la Curtea sultanului si, dacă s-ar ivi oarecari porunci ale sultanului privind fie trimiterea vreunei sume de bani, fie îndeplinirea vreunei alte trebi importante la Poartă, să se țină sub tăcere acea treabă sau poruncă, iar la Poartă va spune că acea sumă de bani sau acea treabă el i-a și poruncit capuchehaiei Cantemir să o împlinească, ba i-a și arătat și orânduit chipul în care trebuia să fie îndeplinită, ceea ce dacă acela nu a făcut-o este vina lui, și nu a celorlalți supuși din Moldova.

Astfel acela va fi aruncat (pradă) mâniei sultanului. Ceea ce a și înfăptuit: căci, trimițându-l pe Cantemir la Poartă, îi scrie vizirului în diferite scrisori cum că peste trei luni va să vină Bairam-pescheșul (darurile pentru Paști le turcești , al căror întreg se alcătuiește din 120 de pungi), că l-a trimis prin Cantemir în număr deplin și că încă de cu trei luni înainte de Bairam se află strânsă la Galați întreaga sumă de bani, pe care, luând-o cu sine de acolo, acela să o ducă la Poartă și, după catastif, să o împartă tuturora așa cum se cuvine. Cantemir purcede din Iași, la Galați nu găsește strânsă nici măcar a treia parte din bani, ba încă este încunoștiințat de niște prieteni că acest lucru fusese nesocotit din porunca domnului. De la Galați îi scrie domnului două, ba și trei scrisori despre lipsa banilor, nu dobândește nici un răspuns afară de acela ca, fără nici o zăbavă la mijloc, să ajungă cât mai repede la Constantinopole, ca nu cumva treburile grabnice de la Culte să fie lipsite de îndrumătorul și înfăptuitorul lor; iar toate celelalte îl vor urma. Cantemir, strâmtorat din toate părțile, dar mânat totuși de nevoie, este silit să treacă Dunărea și ajunge la Poartă în ziua dinainte hotărâtă de către domn.

Ziua Bairamului stătea să vină și nu se auzea nici de numele banilor ce aveau a sosi; își dă el seama dinainte încotro bătea treaba (căci plata acestor bani nu suferă nici o amânare la Poartă). Chehaia vizirului știa din scrisorile domnului că întreaga sumă de bani să află pregătită la Cantemir și el o va plăti fără îndoială:la vremea obișnuită; de unde atârna asupra lui Cantemir o nu mică primejdie. La Galați nu luase cu sine mai mult de 20 000 de taleri; astfel că, pierzând nădejdea că vor mai sosi bani de la domn, se întoarce

către ai săi prieteni turci, din care nu puțini avea, și care făceau negoț în Moldova, de la care ia, pe înscris de mâna lui, toată suma de bani și, în ziua dinainte hotărâtă, împarte tuturora în întregime Bairam-peșcheșul și nu se mai plânge înaintea domnului de acest lucru, ci numai că nu a găsit banii la Galați, potrivit cu porunca pe care o primise de la Iași către dăbilari, și că nici mai apoi, până în ziua Bairamului, nu au sosit în urma lui – de unde el socotește că Măria sa, împărțit între alte treburi obștești mai însemnate, a trecut cu vederea acesta sau că aceia cărora li se dăduse porunca s-au lăsat pe tânjală; drept care el roagă pe Măria sa să binevoiască a-i trimite cât mai degrabă restul de bani, pe care i-a luat cu împrumut de la prieteni pe înscris de mâna lui și (ca nu cumva, din pricina lipsei banilor, vizirul să se mânie asupra domnului) i-a împărțit în întregime la locurile lor, ca, la ziua sorocită pentru plata banilor, să nu se arate în fața negustorilor drept mincinos și nestatornic, în scrisori domnul făgăduiește chiar că va trimite banii, însă în fapt nu se sinchisește nicidecum, ba nici măcar nu-și mai amintește și nu-i mai pasă de Cantemir că a rămas datornic.

Și acum un an întreg își împlinea crugul și tot nu se trimitea nici un ban; negustorii cerându-și cu îngrijorare banii de la Cantemir, Cantemir le dă înscrisuri de plată către vechilul casei lui; aceștia, venind în Moldova, primesc de la vechilul casei, fiecare după înscrisurile lor, boi, pi, miere, unt și altele care le aduc folos negustorilor și dau înscrisurile înapoi. Domnul, după ce a aflat despre Cantemir că a plătit de la sine împrumutătorilor întreaga sumă de bani, numește o nouă capuchehaie la Constantinopole și lui Cantemir îi poruncește să vină la el, anume sub cuvânt că, deoarece avea poruncă de la sultan să se gătească de război împotriva nemților, vrea să-l folosească la strângerea de oșteni și la alte treburi privitoare la oștire; iar despre banii datorați nu se face nici o pomeneală. Cantemir se supune poruncii domnului, încredințează treburile Porții capuchehaiei care vine, el însuși se întoarce în Moldova, este cu cinstire primit la vedere de către domn, primește încă o dată mulțumiri pentru slujba credincioasă și strălucită și i se făgăduiește plata banilor din țară. Dar toate acestea erau plăsmuite și învăluite în ură ascunsă; căci nici n-a poruncit mai apoi să-i fie plătiți banii, nici de celelalte făgăduieli nu s-a ținut. Totuși Cantemir a răbdat nebiruit toate acestea.

Nu mult după aceea la anul ..., pe la începutul verii, domnul purcede la război asupra Vienei. Pe Cantemir îl scoate din slujba de serdar și îi poruncește să urmeze tabăra. Cum însă tătarii treceau prin Moldova și Țara Românească spre a se uni lângă Belgrad cu tabăra turcească, ei pustiiau Moldova ca pe o țară dușmană (lăsând în pace doar oamenii), pârjoleau cu foc conacele și casele multor boieri, prădau turmele de oi și de vite – între care fuseseră jefuite și hergheliile de cai ale lui Cantemir, mai mult de 800 de capete. Duca pătrunsese acum în Transilvania, când aude despre pustiirea țării de către tătari. Dar, fiecare numai având nădejde pentru cele pierdute ale sale (căci știau că este cu neputință să poată găsi sau căpăta înapoi cele prădate de tătari), nu le mai purtau deloc de grijă; Cantemir însă, cum știa că se bucura de mare trecere în fața hanului și a tuturor mârzacilor, cată de la vodă învoire să se ducă la han și să-si ceară înapoi lucrurile prădate de tătari, în fapt însă el avea în gând ca, după ce își va fi încheiat treaba cu hanul, să se întoarcă în țară și să nu-l mai aștepte în Moldova pe domn la înapoierea lui. Domnul nu a putut să-i tăgăduiască cererea și, primind învoire de întoarcere, îl întâlnește pe han lângă Temurcapi. Pe dată îi dă strașnic ‘iarlâc’ (astfel numesc tătarii poruncile lor) către toți mârzacii și orânduiește câțiva slujbași ca să cerceteze prin toată tabăra tătarilor: pe oriunde vor fi fost răpite de către tătari vitele sau orice altceva de-al lui Cantemir, să le ia în primire și pe acei tătari să-i trimită în lanțuri la han. Astfel Cantemir și-a redobândit de la tătari toate vitele și oile sale (afară de 40 de catâri), ba chiar, sub numele său, și pe ale multor boieri, iar cât despre arderea casei și a conacelor a dobândit porunci ca toți mârzacii, punând laolaltă o sumă de bani, să plătească prețul curților pârjolite.

Întors fiind apoi la moșiile sale, vodă când a văzut pe Cantemir că nu a urmat tabăra, ci a auzit că s-a întors la ale sale dă poruncă locțiitorilor săi, la Iași, ca pe Cantemir, prins, să-l țină în lanțuri până la înapoierea sa. Dar Cantemir, primind prin mijlocirea unor prieteni vestea unei astfel de porunci, îi strânge pe toți ai săi de casă din satul Ceucani (așezat lângă râul Tutova) și, în înțelegere cu mulți alți boieri (între care cel mai de seamă era Gavriliță, marele vornic), nesocotesc ascultarea și timp de șapte zile serbează cu strălucire nunta fiicei lui cu fiul răposatului Bogdan. Sfârșindu-se nunta, locțiitorii (cărora, cu un cuvânt turcesc li se mai spune obișnuit ‘caimacami’) trimit 200 de oșteni călări și pedestrași să-l prindă pe Cantemir în satul lui, dar (Cantemir), primind cu trei zile mai înainte știre

despre sosirea lor, își pregătește oamenii de casă și slugile pentru a se apăra. Cu oștenii fusese trimis vătaful stolniciei lor, Ioan Hrisoverghi, grec de neamul lui. Acesta, după ce s-a apropiat de satul Cantemir, neștiind despre Cantemir că avea știre de sosirea lui, își lasă oștenii la pândă în pădure; el însuși, ca și cum ar fi fost) orânduit pentru altă treabă se preface că avea a trece în goana cailor spre Focșani și vine în satul lui Cantemir cu numai 15 oameni. Cantemir poruncește ca, prins pe dată, acesta să fie pus în lanțuri; ceilalți, auzind de prinderea vătafului lor, se împrăștie care încotro și o iau la sănătoasa. Cantemir dându-le de veste celorlalți înțeleși cu el, se adună cu toții la târgul Bârladului și de acolo, luând cu sine bunurile lor (care puteau fi luate), oile și vitele, și ascunzând alte lucruri de prin casă, își iau calea către Țara Românească. Plecând din Bârlad, îl slobozesc din lanțuri pe Hrisoverghi, care, ca să nu pară că și-a văzut de poruncă fără tragere de inimă, îi urmărește cu câțiva oșteni până la râul Șiret, dar nu cutează să încerce nimic. Astfel Cantemir cu mulți alți boieri au scăpat cu fuga în Tara Românească de silnicia lui Duca.

Între domnul Țării Românești, Șerban. și cel al Moldovei, Duca, se iscase către această vreme, din anume pricini mai de taină (al căror loc nu este aici), un de nestins pojar de vrăjmășie și amândoi cheltuiseră o mulțime de bani la Curtea lui Cară Mustafa-Pașa; totuși amândoi, la fel de puternici și deopotrivă în peșcheșuri, nu-și putuseră dăuna cu nimic unul altuia, ci doar pungii lor. Iar Șerban, după ce a auzit despre Cantemir că împreună cu mulți alți boieri, alegând ocrotirea lui, au fugit cu toții de la Duca în Țara Românească, bucurându-se foarte, le poruncește locțiitorilor săi, prin trimiși anume, ca boierii moldoveni să fie primiți cu cinste și să le fie împărțite locuri și sate după rangurile lor, cât să fie mulțumiți. Iar după înfrângerea de la Viena, domnii primesc de la Mustafa-Pașa învoirea de a se întoarce la domniile lor. Ci Șerban al Țării Românești se întoarce din hotarele Ungariei de-a dreptul în Țara Românească pe drumul cel mai scurt și mai sigur, Duca însă, socotind că, din pricina dușmăniei născute între ei, trecerea prin Țara Românească nu-i este nici sigură, nici fără de primejdie, abia de ajunge către sfârșitul lui decembrie la hotarele Moldovei, în postate lungi, de la Belgrad prin Ungaria și Transilvania.

Dar, cum regele Poloniei trimisese prin Moldova în Bugeac, sub hatmanul Konicki, celelalte oști de cazaci și de leși, precum și de

moldoveni (pe care le putuse aduna Petriceicu-Vodă), Petriceicu ocupase acum Iașii, iar cazacii le pricinuiseră mari stricăciuni tătarilor din Bugeac, împiedicat de hărțuielile acestora, Duca nu a cutezat să intre în Iași (căci nu se întorseseră încă oștile din Bugeac), ci a fost silit să aștepte sfârșitul acelei războiri aproape de târgul Focșanilor în satul numit Domnești. Petriceicu Vodă, după ce ajunsese la Iași, îi scrie lui Cantemir scrisoare, să vină cât mai degrabă la el, că a hotărât să-l orânduiască hatman al oștirii". Dar Cantemir, cum vedea că trebile lui Petriceicu se clatină și nici nu-i știa statornică domnia sub oblăduirea leșilor, i-a scris răspuns că nu putea să-și părăsească tovarășii și să facă aceasta mai înainte de a se întâlni cu Șerban-Vodă. Pe deasupra, că el știa cum că Duca-Vodă pătrunsese în hotarele Moldovei și că în preajma lui încă mai rămăseseră câțiva boieri, de aceea nu-i părea lucru sigur să se întoarcă în Moldova câtă vreme Duca trăia sau ținea domnia.

Totuși i-a dat ginerelui său Lupul învoire să se ducă la Petriceicu; acesta, până la plecarea lui Petriceicu din Moldova, a fost în preajmă-i împreună cu alți moldoveni, întorcându-se Șerban-Vodă la scaunul său în București, îi cheamă la sine pe toți fugarii moldoveni, le făgăduiește fără greutate ocrotire și ajutor la Poartă pentru înlăturarea lui Duca, datorită învechitei uri dintre ei, numai cu această învoială, ca toți într-un gând să-si ceară domn de la Poartă prin scrisoare de plecată închinare. Neștiutor fiind Cantemir mai dinainte de această învoială, când vin cu toții la Serban, acesta îi spune lui Cantemir 'frate', iar celorlalți pe nume. Se miră Cantemir de cinstirea cea nepotrivită, într-atât, încât li se părea și lui, și celorlalți neștiutori de gândul lui Șerban un lucru a derâdere și parcă în batjocură. Dar Șerban: „Să nu-mi iei", spuse, „frate, în nume de rău vorba: căci, cu ajutorul lui Dumnezeu, acest lucru trebuie negreșit să se întâmple și eu unul te recunosc domn al Moldovei și frate al meu; drept chezășie de întărire la aceasta vreau să o logodesc pe fiica mea de-a doua cu unul din cei doi fii ai tăi".

Iar Petriceicu, întorcându-se din Bugeac, deși cu mare pagubă pentru ai săi, îl repede de la Suceava pe Bainski, nepotul său, văr după tată cu Lupul Bogdan, cu o ceată aleasă de oșteni, ca să-l apuce pe Duca la Domnești. La 25 decembrie, chiar în ziua Nașterii Domnului, acesta îl împresoară pe neașteptate în vreme ce ospăta la prânz laolaltă cu sfetnicii

săi. Lui Duca îi lipseau oștenii; toți îl părăsiseră, foarte puțini boieri care îi arătau un fel de credință oarbă – fie pentru că se temeau de ceilalți boieri din pricina sfaturilor lor nedrepte, fie pentru că îi erau legați prin oarece înrudire dinspre partea soției – mai stăruiau în preajmă-i. Astfel Duca, apucat pe neașteptate de miiașul Bainski, este prins împreună cu însoțitorii săi (afară de Buhus hatmanul, fratele soției sale, care, punând mâna pe un cal, a scăpat cu fuga) și este dus la Varșovia la regele Sobiescki. Auzind de soarta lui Duca, boierii din Țara Românească simt că iarna, deși în toi, s-a preschimbat în primăvară, iar asprimea crivățului cel crâncen, în tihnă. Doamna Ducăi-Vodă, cum se afla cu fiii ei la Brăila – cetate turcească așezată la Dunăre –, auzind de soarta soțului, îl încunoștiințează pe sultan despre nenorocirea și ursita domnului și, făgăduind o mare sumă de bani, îl cere (domn) pe fiul ei mai mare (pe atunci în vârstă de abia doisprezece ani). Ar fi făcut turcii aceasta (fiindcă Duca era ținut la ei drept un om credincios), dacă nu ar fi aflat că fiul era prea tânăr și n-ar fi știut că tulburările acelei vremi cereau un bărbat în putere și priceput la treburile (domniei).

Către, această vreme Dimitrie Cantacuzino își petrecea la Constantinopole cel de-al nouălea an acum de la scoaterea din prima lui domnie. Acesta, după ce a auzit că Duca a fost prins de leși și că scaunul Moldovei este gol, făgăduiește sultanului prin mijlocirea caimacamului și a tefterdarului, o sumă de bani îndoită față de cea obișnuită, de i-ar da lui domnia Moldovei. Șerban, părând mai delăsător în această treabă decât se cuvenea este înștiințat de către capuchehaiele sale că Dimitrie primise acum domnia mai înainte ca jalbele boierilor moldoveni să fi ajuns la Poartă. După cum nicăieri nu lipsesc defăimătorii și pizmașii, tot așa și cu această treabă: boierii care erau pe cale să și-l ceară domn pe Cantemir, măcar că se legaseră prin jurământ ca zvonul asupra acestei alegeri să nu ajungă la urechile lui Dimitrie și nici ei să nu destăinuie cuiva aceasta -- căci prea bine știau cu cât de cumplită ură îl prigonise pe Cantemir în timpul primei lui domnii, cu osebire din pricina unei anume deșarte închipuiri a lui dar, dacă ar fi aflat acum (despre Cantemir) și că a fost ales domn și că a fost chemat de către Șerban-Vodă, domnul Țării Românești, ‘frate’ și ‘socru’, fie că lui (Cantemir) nu-i mai era dat să se întoarcă vreodată în Moldova, fie că trebuia să trăiască acolo cu foarte mare primejduire pentru viața sa – astfel

(deși) fiind legați ei prin jurământ, totuși vreunul dintre ei, asemenea lui Iuda, îl încunoștiințează pe Dimitrie despre toate și fiecare în parte.

Când domnul ajunge la Galați, Cantemir îi iese în întâmpinare cel dintâi dintre toți și i se închină domnului. Dimitrie, fie pentru că neorânduiala treburilor din Moldova nu i-o îngăduia atunci fie pentru că se mai îndoia încă de spusele neadevărate ale pârâtorilor, ori chiar pentru că își dădea seama că nu poate duce la îndeplinire lucrul la care năzuia, îl primește pe Cantemir cu față veselă și cu cinstire. Deplânge starea lui de sub domnia Ducăi și ocărăște cu multe vorbe (grele) samavolnicia Ducăi (căci era bun de gură Dimitrie). De altfel îl îndeamnă ca de acum înainte să aibă nădejde de mai bine și pe dată îl cinstește iarăși cu slujba de seidar și îi făgăduiește de asemenea, după sosirea sa la scaun, cinstea de hatman. Cantemir, deși nu fără necontenită frică și fereală, se preface totuși că nu are nici o astfel de temei e și, luând oștile (pe carele putuse strânge în scurt timp), potrivit poruncii domnului, îi alungă într-o clipită pe prădalnicii leși și cazaci care erau risipiți în pradă prin tot ținutul, ba chiar pe mulți îi și prinde și îi trimite domnului; după ce țara a fost curățată de tâlhari și domnia și-a recăpătat liniștea prin strădaniile lui Cantemir, Dimitrie ajunge la scaunul domnesc. Când Cantemir se reîntoarce la domn și așteaptă cinstitoare răsplată precum și acele multe făgăduieli ale lui, (Dimitrie) îi spune: „De nu te-ai fi purtat într-atât de bărbătește în această încleștare, negreșit te-aș fi scurtat de cap; de-acum înainte păzește-te ca nu cumva, luându-te după deșartele fumuri pe care ți le-ai făurit, să ai parte de ceea de care ai scăpat acum”; iar sarcina de hatman i-a dat-o unui oarecare ins mișel de tot și leneș, pe nume Zosim. Cantemir ascultă neclintit asprele amenințări ale îngâmfatului domn și totodată îi și răspunde „că el de acrim înainte se va îngriji din toate puterile ca să-l poate sluji mai bine”.

Nu trecuseră încă trei luni din domnia sa și regele Poloniei își trimite o parte a oștirii în Moldova ca s-o prade (sub cuvânt că, dacă în Moldova nu ar fi locuitori, turcul nu și-ar putea hrăni oștenii din Camenița – sfat căruia îi era cu totul potrivnic hatmanul Iablonovski, ca și ceilalți nobili de frunte). Auzind Domnul aceasta, îl orânduiește împotriva lor pe noul hatman cu ai săi și cu câțiva tătari și turci, iar pe Cantemir îl pune sub ascultarea aceluia, doar spre a-l face de ocară. Purcezând ei nu departe de târgul Cotnari, dau peste leși. Hatmanul oștirii, care de când se născuse nu fusese niciodată la

oaste și nici habar nu avea ce este o luptă, neștiind sărăcuțul pe unde s-o scoată la capăt, îl întreabă pe Cantemir ce avea de făcut ca să scape de dușmanul care se ivise la vedere (căci leșii încă nu ieșiseră la luptă). Cantemir îi răspunse că „el nu i-a fost (orânduit) de către domn ca sfetnic, ci numai drept căpitan sub ascultarea lui, de aceea el trebuie, după poruncă și după obiceiul ostășesc, să dea ascultare celor ce i s-ar porunci de către marele-hatman. Altfel, de-ar fi vrut să iasă teafăr, fie că trebuia să rămână acasă, fie, mai înainte ca dușmanul să dea năvală, să o ia la sănătoasa strecurându-se pe ascuns din mijlocul oștirii”. Nenorocitul hatman încuviințează fără greutate și, părăsindu-și oștile și calabalâcul, o ia la fugă și, într-un suflet, ajunge în aceeași zi la Iași, la domn (căci Cotnarii sunt la 12 ceasuri depărtare de Iași).

I s-a dat de știre domnului că Zosim, hatmanul oastei, fugar cu doar vreo doi sau trei, lăsându-și oștirea, a și ajuns acasă. Chemat fiind de domn și întrebat despre oștile încredințate lui, el dă răspuns că mari oști de-ale leșilor au căzut asupra lor și, începând o luptă crâncenă” (ceea ce era neadevărat), „leșii au ieșit biruitori și că ai săi, împreună cu Cantemir, cu turcii și tătarii l-au părăsit și că a scăpat din mâinile dușmăniilor numai mulțumită calului”. Domnul, neștiutor al faptelor, se aprinde de mânie, strigă că datorită lui Cantemir se săvârșiseră viclenia și trădarea oștilor sale, îl amenință cu moartea și cu tot ce-i mai rău decât moartea, numai să-l prindă viu. Dar Cantemir, după fuga hatmanului, strângându-i pe ai săi (căci turcii și tătarii îl urmaseră pe hatman) și întinzând curse în anume locuri de pândă, se năpustește asupra leșilor cu foarte puțini oameni, apoi, prefăcându-se a fugi, îi ademenește pe trufașii leși la urmărire; când ajunge la locurile de pândă, dând semn de întoarcere, îi prind pe urmăritori la mijloc, îi lovește cu mare măcel, prinde vii mai bine de 120 dintre ei, pe ceilalți îi pune pe fugă și îi împrăștie. Iar leșii erau 500 la număr, cei de pe lângă Cantemir nu mai mulți de 200.

Dobândind o astfel de biruință, Cantemir se întoarce la Iași, la vodă, târând după sine o mare gloată de prinși. Nu pot cu toții să se minuneze îndeajuns de această ispravă, dar domnul, din pricina mâniei încercate și a vechii uri împotriva aceluia, nu-l rabdă nici măcar să-și tragă sufletul. De altminteri, o dată aduse în fața lui vodă atâtea arme de: ale dușmanului și atâția prinși, el nu este primit de către domn așa cum se cuvenea cu laude

și-cu mulțumiri, ci este întrebat cu oțărâre de ce l-a părăsit pe hatman. Cantemir răspunde „că l-a văzut el, doară, pe hatman înainte ca lupta să fi început, dar că în chiar toiul luptei nu s-a făcut văzut pe nicăieri și că nici n-a dat oștenilor poruncă așa cum se cuvine unui hatman, ori să lupte, ori să se tragă înapoi; cât despre sine, când a văzut oștile părăsite de hatman și răzlețite fără rânduială, le-a strâns, a dat piept cu dușmanul care venea asupră-le și, sub piaza cea bună a Domnului, i-a biruit și a adus la Măria sa pe cei uciși și atâția prinși și steaguri”. Îi cădea mai bine lui vodă să fi pierdut toți ostenii și împreună cu ei să fi pierit și Cantemâr decât ca -acesta să fi dobândit de pe urma unei astfel de minunate izbânzi o și mai mare faimă la ai săi, la turci și la tătari – lucru care îl împiedica foarte să-și poată duce la îndeplinire gândul cel hain întru pierzarea lui Cantemir.

În același an, în fapt, de primăvară, Suleiman-Pașa, :zis-și Aineg, este orânduit de către sultan seraschier împotriva leșilor; acesta, strângând oști turcești și tătărești, trece Dunărea unindu-i {malurile) cu un pod lângă Isaccea. După ce a ajuns la râul Prut la locul numit Țuțora, domnul, după obiceiul îndătinat, îi iese înainte cu daruri bogate. Seraschierul îl primește mai întâi cu cinste și îi spune că, dacă are ceva de cerut de la dânsul, el nu se va da înapoi să i-o îndeplinească. (Seraschierul, fiindu-i dată o mare sumă de bani și făgăduită una și mai mare, fusese ademenit de Șerban, domnul Țării Românești, să găsească sau să născocească asupra lui Dimitrie vreo vină pentru mazilire. Dimitrie, cum îl vedea pe seraschier foarte voitor de bine și tăgăduitor de sprijin pentru sine, socotind că prinsese un bun prilej, se plânge amarnic de Cantemir; „Anume că acela este potrivnic poruncilor sale și că tulbură și trădează întreaga domnie; iar că el, de teama unor boieri prea ticăloși care țineau partea aceluia, nu putea să-l dea pierzării pe un asemenea om și că de aceea cere rugător învoirea seraschierului și porunca lui ca, prinzându-l, să-i ia capul lui Cantemir; acela o dată ucis, el se pune chezaș că pe urmă nici leșii nu vor mai năvăli iarăși în Moldova, nici treburile musulmane nu le vor mai fi dezvăluite leșilor și celorlalți dușmani”.

Suleiman-Pasa, pe lângă că-și dăduse cuvânt cu Șerban pentru mazilirea lui Dimitrie, nutrea o veche și adâncă prietenie pentru Cantemir, dar, ca să-și bată joc de gândul cel deșert al domnului: „Nu-l poți tu ucide”, îi zise, „atât de ușor pe acel răzvrătit; ci acum, la această purcedere a mea,

orânduiește-l călăuză pentru îndrumarea taberei mele către Polonia” (știm că el și de alte dăți fusese călăuza oștilor sultanului) „și încredințează-i și celelalte pe care, din porunca sultanului, trebuie să le cerem de la tine pe cale, precum dregerea podurilor, întocmirea (drumurilor), îndestularea cu zaherea și cu celelalte lucruri de trebuință; iar eu voi face să se găsească vreo vină împotrivă-i și astfel, cu ‘fetva’ de la muftiul nostru, îl voi scurta de un cap ca pe un nespus și neascultător la poruncă”. Acestea i le strecoară domnului chiar pașa însuși, dar prin chehaia lui poruncește să i se spună „că, dacă nu va primi mai întâi de la domn o bună sumă de bani pentru această slujbă, el nu va aduce la îndeplinire făgăduielile; o dată însă banii primiți, a treia zi îi va găsi aceluia vină și fărădelege și, luându-i capul, i-l va trimite domnului”. Dimitrie Cantacuzino, ca unul prea doritor, prea se încrede și cu ușurință îi dă pașei 15 000 de taleri pentru moartea lui Cantemir. O dată puse la cale acestea cu pașa și luându-și încuviințare, domnul se abate la Iași și, chemându-l îndată pe Cantemir, îl orânduiește călăuză a oștirii turcilor pe lângă seraschier, având a-i trimite pe urmă cele ce-i erau de trebuință pentru acel drum.

Cantemir, măcar că printr-o scrisoare a lui Șerban-Vodă avea știre despre gândul seraschierului, cum însă știa că Suleiman putea fi lesne făcut să-și schimbe hotărârea și că era om nestatornic, nu fără mare primejdie pentru viața sa se duce totuși la el după porunca domnului. Când ajunge la seraschier și, după ce i-a dat scrisoarea din partea domnului, îi spune că a fost trimis în slujba Luminăției sale și că, de va fi vreo poruncă din partea sa, el se va strădui după puterile sale să o îndeplinească, seraschierul, surâzând, după ce i-a îndepărtat pe ceilalți, îi spune: „Chiar mai înainte de a te fi văzut, am deja din partea-ți foarte bună slujbă. Căci domnul tău mi-a dat 15 000 de taleri ca, omorându-te, să-i trimit capul tău. De asta însă deloc să nu te temi, căci nu am fost orânduiți de sultan în seraschierat ca să urmăm gândurile deșarte ale unor năuci, ca ci să-i aducem slujbă credincioasă și să-i răsplătim pe cei răi cu răul, iar pe cei buni cu binele. Iar tu, peste puține zile (anume dacă Dumnezeu ne va învrednici cu o întoarcere fericită), să te știi domn al Moldovei; și nu cred că încunoștințarea mea nu va cântări greu în fața sultanului”. Astfel că mai apoi Cantemir a fost liniștit în acel război (care n-a fost atât de lung, căci leșii nu s-au arătat pe nicăieri, iar acela, orânduind la Camenița oșteni și merinde, s-a întors la Isaccea).

Dimitrie-Vodă, după ce a dat banii, așteaptă în fiecare zi să audă de moartea și pierderea lui Cantemir în tabăra seraschierului, dar în zadar; căci, după ce seraschierul s-a întors la Țuțora, domnul îi iese iarăși în cale rugător, cu alte daruri, și până să pomenească domnul de Cantemir, seraschierul) luându-i-o înainte: „Pe necredinciosul acesta de Cantemir, îți zic, am vrut, potrivit făgăduielii, să-l omor în multe locuri, dar n-am putut niciodată primi 'hoget'-ul lui (osânda de moarte) de la cadiul pe care îl avem în tabără; socot că necredinciosul a mirosit vreun zvon despre treaba; aceasta și l-a ademenit pe judecătorul nostru cu mulți bani și la făcut prielnic sieși; deci aș voi să iei sfat ca să dăruiești acestui cadiu vreun plocon bunișor și gras, ca, mai apoi, să nu se mai arate potrivnic ție și binevoitor dușmanului tău. Iar eu, potrivit făgăduielii, m-oi face luntre și punte ca, mai înainte de a ajunge el la Dunăre, să-l lipsesc de cap și să-ți fac ție pe plac”.

La aceste vorbe în batjocură ale pașei, domnul se liniștește și, prin mijlocitori credincioși lui, îl îmbogățește pe cadiu cu mari daruri; acela, cum nici habar nu avea despre treaba asta, rămâne uluit de niște plocoane atât de mari și întreabă ce-și dorește domnul de la el. Ei îi destăinuie treaba așa cum stătea ea. Firoscos fiind cadiul și cum știa prea bine firea și năravurile seraschierului, făgăduiește lesne că de acum înainte – anume când o va cere seraschierul pe el nu va mai tăgădui 'ho-get'-ul. Astfel tras pe sfoară, domnul și-a irosit și truda, și treaba; căci seraschierul, după ce a ajuns la Dunăre, îi poruncește lui Cantemir ca, trimițând un om al său de credință, să-i ia pe copiii lui și pe ceilalți boieri înțeleși cu el și să se tragă în Țara Românească la Șerban, îndată ce va fi auzit despre trecerea lor în Țara Românească, să meargă și el la Șerban și de acolo toți boierii cei fugari, strânși laolaltă, să vină la el la Isaccea, iar el îl va încunoștința pe sultan să fie mazilit Dimitrie, ca nevrednic de domnie, iar domn să fie orânduit Cantemir. Ceea ce s-a și făcut. Căci, după retragerea lui Cantemir în Țara Românească, mulți boieri de rangul întâi l-au urmat și s-au tras pe lângă Șerban. Iar șiretul și cu adevărat 'Ainegi' (ceea ce înseamnă „înșelător”) trimite printr-un om de credință o scrisoare către Dimitrie în care îi vestește: „că, prin fugă, Cantemir îi scăpase din mâini și auzise că se trăsese în Țara Românească la Șerban; că el totuși nicicând nu se va lăsa de a împlini cele o dată făgăduite și că va face așa fel încât nu numai acei fugari să fie trimiși înapoi la el ferecați în legături și lanțuri, dar chiar și Șerban, ocrotitorul și

sprijinitorul lor, să fie scos din domnie, numai să se îngrijească acela cât mai degrabă să trimită la dânsul câțiva boieri și la Poartă un ‘arzmahzar’ (care este o jalbă a toată obștea) din gura tuturor locuitorilor Moldovei. Iar că el își va dovedi nu numai prietenia față de dânsul, ci, mai mult, că el, seraschier cu deplină împuternicire trimis la Maiestatea sa Sultanul, nici nu poate răbda să fie batjocorit și să fie ținut de nimica de necredinciosul Cantemir și de părtașul lui, Șerban”.

Acestea chiar i le da de știre Suleiman printr-un sol al său, însă de fapt punea lucrurile la cale cu totul altfel și împotriva aceluia, cum se va vedea mai jos. La aceste ațâțări ale seraschierului, Dimitrie se pornește și plăsmuiește un ‘arzmahzar’ mincinos – și iscălit cu peceți mincinoase – împotriva lui Cantemir și a celorlalți boieri pribegi, învinuindu-i drept nesupuși la poruncă, drept delăsători ai slujbelor sultanului, drept trădători și tulburători ai domniei. Cu acest ‘arzmahzar’ trimite la seraschier mai mult de 15 boieri pe care și-i socotea prielnici. După ce l-a citit, seraschierul, ca și aprins de mânie și turbare, trimite printr-un agă de-al său poruncă la Șerban în Țara Românească, cu acest cuvânt; „A ajuns veste la Poarta sultanului că sunt ocrotiți la tine și că pe zi ce trece se adună alți și alți inși, ticăloși foarte, care hulesc porunca sultanului și nu numai că nu dau ascultare tuturor celor împărătești, ci îi mai împiedică și pe alții să le îndeplinească: de unde, dacă ți-s de trebuință viața și domnia, să-i trimiți la noi cât mai degrabă pe amintiții ‘haini’ (fugari); o dată cercetată pricina lor în fața noastră din porunca sultanului, să-și primească pedeapsa cuvenită; altfel de vei face, să știi că sfârșitul îți este de tot nefericit și foarte apropiat”.

Ajungând această poruncă la Șerban, mulți dintre boieri stăteau îndelung în cumpănă ce trebuia făcut și, cu toate că, prin scrisori de taină, seraschierul îi încunoștințase despre gândul său, și mai cu seamă prin scrisoarea pe care o dăduse către Cantemir însuși, nu mai puțin totuși, cunoscând vicleșugurile cât și tertipurile și meșteșugurile de nepătruns ale aceluia, nu puțin se temeau de un asemenea făgăduitor de facere de bine și nu socoteau că este lesne să i se dea crezare; în cele din urmă, venindu-le gândul cel bun și încredințându-se lui Dumnezeu și norocului, merg toți împreună la seraschier la Isaccea, însoțiți de câțiva oameni ai lui Șerban-Vodă. Când ajung la seraschier, înainte de toate acela îi cheamă la sine în

toiul nopții pe Cantemir și pe Gavriliță și îi învață „ca, a doua zi făcându-se judecata obștească, să fie ascultate de către cadiu cele de care sunt ei învinovățiți prin ‘arzmahzar’-ul obștesc; că apoi el îi va întreba pe boierii din partea lui Dimitrie dacă sunt adevărate toate-acestea – cele spuse împotriva fugarilor – și dacă acel ‘arzmahzar’ a fost scris cu înțelegerea și cu știrea tuturora și pecetluit cu însăși pecetea fiecăruia. Că, această minciună o dată dezvăluită și dovedită în față tuturora, el poate cu ușurință (chiar fără știrea sultanului) să-l numească domn pe Cantemir și nu duce el grija că sultanul nu îi va primi ‘talhâs’-ul (darea de seamă a vizirilor) și nu i-l va întări”.

Fiind ei astfel învățați, a doua zi poruncește să fie chemați la ‘divan’ (judecata obștească) atât fugarii, cât și pârâșii; pârâșii înmânează primii ‘arzmahzar’-ul care este citit de cadiu cu glas tare, ca să-l poată auzi cu toții. Seraschierul, la prima vedere uitându-se chiondorâș la boierii fugari, le spune: „Pentru ce ați făcut așa, de v-ați arătat nesupuși și îndărătnici față de porunca sultanului și față de domnul vostru? Dacă sunt adevărate cele de care sunteți învinuiți, pe capul stăpânului meu sultanul, veți muri cu toții până la unul; dacă însă aveți de zis) vreun cuvânt întru dezvinovățirea și îndreptarea voastră, spuneți-l!”. Fugarii răspund prin Cantemir (căci știa foarte bine turcește) „că ei niciodată nu au hulit poruncile sultanului, nici nu s-au arătat potrivnici vreunui alt domn, decât acestui tiran, și că ei au știință de la sultan de un domn care să împlinească poruncile sultanului, iar nu de un tiran care îi urmărește din pizmă pe oamenii nevinovați, îi despoaie de bunurile lor și, pentru slujbele lor credincioase, îi amenință cu moartea și cu tot răul ce se poate închipui, după cum martor este tot poporul moldovenesc cât de multe slujbe credincioase și vrednice de răsplată a vădit el însuși nu cu multă vreme înainte, luptând de unul singur împotriva dușmanilor împăratului. Iar cele ce sunt scrise în ‘arzmahzar’ sunt și mincinoase, și trimise pe-alături de numele și încuviințarea boierilor ale căror peceți, măsluite, au fost întipărite pe el. Iar dacă Luminăția sa ar vrea să pătrundă adevărul faptelor, va fi de ajuns ca pârâșii singuri să înfățișeze pecetea însăși a fiecărui boier; aceasta de va fi adevărată, noi (chiar dacă drepți) ne vom afla sub vină, iar de nu ei înșiși se vor da singuri pe față drept parași mincinoși – și facă-se dreptatea dumnezeiască”.

Seraschierul, auzind acestea de la Cantemir, poruncește ca pârâșii să arate pecețile, care a cui era: dar toate pecețile (afară de trei sau patru, care erau ale unor greci de-ai lui de casă) erau plăsmuite și aceia n-au mai putut să acopere minciuna ‘arzmahzar’-ului, ci „De-ar fi pecețile plăsmuite sau adevărate”, (ziseră), „noi asta nu știm, dar sigur este că noi am primit ‘arzmahzar’-ul din mâinile domnului și ce ne-a poruncit să spunem în fața ta, asta spunem”. Seraschierul îi strânge din scurt „să mărturisească adevărul mai limpede, altminteri el va trimite în Moldova și-i va aduce pe toți boierii ale căror nume sunt iscălite și despre care se spune că ale lor sunt pecețile și, va găsi că pecetea fie și a numai doi sau trei din ei este plăsmuită, le va tăia limba tuturor acelora și va porunci ca, rupți în bătaie cu vergile, să fie purtați pe măgari pe străzile orașului cu fața de-a-ndăiătelea. Aceste întocmiri ale seraschierului și poruncile lui amenințătoare i-au silit pe parași să mărturisească „precum că toate cele scrise în ‘arzmahzar’ sunt plăsmuite, pecețile străine, nu ale cărora sunt numele, iar că ei toți sunt fără știință de acest ‘arzmahzar’; pe deasupra, că ei știu că vodă a vrut să-l ucidă pe nedrept pe Cantemir și că a încercat să ducă la capăt aceasta de multe ori și cu mii de vicleșuguri și că de aceea el, ca să scape de primejdia vieții, a fugit din țară”. La acestea ia vorba seraschierul: „Și mie mi-a dat de curând 15 000 de taleri, prețul capului lui Cantemir, și, de nu mă înșel, nici dumnealui cadiul n-a rămas fără de daruri de la el”. La fel mărturisește și cadiul: „că, anume pe sub mână, Dimitrie i-a cerut prin oamenii săi ‘hoget’ pentru moartea lui Cantemir, dar că el, cum îi șade unui judecător drept, a spus că nu va face aceasta decât dacă se va fi aflat vreo pricină sigură și vădită pentru moartea aceluia”. Așadar seraschierul îi trimite pe pârâtori la popreală, iar pe Cantemir împreună cu ceilalți tovarăși ai săi îi ține lângă sine; ridicându-se în cele din urmă Divanul, poruncește ca toți să intre în iatacul dinăuntru. Mai vârstnic și mai mare în rang era Gavriliță, mare-vornic (‘guvernator’) al Țării de Jos; intrând acesta, seraschierul nu scoate nici o vorbă. Când însă intră Cantemir, „Bine ai venit”, zise, „Doamne” (‘hoj gieldun beg’), și numai lui i-a poruncit să șadă, ceilalți stând în picioare; și aducându-se îndată caftanul de domnie (‘togii’), l-a orânduit domn pe Cantemir, în anul ... luna ..., apoi, dându-se de știre la Poartă, i-au fost trimise lui Cantemir întărirea domniei și însemnele domniei, tuiul, sangeacul și cuca.

A doua zi după încoronarea lui Cantemir, seraschierul trimite în slujba lui Cantemir corturile sale, cai turcești, câteva podoabe, slujitorii săi de-aproape și tot alaiul Curții, până când acela și-i va fi pregătit pe ai săi, și i-i dă sub pază pe boierii întemnițați. Aceștia, prăvăliți la picioarele lui vodă îi cer rugători iertare, spunând că ei nu de la sine, nici cu suflet hain, ci siliți și trimiși de domnul și stăpânul lor, și anume legați sub pedeapsa morții de i-ar fi nesocotit poruncile, au adus împotriva lui atâtea și așa de mari învinuiri nedrepte. Acestora vodă le răspunde: „Că el știe cum că ei au venit siliți și din porunca acelui domn și poate și copleșiți de feluritele și multele lui făgăduieli; totuși, nu mai puțin, dacă ar trebui ca la începutul domniei sale să se poarte cu îndurare mai întâi față de cei căzuți în greșeală, o asemenea dezvinovățire a lor ar asemui-o cu dezvinovățirea lui Adam, cel întâi plăsmuitul, care dădea vina pe soția lui ca părtașă, iar ea se dezvinovățea ca fiind ispitită de șarpe; aceștia nu au scăpat totuși fără pedeapsa cu moartea de la Dumnezeu, fie el și mult îngăduitor".

După ce au fost puse la cale cu seraschierul treburile care țin de stările domniei, domnului, tocmai gata să ceară învoirea de a merge la scaunul său, seraschierul îi spune) că, din porunca sultanului, domnul trebuie să-l trimită ostatec la Constantinopole pe fiul său, împreună cu șase fii ai boierilor de rangul întâi, altminteri Poarta nu se poate încrede în moldoveni, care cu puțin mai înainte își uniseră armele cu leșii și i se alăturaseră lui Petriceicu, cel trimis de regele Poloniei, și săvârșiseră nu puține fapte nelegiuite împotriva Bugeacului și a oștilor Maiestății sale Sultanului. Domnul, măcar că l-a ispitit pe seraschier în fel și chip, nu poate găsi nicicum vreun leac împotriva acestei porunci, ca să nu-l trimită la Constantinopole pe Antioh, fiul lui cel mare, pe atunci în vârstă de cincisprezece ani, împreună cu câțiva feciori de boieri. După trimiterea fiului său, domnul, primind învoire de la seraschier, purcede și el către Iași. Când ajunge la Galați, se îngrijește mai întâi să-i aducă înapoi la locurile lor pe boierii și pe locuitorii țării fugiți în Transilvania și în Polonia, cum și împrăștiați prin alte părți sub silnica domnie a lui Dimitrie, și mai ales pe cei care, plecați fie înainte, fie împreună cu Petriceicu, își duceau traiul în Polonia. Aceștia, aflând de ridicarea lui Cantemir la domnie, toți, fără nici o zăbavă la mijloc, veniră într-un zbor la el; pe aceștia, primiți cu dragă inimă, domnul îi rânduiește în slujbe și ranguri, pe fiecare potrivit cu starea lui. Dar treburile Moldovei fuseseră tulburate și zdruncinate din toate părțile, țara fusese aproape până

în străfunduri prădată și prefăcută într-o pustie de atâtea năboiri ale tătarilor, leșilor și cazacilor.

La Iași, în afară de mănăstiri și de Curtea domnească, a găsit toate casele arse și pe târgoveți risipiți și răzlețiți prin ținuturile învecinate; aceștia, în răstimp de trei luni, s-au întors cu toții la locurile lor și țara, ca din mormânt rechemată la viață, a căpătat un chip mai vesel. Apoi ridică ostași de amândouă tagmele, le împarte și le întocmește după rânduieli cunoscute lui (ca unui oștean bătrân), îi pune pe fugă și îi prinde pe prădalnici, ba și pe alți tâlhari îi pedepsește cu moartea; astfel, în puține zile, aduce domnia la o stare mai liniștită. Dar între boierii care se trăseseră în Polonia cel mai de seamă era Miron Costin, mare-logofăt sub Duca. Acesta, deși coborâtor din părinți și strămoși sârbi, care veniseră nu cu multă vreme înainte în Moldova, totuși în scurt răstimp ajunsese în Moldova la o atât de mare cinste în preajma domnilor, la asemenea împletire a familiei cu altele și la atâta stăpânire peste sate și peste toate cele, ca aproape nimeni altul dintre moldoveni. Sus-zisul Miron (nu era nici fără știință de carte: avea adâncă știință în limba latină, în cea leșească și în cea rutenească; a fost cel dintâi care, dintre boierii moldoveni, și-a trimis feciorii să învețe la școli în țări străine. Și a dus mai departe letopisețul Moldovei după Ureche Vornicul până la vremurile noastre, adică până la moartea șa, și anume îndeajuns de cinstit și prea puțin ispitit de lingușeli. Acesta, zic, pe când Cantemir-Vodă era pândit de Duca-Vodă și urmărit cu ură de moarte, atunci când, în războiul de la Viena, Cantemir, cum am pomenit, a fost despuiat și prădat de către tătari de aproape toate oile și vitele sale, pe când cerea de la Duca învoire să se întoarcă îndărăt și să se ducă la hanul tătarilor, s-a întâmplat ca acest Miron să fie față cu domnul și, după ce Duca îi dăduse deja lui Cantemir învoire și îl îngăduise la sărutarea mâinii, acela, în auzul tuturora: „înălțate Doamne”, zise, „această pustiire din partea tătarilor asupra noastră a fost parcă peste lumea întreagă și toți am pătimit mari pagube; dar nu toți am fost atât de încercați de dragostea și dorul de averea noastră, încât, lăsându-ne domnul – și mai cu seamă într-un război atât de greu și de primejdios – și ascultarea față de el, să fi cerut îngăduința de a ne întoarce la ale noastre; căci așa, aproape nimeni nu te-ar mai fi însoțit, fiindcă nu-i nimeni care să nu aibă dreaptă pricină pentru a cere învoire de la tine.

Ci văd deja câțiva (între care nicicând nu l-aș fi așteptat pe dumnealui Cantemir) părăsindu-te pe tine, domn preaîngăduitor, la vreme tulbure și primejdioasă, socotind poate că tu și toți care te urmează nu se vor întoarce niciodată în țară și că, pierind noi, ei singuri vor rămâne în moșiile lor și ale noastre. Dar Dumnezeu, preaînaltul orânduitor al lucrurilor, ne va da poate și nouă, o dată scăpați de strădaniile și de primejdiile noastre și întorși acasă teferi, să gustăm și să ne bucurăm laolaltă cu tine de liniștea și dulceața domniei, iar ca acești trădători să se rușineze de fapta lor și să fie lipsiți de bucuria domnului lor, așa cum stă scris în Sfânta Evanghelie”. Miron, amintindu-și de aceste vorbe ale sale vărsate cu rea voință și cu necinste, auzind de domnia lui Cantemir, a întârziat multă vreme să se întoarcă în Moldova, adică până când să fi isprăvit toate ce le avea cărate cu sine și să fi ajuns la cea de pe urmă lipsă a toate cele – și îl amăgea (și păstrarea a doi domni în Polonia, adică a lui Duca, prins, și a lui Petriceicu, slobod. Nădăjduia anume în slobozirea lui Duca fie prin răscumpărare, fie în vreun alt chip, și că se va întoarce cu el în țară, ca un slujitor credincios al domnului său, care nu-l părăsise nici măcar într-o atare nenorocire, și că, prin urinare, va dobândi mai mari cinstiri și mai sporite averi; iar pe de altă parte nădăjduia întărirea din partea leșilor a lui Petriceicu în domnia Moldovei și că astfel, ivindu-i-se prilejul, se va înfățișa drept unul care a ținut partea partidei polonilor; dar, cum spune o vorbă din bătrâni, cine vrea să omoare doi iepuri dintr-o lovitură rămâne fără amândoi.

Căci, murind Duca în prinsoare nu mult după aceea, luase domnia Dimitrie Cantacuzino, în vremea căruia Miron s-a temut foarte să vină în Moldova. După Dimitrie, cum am spus la locul său, fiind făcut domn Cantemir, vorbele lui rele îi stăpâneau răuvoitorului aducerea-aminte și mai nutrea o singură nădejde în așezarea domniei lui Petriceicu, cu sprijinul leșilor; dar a fost, lipsit și de aceasta din pricina morții timpurii a lui Petriceicu. Murind Petriceicu, moldovenilor care luptau sub steagurile leșești mai întâi le-a fost micșorată simbria, apoi le-a încetat cu totul, de unde s-a făcut că și Miron, deși mereu i-a preamărit pe leși, adus fiind la cea de pe urmă sărăcie laolaltă cu toată familia, a prins gând să se întoarcă în țară. Dar, cum se temea de Cantemir-Vodă (măcar că auzise că frate-său mai mic fusese cinstit pe lângă preamilostivul domn cu slujba de hatman), neștiind încotro s-o apuce, îi trimite în cele din urmă domnului o scrisoare cu rugăminți și îl roagă de iertarea tuturor spuselor și faptelor sale.

Domnului îi era lesne să dăruiască lucrul cel mai pe potriva și a firii, și a virtuții sale; căci dacă trebuie căutate și pot fi găsite unele virtuți la un om înclinat spre virtute, atunci negreșit că erau toate de găsit la acest domn, și mai cu seamă prin acestea a fost pururea de lăudat, că față de greșiții lui a fost atât de milostiv, încât mulți au părut a se întrece cu măsura folosindu-se de mila și de răbdarea lui, și nimic altceva nu ștergea mai degrabă din răbojul ținerii de minte decât dușmăniile și nedreptele și ucigătoarele prigoniri ale neprietenilor împotrivă-i. Dobândindu-și astfel siguranța, Miron se întoarce în țară, este primit cu cinste de către domn, acesta îl înavuțește din belșug cu tot lucrul și cu sculele gospodărești de care ducea lipsă, îi mărită două fete cu destul de bogată zestre, pe fiul lui mai mare, Nicolae, îl numește logofăt de taină, pe al doilea, serdar, pe al treilea, vătaf al aprozilor, precum și logodnic al fiicei sale Safta. Cu aceste faceri de bine față de atâtea și așa de mari fapte rele îi răspunde milostivul domn multnerecunoscătorului Miron, ale cărui fapte împotriva lui vor fi prefirate mai jos, la rândul lor.

În al doilea an al domniei sale, care este al Domnului ..„ sultanul turcilor rânduiește împotriva leșilor pe seraschierul Suleiman și pe hanul tătarilor Selim Gherai. Iară leșii, sub comanda celor trei hatmani ai lor, trecând Nistrul la începutul primăverii, coboară până la Prut strângând ca la șaizeci de mii de oșteni și trag hotar de tabără lângă satul Boian. Suleiman seraschierul și hanul tătarilor le ies tot acolo în cale cu ordiile lor, Leșii, cum prea adesea au în obicei, văzând ordiile turcilor, încep să se gândească la merinde și la lipsa zaherelei și, drept urmare, la retragere. Iar seraschierul aștepta că or să vină la el, potrivit poruncii sultanului, Cantemir-Vodă al Moldovei și Șerban-Vodă al Țării Românești. Șerban, căruia până și mirosul de turc îi era potrivnic, ajunsese, târându-și picioarele și abia făcând cale de un ceas pe zi, până la Iași, unde feciorul mai mic al lui Cantemir, Dimitrie, împreună cu boierii rămași acolo, îi iese înainte sub mănăstirea numită Cetățuia, departe ca la o milă italienească de oraș. Acolo Șerban-Vodă, coborându-se de pe cal, dă oștilor semn să steie și, sărutându-l pe Dimitrie cu drăgăstoasă îmbrățișare, între alte cuviincioase închinăciuni adaugă și aceasta, că, doar cu trei ceasuri înainte, a primit din tabăra turcilor, de la părintele lui și fratele său, o scrisoare cu veste bună prin care se arată că, mulțumită strălucitelor fapte de vitejie ale tatălui lui, domnul, leșii au fost înfrânți și puși pe fugă, iar că ceilalți leși, care scăpaseră cu fuga, vor fi spre folosul și pregătirea ostășească a tinerei beizadele, la care el bagă de seamă că încep a străluci nu mai puțin semnele unei firi alese, decât nădejdea faimei părintești. Mai adăuga și că acesta va fi, negreșit, acel ginere al său despre care părintele lui, înainte de a primi domnia, cu trei ani în urmă, îi făgăduise că o va lua pe fiica sa de soție. După ce a zis acestea cu tot atâta cuviință cât și haz, încalecă și îl ia de-a dreapta sa pe Dimitrie (cu toată împotrivirea lui). Astfel, trecând cu mare alai prin mijlocul orașului, își așează tabăra către partea de răsărit a târgului pe o colină foarte înaltă, din jos de mănăstirea lui Aaron-Vodă; de acolo, după ce a primit iarăși închinăciunea beizadelei, a treia zi își întoarce din nou oștile spre Țara Românească, căci se temea să i se închine seraschierului (deși prieten) în tabăra turcească, fiindcă plănuia împotriva turcilor fapte mari și vrednice de un domn creștin, care se vor vedea la locul lor.

Dar de la ocoliș înapoi la drum. În aceeași zi în care ajunseseră la vedere tabăra turcilor cu cea a leșilor, a sosit din urmă și Cantemir-Vodă cu

oștile sale, nu multe, dar alese. Seraschierul și hanul, cum îl văd pe domn venind, cum trimit pe dată un agă, ca, după ce-i va fi rânduit taberei sale locul, să vină cât mai degrabă la ei; căci nu vor să ia o hotărâre fără sfatul lui. Când domnul se întâlnește cu seraschierul și cu hanul, ei îl întreabă ce era de făcut: să-i îngăduie dușmanului să înainteze mai departe, sau, în orice chip or putea, să-l împiedice și să-l împresoare. Cantemir zise: „înainte de a se ști cele ce se întâmplă în tabăra leșilor și care este gândul lor, orice sfat ostășesc (fără supărare) se face mai mult la noroc decât cu chibzuială; așadar ei trebuie mai întâi să afle câte ceva despre starea dușmanului și mai apoi să ia armele și hotărârile fie pentru apărare, fie pentru atac”. Prin acest sfat, prielnic mai mult creștinilor decât stăpânilor săi, domnul țintea să-i poată înștiința pe creștini, în strâmtoarea timpului, despre treburile turcești, ca nu cumva, stăruind prea cu îndărătnicie în părerea deșartă pe care și-o făcuseră, să cadă ei într-o primejdie și mai mare, ci, retrăgându-se în pas domol, să scape de prăpădul ce-i păștea. Pe aceștia domnul, până să fi plecat din Iași și mai înainte ca leșii să fi coborât cu oștile în Podolia, îi sfătuise cucernic și creștinește, prin niște oameni siguri de-ai săi, să nu calce hotarele Moldovei, ci fie să împresoare Camenița (în care pe atunci era o strajă foarte slabă), fie să-i aștepte în sus de Nistru pe turcii care veneau, ca nu cumva prin intrarea lor în Moldova să greșească îndoit, și anume întâi pentru că, potrivit scrisorilor de înștiințare ale regelui, se făcea cunoscut că el a pornit război împotriva dușmanilor lui Hristos și ai crucii, pentru libertatea creștinilor, și mai cu seamă a celor învecinați și a grecilor, și dacă va pătrunde în Moldova, nu le va aduce el nenorociților locuitori mai degrabă robia decât libertatea? Fiindcă, fie turcii învinși ori învingători, va veni din partea tătarilor asupra locuitorilor aceeași neîndoielnică pustiire și robie; iar al doilea că, trecând Nistrul și intrând în hotarele Moldovei, pot fi lesne lipsiți de zaherea și de celelalte provizii: căci tătarii îi vor împiedica pe cei venind într-ajutor, vor da foc ierburilor și vor cădea asupra lor din toate părțile cu încrâncenare.

Pe deasupra, cu cât se vor apropia mai mult leșii de Bugeac, cu atât pot zi de zi să se înmulțească oștile turcilor și ordiile tătarilor și să fie sporite cu noi oșteni pe care îi așteptau din sangeacul Silistrei și de la altele din begleibegatul Eumeliei. Dar regele, cu nu știu ce suflet mâniat împotriva moldovenilor, le poruncise hatmanilor să pustiească Moldova cât or putea mai întins. „Căci din Moldova", zicea el, „se hrănește straja din Camenița,

ceea ce dacă ar lipsi, Camenița ar fi fost de mult cucerită de către dânsul”, însă chibzuința cea dreaptă și neînfrântă a domnului, pentru care nu-și putea uni armele sale cu creștinii, era că dăduse ostateci la Constantinopole pe fiul său împreună cu cei ai câtorva boieri și de aceea nu se putea afla nici o cale să nu îndeplinească poruncile sultanului; iar că în încleștarea de față numai acest lucru putea fi făcut de el în sprijinul creștinilor, anume să-și țină oștile departe cu mult de cele turcești și tătărești și să nu le scoată la luptă decât de ochii lumii, ca nu cumva să fie învinuit de viclenie și trădare. Dar leșii, urmându-și hotărârile, le poruncesc cazacilor lor ca mai întâi să dea năvală asupra taberei moldovenilor și să-i socotească pe moldoveni nu altminteri decât pe turci, să-i ucidă și să-i nimicească.

Astfel, câteva mii de cazaci amestecați cu leși se aruncă în iureș sălbatec asupra moldovenilor. Vodă, la neașteptata năvală a lesilor, scosese din tabără abia 1500 de oșteni, și anume nu cu gândul să împiedice înaintarea lesilor, ci să le vădească prin semne și steaguri purtătoare de cruce că s-au abătut de la părțile turcești (asupra cărora trebuiau să se năpustească) arătate lor mai înainte de către el însuși. Dar leșii, cu suflet și braț de vrăjmaș, dau năvală cu săbiile scoase asupra moldovenilor risipiți pe câmp cu prea puțină grijă. Domnul, când vede că ai săi sunt atacați de leși și că moldovenii sunt ocărâți în gura mare drept busurmani, poruncește alor săi să ia armele și să-i respingă cu dușmănie pe cei care veneau cu dușmănie asupră-le. Moldovenii, urmându-l pe Vodă, nu numai că le-au ținut lesne piept lesilor care veneau în neorânduială, ci și mai lesne i-au împrăștiat. Turcii și tătarii, când aud strigătele celor care se luptau și vuietul bombardelor și al sânețelor înspre tabăra moldovenilor, le vin moldovenilor în ajutor.

Ajunși la locul luptei, turcii și tătarii, văzând prima linie a leșilor gata respinsă și risipită de către moldoveni, se năpustesc din spate asupra taberei lesilor și o izbesc cu tărie. Fiind tabăra prinsă în cleşte cu foarte mare putere – au ce zăpăceală să fi fost la leși! –, ca la 6 000 de leși sunt doborâți la pământ cât ai clipi din ochi, 5 000 și mai bine de cazaci, lepădându-și armele, sunt prinși. Hatmanii se străduie să-și ducă trupele îndărăt în tabără, dar în zadar, căci, retragerea fiindu-le împiedicată de către turci, se văd siliți să părăsească tabăra și să-și caute scăparea în fugă. Astfel fiind leșii puși pe fugă și înfrânți, Cantemir are parte de mare laudă de la seraschier și acesta îi

dă de știre sultanului, povestindu-i pas cu pas jocul întregii lupte, că întreagă acea preafericită biruință poate fi pusă numai pe seama lui Cantemir, domnul Moldovei, și îngăduie ca vestea biruinței să fie trimisă nu prin olăcarul său, ci prin cel al lui vodă. Olăcarul, când ajunge în a șasea zi la Constantinopole, este dus de marele-vizir de-a dreptul la sultan, ca să poată și prin viu grai să-i înfățișeze mai pe larg cele ce se înfăptuiseră acolo. Sultanul, citind scrisoarea seraschierului și a lui Vodă, zise: „Cine este acest Cantemir, domn de acum al Moldovei? Oare nu tot acela care a fost călăuza oștirii melc în războiul și cucerirea Cameniței?” (Kâzlar-agasi) Iusuf-Aga (care la Camenița îndeplinea slujba de haznadar-bașa’) îi zise: „Acela este, Preaputernice împărate, care nu numai că a fost călăuza oștirii, dar a și luptat vitejește cu 700 de moldoveni de-ai săi împotriva a 7000 de leși, ca la șapte ceasuri și ne-a scăpat de dușmanul care ne ataca și pe mine și pe cadânele tale, pe care seraschierul mi le încredințase să le duc peste Dunăre. Căci este un astfel de behadir, un viteaz destoinic, încât abia de s-ar găsi la turci unul asemenea. Avem a ne întrista pentru un om ca acesta că este ghiaur și nu musulman.

Atunci sultanul răspunde: „Fie-i lui pâinea mea cu priință; despre credința și religia lui să judece Dumnezeu; eu însă poruncesc ca el să țină acea domnie a Moldovei cât timp voi domni eu”. Și-l trimite pe olăcar, îmbrăcat cu caftan, la ‘Bogdanserai’ la fiul domnului. Seraschierul chiar cu mâna lui îi scrie scrisoare de răspuns cu mari laude și însuși îl încredințează pe domn oblăduirii aceluia. Asemenea laude aduse de sultan lui Cantemir le ia în nume de rău Șerban, domnul Țării Românești, (deși prieten lui Cantemir) și, mutându-și gândul de la prietenie, cugetă să urzească lucruri potrivnice lui Cantemir, ceea ce se va vedea mai jos. Întors din acest război la scaunul său, Constantin Cantemir se apucă să aducă iar cârmuirea țării la starea ei de odinioară. Trimite hatmanului Poloniei o scrisoare prietenească prin care îl roagă să poruncească să fie împiedicați de la năvălirile lor obișnuite leșii și cazacii prădalnici, altminteri pe oștenii pi inși îi va pedepsi cu spânzurătoarea, ca pe niște tâlhari. Hatmanul Poloniei ori a privit aceasta cu nepăsare, ori a trecut-o cu dispreț: nu dă nici o poruncă pentru împiedicarea tâlhăriilor; în diferite locuri aceia, în iureșuri de noapte îi călcau pe boieri și pe egumenii mănăstirilor și îi prindeau; cu felurite și nelegiuite cazne îi sileau să dea la iveală comorile și avuțiile. Pentru a le stăpâni grozăvia, domnul rânduiește osteni în diferite ținuturi ale țării – care

se năpustesc de pretutindeni pe neașteptate asupra tâlharilor, îi biruie; și pe cei mai mulți îi prinde, prinșii poruncește să fie trași în țeapă, sau să fie descăpățânați și capetele să le fie înfipte în pari, (sau) să fie spânzurați, iar pe câțiva (anume pe care îi aflase că prădaseră mănăstirile și sfintele odoare și că, sfărâmând sfintele icoane, au smuls din ele argintul, aurul și pietrele prețioase) i-a ars în foc de vii. Între acești tâlhari cel mai vestit era un anume tâlhar, moldovean de neam, pe nume Burlă. Strângând optzeci de leși și de cazaci, el cutează în miez de noapte să dea năvală cu scaii asupra mănăstirii Cetățuia, cea de lângă oraș, și se pornește să spargă porțile cu niște drugi.

Călugării care trăiau în mănăstire trag clopotele; domnul trimite pe dată oștenii – straja din preajma-i – ca să scape mănăstirea; tâlharii, auzind sosirea oștenilor, fug în păduri. La ivirea zorilor, domnul orânduiește o ceată mai mare de oșteni: aceștia îi urmăresc pe tâlhari, ca pe fiare, prin munți și prin codri, până la urmă îi găsesc, îi zdrobesc și îi prind pe toți împreună cu căpetenia lor, Burlă. Pe ceilalți domnul poruncește să-i descăpățâneze, pe Burlă însă, adus la sine, îl întreabă „De ce el, cu toate că era moldovean, nu a vrut să primească leafa țării sale și să lupte pentru țară în contra năvălitorilor, ei, dimpotrivă, a vrut mai bine să fie căpetenia unor tâlhari de neam străin?” (Sunt vrednice de ținut minte tăria de înger și sufletul cel neclintit ale acestui tâlhar). Acela dă răspuns: „Că ceea ce a făcut până acum a fost pornirea propriei voințe, dar ce fel de osândă trebuie să primească nu stă nici în puterea sa, nici în cea a lui vodă”.

La aceste spuse se miră domnul și îi zice: „Cum, preanelegiuite, eu să nu am putere asupra ta, un tâlhar și un călcător de biserici, ca să te pot pedepsi cu cel mai cumplit fel de moarte?”. „Nu”, răspunde acela, „pentru că tu vei judeca numai acele negrăite fărădelegi ale mele pe care le știi, Dumnezeu însă, dacă ar fi să mă pedepsească, m-ar pedepsi cu mult mai crâncen și nu poți tu să născocești împotriva mea astfel de munci și cazne care să fie pe potriva amintitelor mele fapte; căci, fie că mi-i descăpățâna, fie că mi-i spânzura, fie că mi-i trage în țeapă sau – ce-i și mai grozav – că mi-i arde-n foc (ca pe tovarășul meu Eftimie), toate acestea știu că sunt de o clipă și că or înceta toate în scurt răstimp după ce mi-oi da sufletul și nu socot că-i drept ca Dumnezeu să ia asupra-și iertarea și dezlegarea tuturor fărădelegilor mele doar pentru o singură clipă de chin și numai prin lipsirea

mea de viață. Căci am numărat patruzeci de mănăstiri (afară de celelalte tâlhării și omoruri ale mele) cărora cel dintâi le-am bătut și le-am sfărâmat porțile și cărora cel dintâi, cu aceste mâini nelegiuite, le-am jefuit sfintele odoare. Așa că socotește, Măria ta, doamne, cum oi răspunde eu, pentru atâtea păcate grele și de moarte, în fața dumnezeiescului județ doar cu chinul unui singur ceas sau al unei zile sau chiar al unui an și cu o singură moarte pentru atâtea omoruri și fărădelegi? De aceea în mâinile tale se află acum cu osebire mântuirea sufletului meu; căci pentru viață nici nu mă rog, nici nu mă socot vrednic de ea”.

Stătea Vodă dimpreună cu tot divanul ca și înmărmuriți și nu știau ce să răspundă tâlharului. La urmă, domnul îl trimite, după obiceiul creștinesc, la duhovnic și la biserică; mărturisește curat și cu inimă curată toate și multe altele afară de acestea, încă de pe când era copil; îndeplinește întru totul căința sufletească, apoi, adus din nou la domn, Vodă, văzându-i neclintirea în fața morții și foarte marea lui pocăință întru mântuirea sufletului, îi înfățișează câteva feluri de moarte: să și-l ia pe care l-o dori. Acela, zâmbind, îi spune: „Văd, doamne, că ai în gând să mă pedepsești numai ca tâlhar, dar nu și să mă mântuiești ca pe un suflet pierdut. Facă-se voia ta, dar, dacă mi s-ar îngădui vrerea mea, eu unul mi-aș fi găsit un alt fel de moarte, prin care să mor clipă de clipă viața întreagă și nu dintr-o dată, cum vrei tu”. Domnul îi răspunde: „Alege-ți felul morții și eu am să-ți fac hatârul să mori cum îi vrea tu”. Atunci acela, vesel, sărutând pământul în fața lui vodă, îi spune: „Rogu-te, preacucernice doamne, să poruncești gâdelui tău să găsească o secure tocită și știrbă de tot și cu ea, nu tăind, ci mai degrabă frângându-le, să-mi ciuntească pe-ncetul, o săptămână întreagă, oasele mâinilor de la cot și până-n vârful degetelor și oasele picioarelor de la genunchi și până-n vârful degetelor și în fața mea să le dea câinilor să le înfulece. Și că nu crezi că am să mor din aste chinuri, căci nu mi-or îngădui păcatele să-mi plătesc atât de iute datoria, ci, cu trupul astfel schilodit, am de gând să ajung, cu ajutorul lui Dumnezeu, până la Ierusalim și să-mi fac căința și mai desăvârșită”. Astfel domnul, la ruga tâlharului, poruncește să i se frângă oasele -- anume brațele și pulpele – și să i se ciuntească bucățică de bucățică și să-i fie retezate cu o secure tocită.

Dus la locul de osândă, Burlă, cu chip voios și aducându-i mulțumiri lui Dumnezeu, îi întinde singur călăului întâi mâna dreaptă ca să i-o

zdrobească; după ce i .s-a tăiat dreapta, îi spune gâdei „că el trebuie să vină la el a doua zi și să-i frângă piciorul drept”. Cum călăul încerca să-i frângă și să-i taie și cealaltă mână, acela nu-l lasă spunându-i că a dobândit de la vodă hatârul ca – o dată ce tot și va fi dat să moară în răstimp de o săptămână – să moară în chinuri lungi și neîncetate. Așadar, când s-au încheiat zilele săptămânii, mâinile și picioarele lui Burlă i-au fost retezate de gâde, cu mare durere până și din partea privitorilor. Dar mai de minune era că, fără vreun ajutor de-al hirurgului (lucru care fusese oprit de către vodă), în răstimp de 30 de zile vindecându-i-se rănile, i se înfățișă domnului și îi zise: „Iată, doamne Dumnezeu, milostivindu-se de mine și mai cu seamă de păcatele mele, a vrut să prelungească chinurile vieții mele, Acum te rog să îngădui să mi se dea cărți de slobodă trecere spre Ierusalim”. Domnul i le dădu lesne. Tâlharul Burlă, primindu-si cărțile, s-a încumetat la un drum atât de lung cu trupul astfel schilodit, a ajuns la Ierusalim și a zăbovit acolo vreme de trei arii (mereu mărturisindu-și păcatele în fața norodului). Apoi, întors fiind la Constantinopole, noi înșine l-arn văzut cerând prin biserici pomană de la creștini si, la fel, mărturisindu-si păcatele, precum și aducându-i mulțumită lui Cantemir-Vodă, mântuitor, după Dumnezeu, al sufletului său.

Dar să revenim la țelul nostru. Nu mult după aceea, regele Poloniei aprins de mânie împotriva lui vodă pentru uciderile și schingiuirile prădătorilor săi, rânduiește opt mii de oșteni aleși care să atace pe negândite Iașii și, de-or putea să-l prindă pe domn. Drept căpetenie a acestui pâlc de oaste îl orânduise pe un anume miiaș Zaharovski. Acesta, pe drumuri de noapte prin păduri și pe căi neștiute, ajunsese cu oștile sale la patru mile apropiere de Iași, Dumnezeu însă, altfel întorcând planul regelui, s-a întâmplat ca treizeci de tătari din Bugeac să treacă prin acele locuri către Polonia ca să fure câte ceva de pe la hotare sau să prindă robi; aceștia au dat pe neașteptate peste acele oști leșești. Zaharovski cu ai săi i-a înfrânt lesne și i-a prins pe toți, afară de unul singur care a scăpat mulțumită iuțelii calului său. Acela vine de-a dreptul la Iași la domn (era ziua de 23 aprilie – zi în care la ortodocși se sărbătorește praznicul Sfântului Gheorghe) și nu îi înfățișează lucrul precum era, ci ticluiește o minciună sfruntată: „Că tătarii, ca la o mie la număr, mergând către Polonia, au dat peste trei sute de leși în cutare loc, de-i spun localnicii Miletin, și că i-au învins pe aceia în luptă; că leșii și-au luat totuși drept meterez un hățiș oarecare și că de acolo se apără

cu sânețele; așa că – se roagă el – să binevoiască domnul a trimite, cu el drept călăuză, măcar trei sute de pușcași seimeni ca să-i scoată pe acei tâlhari din hățiș”. Domnul, cum știa necontenite asemenea tâlhării ale leșilor, trimite împotriva lor câțiva seimeni. Leșii însă, o dată ce au văzut că un tătar a scăpat cu fuga, lesne au înțeles că el îi va da de știre domnului despre venirea lor.

Deci, cu frânele slobode, ca să ajungă mai înainte de a se putea face vreo gătire de război, îl urmăresc pe tătar înspre Iași. Pușcașii domnului, cum nu bănuiau nimic asemenea, abia de străbătuseră (cale de) un ceas de la Iași și văd toate oștile leșilor venind în goană mare. Aveau cu ei și cinci tunuri ușoare, dar nu le-au ajuns nici timpul să se tragă îndărăt, nici puterile să se împotrivească, așa cum mergeau ei de neorânduiți. O rup cu toții la fugă, mulți sunt uciși de leși, mulți sunt prinși, abia de scapă jumătate dintre ei, Domnul când vede această neașteptată năpastă, își caută scăparea în vechile sale meșteșuguri ostășești le poruncește boierilor ca, luându-și soțiile și copiii, să fugă la mănăstirea Cetățuia; el însuși, cu oaste aleasă și cu câțiva curteni ai săi mai de vază, rămâne în șesul Bahluiului; le poruncește cârciumarilor să țină cârciumile deschise și le făgăduiește că, de-or păți vreun neajuns de la dușmani, îi va despăgubi el însuși. Le poruncește, de asemenea, și negustorilor să pună la adăpost în mănăstiri mărfurile mai de seamă, iar pe cele mai de rând să le lase în prăvăliile deschise. Făcându-se aceasta, leșilor, care veneau îngâmfați și de izbânda de mai înainte, le dă și vreme, și loc să intre în oraș și lasă în cetate (cu porțile deschise) doar o sută de oșteni din tagma călărașilor, ascunși prin grajduri. Leșii, văzând steagurile domnului și oștenii în câmp departe de oraș, înțeleg că domnul a scăpat din mâinile lor. Se apucă așadar de pustiirea orașului. Osteniți de drum lung, leșii, când văd cârciumile deschise și în cârciumi atâtea poloboace foarte mari cu vin din cel mai bun (de care întotdeauna leșii sunt tare poftitori), intră cu grămada în cârciumi și dau de dușcă peste nădușeală vinul cel tare, cu gâtlejul pâlnie.

Câtă vreme alții ajung la porțile Curții și le găsesc deschise și de nimeni păzite, socotind că nu a rămas nimeni la Curte, se abat să prade prăvăliile. Astfel dându-se leșii, unii la cârciumi, alții la prăvălii și mărfuri, domnul le dă alor săi semn de năvală asupra acelora. Cei dintâi se năpustesc acei care erau ascunși în grajdurile Curții, îi urmează din afară ceilalți și îi

încleștează din trei părți pe leșii beți și chefuind în străfunduri de cârciumi, închid asupra lor ușile cârciumilor, iar pe ceilalți, răzlețiți prin prăvălii, îi căsăpesc și pe mulți îi prind vii; foarte puțini, care nu ajunseseră încă în fundul cârciumii (căci cârciumile din Moldova sunt în adâncul pământului până la 15 stânjeni și mai bine), se fac scăpați. Însuși Zaharovski a scăpat rănit cu fuga. După fuga celorlalți, pe cei închiși în cârciumi îi scoteau ca peștii din heleșteu -- pe cei pe care i-au prins vii. A doua zi domnul i-a ales deoparte pe leși și pe cazaci, pe care mai apoi i-a trimis teferi înapoi la rege; însă pe care i-a găsit printre ei a fi moldoveni, a poruncit ca, tăiați în patru, să fie spânzurați pe la răspântii. După acest prăpăd pentru ai săi, regele n-a mai binevoit niciodată să-și trimită oștile împotriva voievodului, ci s-a îngrijit mai degrabă să-i îmbune sufletul îndârjit de mânie prin scrisori pline de cuviință.

În anul următor, regele Poloniei, Ioan, ajutat de banii Papei de la Roma, strânge multe mii de leși și își mișcă oștile prin Moldova împotriva seraschierului turcesc Buiucli Mustafa-Pasa (căci Suleiman, ridicat la slujba de vizir, fusese orânduit căpetenie împotriva împăratului) și a lui Nureddin-Sultan. Dar, mai înainte de a intra în Moldova, îl trimite la domn în strai necunoscut pe părintele său confesor, înzestrat cu o scrisoare îndeajuns de cuviincioasă, a cărui întreagă solie putea fi strânsă în două puncte: întâiul „Că, dacă Regele ar ști că Domnul urma a-si uni armele cu cele leșești, ar intra în Moldova ca prieten și nu ca dușman”. Al doilea „Că, dacă domnul ar vrea să primească ocrotirea regelui Poloniei și într-un gând cu acela să lupte împotriva turcilor, după zdrobirea turcilor și cucerirea Constantinopolului, voievodul va urma să aibă pe veci domnia cu drept de moștenire, rând pe rând, și că toate legile și drepturile domnilor vor fi păstrate de rege neclintite și neschimbate, iar el însuși va avea în sfat și în dietele obștești cel dintâi scaun și cea dintâi cinstire”.

La acestea adăuga: „Că domnul trebuie să-și amintească de foarte vechea lui prietenie și priință, de pe când îndeplinea slujbe în Polonia sub hătmănia sa, și că el nicicând nu l-a lipsi t de vreo cinstire vrednică de el și că l-a copleșit cu multe favoruri și faceri de bine, care ar putea fi ca niște premersuri întru totul îndestulătoare pentru întărirea și chezășuirea făgăduielilor sale”. La acestea, domnul laudă milostenia și buna voință a cucernicului rege și aduce cele mai mari mulțumiri pentru făgăduielile

înfățișate. De altfel însă, răspunde: „Cine ar fi fost acela, cel mai ticălos dintre toți creștinii, care, având cunoștință de putința unei împliniri viitoare și de folosul cel obștesc al creștinilor, ar fi pregetat să-și verse chiar și cea din urmă picătură de sânge sub steagul Domnului Hristos? Dar că el are două pricini de căpetenie care îl împiedică deocamdată de la unirea fățișă a armelor; prima, că îl are pe fiul său mai mare, împreună cu fiii câtorva boieri, ostatec la sultan; a doua că a fost orânduită împotriva leșilor o oaste turcească și tătărească foarte numeroasă cu un nou seraschier și că a :și trecut Dunărea, iar tătarii au ajuns pregătiți la hotarele Moldovei. Aceștia, de vor fi auzit că domnul a trecut de partea regelui, într-o clipită vor pustii întreaga domnie a Moldovei, și că mai ales Nureddin-Sultan știe că are o astfel de învoire de la sultan ca, de va ti văzut că domnul Moldovei trece de partea leșilor, să nimicească prin foc și sabie întreaga domnie. De-ar fi să fie așa, cine ar putea să dea socoteală în fața Măririi dumnezeiești pentru atâtea suflete de creștini? Așa că să binevoiască Măria Sa Regele să cumpănească lucrul mai cu îngrijire, ca nu cumva, în locul libertății creștinilor, să se pricinuiască astfel o veșnică robie și cele de pe urmă rele.

Dar dacă îl va fi zdrobit, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe dușmanul care se afla pe drum și își va fi dus armele sale creștinești (după alungarea tătarilor din Bugeac) până la Dunăre, el, din dragoste pentru Cristos, îl va lăsa pe mâna turcilor chiar și pe fiul său. Dar în clipa de față el făgăduia că poate să facă doar atâta: anume ca, lăsând la Iași un boier cumpănit, să pregătească pe sub ascuns, pe cât îi va sta în putință, zaherea și altele de trebuință traiului și să i le dea regelui la venire”. Ceea ce s-a și făcut, cum se va vedea mai departe. Cu aceste răspunsuri, confesorul s-a întors la rege. Dar regele, cugetând să-și ducă astfel luciul la îndeplinire, scriind carte tainică laolaltă către Miron (despre care am pomenit că a fost cu Duca și Petriceicu în Polonia și că mai apoi, întors în țară, a fost copleșit de către domn cu atâtea faceri de bine) și către fratele lui (care în acea vreme îndeplinea slujba de hatman) și către nu puțini alții laolaltă, le trimite scrisoare (sic) să-l părăsească pe domn și, luând cu sine oștile moldovenești, să vină la rege, iar că el li-l va așeza domn pe oricare îl vor dori ei și că îi va primi cu cele mai mari cinstiri și dovezi de bunăvoință, în acea vreme Miron își ducea traiul în ținutul Putnei (a cărui isprăvnicie o și ținea); o dată ce însă a primit de la rege o asemenea scrisoare, uitând de orice facere de bine, cum el însuși nu putea să vină, îi scrie fratelui său, hatmanul,

adăugând și copii ale scrisorii regelui, ca, ademenind oștirea, să-l părăsească pe vodă, ba chiar, de-i era cu putință, iscând în tabără vreo răzmeriță, ori să-l ucidă ori să-l alunge pe domn. Sfaturile nelegiuite ale acestora nu i-au rămas multă vreme ascunse lui vodă, ci prinzând de veste despre urzelile lor, nu scoate totuși pe hatman din slujbă și nici nu se arată a avea știre despre partida lor, ci îl lipsește numai de putința de a da porunci oștirii, astfel încât oștenii să nu facă nimic din porunca hatmanului, decât doar cu întărirea domnului. Hatmanul, al cărui nume era Velicico, când a văzut că nu izbândește nimic pe față, mai întâi îi ațâță în ascuns la răscoală pe pedestrași, îi învață să-și ceară leafa pe cele șase luni ce aveau să vină, cum că altminteri vor tăgădui a-și vărsa sângele alături de turci împotriva creștinilor. Pe acești făcători de zarvă, domnul înfățișându-li-se, îi domolește și află chiar de la ei că pricina unei atari răzvrătiri fusese hatmanul; ascunde aceasta sub tăcere și, dându-le oștenilor leafa pe trei luni, pe când regele ajunsese la patru ceasuri apropiere de Iași, el însuși purcede de la Iași către Prut;. A doua zi, călărașii, prin vicleșugul aceluiași hatman, mormăie pe ici pe colo vorbe potrivnice. Dându-l jos pe căpitanul din fruntea acestora, Mitrea, îl numește pe un altul și astfel isprăvesc și ei cu zarva.

Când domnul cu ai săi ajunge în satul Iepureni din ținutul Fălciului, adunând sfatul boierilor le zice): „Ce ar socoti ei că mai este cu folos pentru ei și pentru țară, să treacă apa Prutului la seraschier și la tătari sau să se oprească acolo și să aștepte oastea regelui? Iar că el, într-o asemenea împrejurare, se va strădui după puterile sale, nu numai ca domn, ci și ca om al țării și ca tovarăș de arme – ca faptele să se întocmească pe măsura celor mai drepte sfaturi”. Toți (afară de Gavriliță și de Cioban postelnicul) strigă din gura și din inima toată „că mai bine să-l aștepte pe regele Poloniei și să-și unească armele creștine cu creștinii decât să se dea astăzi de la sine în robia turcilor și a tătarilor”, înaintemergătorul tuturor acestora era Velicico, despre care am pomenit mai sus. Dar domnul și acei doi boieri cugetau altfel: „Anume că puterea Imperiului Turcesc nu este de disprețuit așa de lesne și de fără chibzuință și că nici leșii nu pot, într-un singur iureș, să alunge din sălașurile lor și pe turci, și atât de multele ordii ale tătarilor din Crâm și din Bugeac, așa ca să poată scăpa cu totul Moldova de atare vecini apropiați și puternici; și că nici locuitorilor n-are să le fie sigură rămânerea la locurile lor, măcar câtă vreme tătarii din Bugeac vor stăpâni Bugeacul.

Ba că trebuie să se ia seamă la primejdia de sub ochii lor: că ordiile tătărești nu sunt la depărtare mai mare de patru ceasuri de ei și că așteaptă ca lupii cei hrăpăreți să vadă de vine domnul ori să audă despre fuga lui la leși.

Dar de-l vor vedea pe domn în tabăra lor, le va pieri din inimi orice bănuială de trădare a moldovenilor; iar de unde nu, în răstimp de trei zile îi vor lua pe sus nu numai pe cei care țineau atare sfat la Iepureni, ci și pe nevestele și copiii lor, de prin munți și de prin păduri, și atunci au să încerce ei ajutorul cel târziu și zăbovit al leșilor. Așa că era mai înțelept și mai sigur pentru ei ca, prin înfățișarea sa în tabăra turcească, să scape atât el, cât și toți locuitorii din primejdia ce-i paște decât să-și pună nădejdea în părelnicele izbânzi ale leșilor. De altfel, că domnul nu oprește pe nimeni care are de gând să meargă la rege, dar că el cu ai săi, va trece chiar în ziua aceea râul, iar pe copiii săi și pe nevestele boierilor îi va trimite la Putna". Astfel, trecând domnul peste râu, cea mai mare parte dintre boieri – dar de cinul al doilea – și mulți dintre oșteni, nevoind să treacă, s-au întors la rege, care mai zăbovea încă la Iași. În ziua aceea, în care domnul trece râul, Nureddin Sultan, înșelat de un zvon mincinos iscat de către tătari, îi dă de știre seraschierului că domnul Cantemir cu întreaga sa oștire a trecut la leși și i-l arată pe omul care îl văzuse întorcându-se – care om întărea acestea la îndemnul tătarilor. Pe deasupra, sultanul zicea: „Că el are împuternicire de la împărat și de la tatăl său, hanul, prin care i se poruncește ca, dacă domnul va trece la leși, întreaga Moldovă să fie pustiită ca un pământ dușman".

Șovăia seraschierul ce va să facă, deoarece nu puțin se temea dacă domnul ar fi trecut la dușmani; căci îl știa om în multe lupte vestit și tare cât la sfat, pe atât și la braț. Și, cum stătea deja să se prăvale soarta nenorociților locuitori, se ridică un bătrân din neamul Cantemireștilor, pe nume Beg-mârza; șl le grăiește astfel seraschierului și sultanului: „Că el are știre de netăgăduit că domnul a venit până la Prut cu toate oștile șale. Pe lângă acestea, el se poate pune zălog pe sine că niciodată Cantemir nu se va haini de la turci și asta din multe pricini: Mai întâi anume, fiindcă el cunoaște prea bine puterea turcilor și a tătarilor; apoi că el are învățătura polonilor vreme de mulți ani de zile. Că oștile leșești niciodată nu vor putea să-i biruie pe turci și pe tătari astfel încât Cantemir să pună de acum înainte Moldova la adăpost de năvălirile noastre. Și dacă, dat fiind acest război, izbânda ar fi să rămână de partea lor (ceea ce ferească Dumnezeu!), către

toamnă negreșit că leșii vor fi siliți să se întoarcă la ale lor și să lase Moldova lipsită de ajutor. Oare nu va socoti domnul ce se va alege de Moldova și de domnia sa luată de sub ocrotirea leșilor? în al doilea rând, cum ar putea să facă acest lucru domnul și ceilalți boieri, care își au feciorii zălog la Constantinopole și să-și lase de bună voie fiii într-o robie veșnică – ceea ce:nici unul dintre muritori, fie și cel mai fără de minte, nu ar face-o.

În al treilea rând, zicea „Că el știe despre credința lui Cantemir că s-a făcut dovedită, în multe locuri și de multe ori, și că nu este el omul atât de nestatornic și de lipsit de judecată care să nu poată pune la cale pentru sine ce este mai bine și mai sigur”, în timp ce ei încă mai socoteau acestea, sosește la seraschier trimisul lui vodă și îl vestește că domnul cu oastea sa a trecut Prutul și că se va înfățișa într-uri ceas sau două. Auzind seraschierul aceasta, l-a lăudat pe Beg-mârza ca pe un bun sfătuitor, care, de n-ar fi ținut în frâu sfaturile sultanului cu ale sale, ar fi făcut cu toții o foarte mare greșeală, pentru care capetele tuturora nu ar fi fost în stare să dea socoteală la Poarta sultanului. Dar Nureddin Sultan se spune că a zis: „Necredinciosul, prin credința lui și-a făcut sieși foarte mult bine, iar nouă foarte mare rău și neajuns” – anume pentru că, prin sosirea lui, tătarii au fost păgubiți de prădarea Moldovei. Dar cât pe ce să ne fi scăpat lucrul cel mai vrednic de luat aminte: mârșăvia adică, și ticăloasa încercare a lui Velișco hatmanul împotriva domnului său celui milostiv.

Când oștile treceau apa Prutului, domnul, ședea privitor punându-i-se un mic jeț pe malul înalt și prăpăstios al râului; iar Velișco cel mult nemernic găsește un om căruia îi arată 500 de galbeni împărătești, bani gata, dacă l-ar arunca pe nebănuite pe domn de pe acel mal prăpăstios în râul învolburat și hrăpăreț. Omul se leagă mai întâi că va îndeplini această negrăită ticăloșie și se apropie de domn între alții care treceau la învălmășeală; dar, după ce era de-acum pornit să întindă mâinile, tras, înapoi ca de un fel de glas ceresc, se căiește de mârșăvia ticluită și, aruncându-se la picioarele lui vodă, îi mărturisește curat ce voise să încerce împotrivă-i; întrebat fiind de cine fusese îndemnat, răspunde „Că hatmanul i-a arătat 500 de galbeni împărătești și că așa a fost împins să făptuiască această ticăloșie asupra capului lui vodă”. Domnul îi poruncește omului „ca să acopere sub tăcere un atare lucru și să-i spună aceluia doar dă n-a cutezat să îndeplinească fapta; că altminteri, de va auzi că Velicico a prins de veste

de mârșăvia sa i-a fost dată lui Vodă în vileag, lui însuși îi va lua viața dacă însă acela nu va afla, că îl va cinsti cu o răsplată însemnată”. Minunate au fost răbdarea și mărinimia domnului față de nemernicu-i vrăjmaș din casă, astfel că niciodată nu l-a mustrat măcar cu vorba și vreme ca la șase ani de zile a răbdat cu bărbăție mișelia acelui om și s-a ferit de necontenitele lui capcane, până când, spre pieirea sa, Velicico a sorbit până la fund paharul cel plin al mâniei cerești, după cum vom povesti la locul său.

Regele Ioan, după ce a ajuns la Iași, găsește acolo, din partea lui vodă, pe Ramandi vornicul cu o bună măsură de zaherea și cu multe butoaie de vin; tot acolo îi primește pe boierii și pe oștenii fugari de la vodă; luând în stăpânire Iașii, întreabă de pe la fugari dacă turcii și tătarii vor cuteza să se arate în câmp deschis și să dea piept cu polonii. Astfel, el zăbovește 14 zile la Iași, în belșug de bucate și în prisos de vin, și anume în prelungi zaiafeturi, și, cu bubuit de tunuri, îi înfricoșează pe turci și pe tătari – de departe. Sobieski, cum sub hătmănia lui, avea la sine mulți moldoveni și în slujitorime, și în oaste, știa nu puțin rostul limbii moldovenești; astfel, la un ospăț oarecare, la care leșii ședeau la masă amestecați cu moldovenii, le grăia boierilor moldoveni, ca să le fie pe plac, destule vorbe moldovenești; în cele din urmă, zice că trage el (însuși) hora moldovenească și, chemând lăutarii, trage singur hora; apoi zice că a născocit un cântecel în limba moldovenească și că lăutarii, auzindu-l de la el, au a-l cânta. Tăcând lăutarii, regele cântă singur: „Constantine Fuge-bine, nici ai casă, nici a-i masă, și nici dragă jupâneasă”. Acestea cântate, își mișcă oastea înspre Prut și, trecând râul, purcede pe malul dinspre apus către Bugeac. Dar se află un loc de piază rea pentru oștile creștine, Valea Strâmbei (adică „valea mârșavă”), de unde și Cunițki s-a dus cu prăpăd și, în această campanie și în următoarea, noi înșine am văzut oștile trâmbițând de retragere – tot acolo și oștile rusești: când a ajuns aici cu tabăra sa, turcii și ordiile tătarilor îi înconjoară strașnic tabăra și o încleștează, ard iarba de jur împrejur în lung și-n lat, îi prind pe cei care ieșeau cu capii la păscut, tătarii otrăvesc apa cu ierburi înveninate de-ale lor, pradă carele ce urmau tabăra cu zaherea, iar leșii și caii lor se mistuie din zi în zi atât de foame, cât și de molimă și nu pot s-o apuce la drum nici înainte, nici înapoi. Domnul însă, cum vedea că regele, dimpreună cu toată armata sa se află în primejdie și ajuns aproape de clipa-i de pe urmă, mânat de osârdie creștinească, îi vestește printr-un om de încredere „să nu mai zăbovească în acel loc, căci în patru sau cinci zile

vor veni și mai multe ordii de-ale crâmlenilor (care nu sosiseră încă), și, lăsând malul de răsărit al râului, care, până în Țara Leșească, este tot numai șes, să treacă-pe cel de apus și de acolo să se grăbească spre păduri și munți, unde tătarii n-ar avea cum să-l hărțuiască de pretutindeni; prin urmare, apărându-se în șiruri rânduite și cu carele legate între ele, să caute cât mai degrabă scăparea sa și a alor săi și să țină minte facerea de bine și ajutorul cel creștinesc, iar altă dată să nu mai cuteze a veni prin Moldova către Bugeac numai cu oștile polone, într-aceea, mulțumește foarte pentru cinstea pe care regele a avut bunăvoința să i-o arate prin cântecelul cel meșteșugit și frumos sunător. Căci doamnă, de bună seamă, nu mai are, prin voia sorții, de multă vreme, dar casă, găzduire și masă i-a lăsat pregătite regelui.

Dacă însă îl va fi lipsit de ceva, să binevoiască a pune aceasta nu pe seama vreunei voințe anume, ci pe seama neputinței și a neajunsurilor sale". Primind regele aceste însărcinări de la domn, dă ascultare fără împotrivire sfatului izbăvitor și a doua zi își întoarce tabăra; la trecerea râului a pierdut el destul de mulți de-ai săi , dar nu cu prăpăd, fiindcă turcii și tătarii, neavând mai dinainte nici cea mai mică bănuială despre trecerea lui de partea cealaltă, nu aveau cum să le împiedice trecerea. Căci toate oștile, atât cele turcești, cât și cele tătărești, urmau tabăra împrăștiate pe același mal de răsărit. O dată trecut râul și luând-o pe la Iași, fie că a poruncit să se facă, fie că nu i-a oprit pe cei care făptuiau un lucru nici regesc, nici creștinesc: căci a dat pârjolului întregul oraș și a ars de tot mănăstirile. Leșii au prădat și sfintele odoare, într-aceea Sobieski a luat cu sine și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, împreună cu mare număr de pietre scumpe și de alte odoare de argint și de aur, și le-a poruncit să-l ducă prins cu ei pe însuși mitropolitul, care îl mustra în față pentru fapta cea nelegiuită a oștenilor și se ruga de milostivire.

Auzind domnul acestea, este cuprins de cea mai mare strângere de inimă, trimite câteva scrisori de rugăminte spre a le fi înapoiate măcar lucrurile bisericești, dar în zadar, regele dezvinovățindu-se că nu avea știre de această faptă și că nici nu putea să-i găsească, într-o asemenea învălmășeală, pe jefuitori (când el însuși îl ducea în carele sale pe sfânt și odoarele lui), dar că, o dată ajuns în Polonia, va cerceta și va face dreptate – ceea ce n-a făcut nicicând. Domnul, când a văzut că nu dobândește nimic prin scrisori, urmărește cu ai săi și cu câteva cete de tătari tabăra regelui

până la râul Siret; prinde leși aproape fără număr, se aruncă asupra lor prin păduri și coclauri, ca asupra unui vânat fugar. Ajuns în cea de pe urmă primejdie, regele, lăsându-și tabăra noaptea, o apucă la fugă cu 300 de oameni, mulțumită lui Turculeț Moldoveanul, și astfel, pe căi lăturalnice, scapă în Polonia, Hatmanii care fuseseră lăsați cu tabăra, după ce-au scufundat tunurile într-un anume lac, parte risipiți, parte apărându-se, au scăpat până la urmă, laolaltă cu un număr mult mai mic de oșteni; în acel război au fost prinși sau uciși mai mult de 25000 de Ieși. Domnul, întors la Iași, purcede să reclădească orașul, să ridice case și să-i strângă pe locuitorii alungați și, dându-le iertare, îi primește înapoi pe boierii fugari la rege; și astfel a fost sfârșitul acelei campanii a regelui.

După ieșirea regelui din Moldova, rămășițele oștirii, risipite și împrăștiate prin întreg ținutul Moldovei de Sus, iarăși îi lipseau, cu cea mai mare cruzime, pe bieții locuitori nu numai de bunurile, ci chiar și de viața lor, sub cele mai crunte munci și cazne. Spre a se pune în calea acestui rău, domnul poruncește întâi să fie scrise cărți de înștiințare că: Dacă unii dintre tâlhari voiau să înceteze cu tâlhăriile și cu furturile, aveau nu numai a primi de la vodă iertarea, ei chiar aveau a căpăta lefuri după rangul fiecăruia; altminteri cei prinși nu aveau a afla nici un fel de milă. Astfel, mulți dintre tâlhari, încetând cu tâlhăriile, au venit la domn cu ruga și au fost primiți între oștenii lefegii. Iar cei care s-au împotrivit, împresurați, răzbiți, înfrânți și prinși de pâlcurile rânduite împotriva lor, erau alungați dintre cei vii cu felurite chipuri de moarte; în răstimp de doi ani, ca la patru mii de tâlhari prinși au plătit cu moartea cuvenita-le pedeapsă. Acestea împlinite, traiul locuitorilor a ajuns mai liniștit. Ba și regele a binevoit mai apoi să le poruncească alor săi să nu mai făptuiască furturi și tâlhării în Moldova.

În anul următor, fiind cucerite de nemți Buda și Belgradul și alte cetăți de peste Dunăre până la cetatea Șehirchioi, care este ca la douăsprezece mile depărtare de Sofia, și leșii, ajutați iarăși de banii Sfinției sale Papa, fac tovărășie cu țarul moscoviților, și țarul Petru trimite o mare oaste împotriva Crâmului cu hatmanul său, Vasili Galițin. Într-a-ceea, Șerban, domnul Țării Românești, încearcă împotriva turcilor sforțări mai mari decât se puteau face; căci, prin mijlocirea unui arhimandrit bosniac (care îi era unchi după mamă lui Suleiman, seraschier în anul de pe urmă, iar în acesta și mare-vizir și căpetenie împotriva nemților), făcuse trainică tovărășie să-și

unească armele cu moscoviții și împotriva dușmanului obștesc, pentru Hristos și pentru redobândirea imperiului grecesc, și anume cu aceste condițiuni: Anume că țarul nu are gând să-și lățească imperiul cu el, ci, spre a slobozi de sub jugul turcesc neamul creștinilor ortodocși, și mai cu seamă pe cel al grecilor, din mâinile cărora turcul smulsese cu sila imperiul, și-a unit armele cu ceilalți creștini și a și trimis împotriva Crâmului o oaste numeroasă. Iar dacă Dumnezeu le va îngădui biruința asupra dușmanilor și cucerirea Constantinopolului, pe Șerban, ca pe un coborâtor din sânge împărătesc, anume Cantacuzin, îl va așeza ca împărat al Constantinopolei.

Aceste diplome (cum mergea vorba) o dată întărite, Șerban face pe ascuns mari pregătiri de război în adâncul pădurilor Țării Românești și în munții Transilvaniei: se îngrijește să se toarne 35 de tunuri de război și, dându-le leafă bună, adună 24 000 de sârbi, sloveni și croați. Zvonul despre această ridicare a lui Șerban nu le rămânea tăinuit turcilor și Porții Otomane. Dar, fiind îngrijorați dinspre toate părțile și mai cu seamă din pricina cuceririi Belgradului, meterezul întregii lor stăpâniri în Europa, precum și din princina necontenitelor biruințe ale nemților asupra lor și a secătuirii visteriei, tăceau și se prefăceau, ca nu cumva, mișcând ei ceva, Șerban să-și dea la iveală mai limpede hainirea și fățișe arme: căci se împotrivise deja să dea haraciul pe doi ani, dar nu chiar pe față, ci tărăgănase aducând; ca pricină de iertare sărăcia locuitorilor, Șerban însă, cum îl știa pe Cantemir, domnul Moldovei, nu numai prieten foarte de aproape, ci și vestit în trebile războiului și în faptă și în renume, încearcă printr-un om de încredere să-l tragă și pe el la gândul său. Dar Cantemir, tot pe atât de serios, pe cât de prevăzător – după măsura cea scăzută a stării de față a lucrărilor –, îi răspunde „Că el și cu credința și cu sufletul creștin și de mii de ori vrea mai degrabă să moară în tabăra creștinilor, laolaltă cu creștinii, decât să trăiască în fericire slujind turcului celui samavolnic, numai de-ar ști, sau măcar de-ar putea prinde veste cu sorți de crezare, că, prin armele și însoțirile sale, are cum dobândi slobozenia mai întâi pentru țară, apoi și pentru restul creștinilor. Că însă buna chibzuință nu îngăduie o ieșire sigură și neîndoielnică și nici o izbândire fericită a acestei stări de fapt, și anume mai întâi pentru că nemții, măcar că mereu biruitori asupra turcilor, au împins armele creștine până aproape de Sofia, totuși mare este depărtarea dintre ei, munteni și moldoveni; dar că pe tătari, atât pe cei din Crâm, cât și pe cei din Bugeac, îi au vecini foarte de aproape”. „Dacă noi”,

zice, „ne-am vădi hainirea și am lua arme fățișe fie împotriva tătarilor din Bugeac, fie împotriva turcilor care locuiesc dincoace de Dunăre în Dobrogea, chiar dacă în acel război nemții vor ieși biruitori și noi am avea a spune, cu arme vrăjmașe, părțile acestea până la munții Balcani, nu urmează totuși că, în același iureș, pot fi și tătarii izgoniți din Bugeac și Constantinopolea cucerită.

Așa că, la venirea iernii, fiecare trebuie să se întoarcă la iernaticele sale și să se pregătească pentru campania ce va să vină. Așa făcându-se, iarna ce rău n-ar putea pricinui tătarii muntenilor și moldovenilor? – și că negreșit stau să se prăvale pustiirea cea de pe urmă asupra acestor ținuturi și pieirea asupra bieților supuși. Cam aceeași este și socoteala cu ajutorul nădăjduit de la împărăția Rusească, căci nu este cu putință de socotit că rutenii pot să trimită din hotarele lor în timp potrivit – și mai cu seamă la vreme de iarnă – sprijin și ajutoare pentru moldovenii și muntenii aflați în primejdie. De aceea mai cu chibzuială „este” zicea el, „să fie așteptat cu neclintire și sfârșitul războiului din acest an și să nu se dea nici un prilej turcilor de a-și dezlănțui furia asupră-le, dar în anul ce vine, dacă-i vor vedea pe tătari biruiți în Crâm și în Bugeac (ceea ce este singura mângâiere și dovadă nesmintită asupra slobozeniei acestor provincii) și pe nemți că și-au rânduit oștile la iernatice în ținuturile Belgradului, atunci, în fapt de primăvară, cu toate puterile să-și unească și ei oștile și să se miște împotriva dușmanului obștesc”. Asemenea sfaturi nu prea i-au fost pe plac lui Șerban-Vodă, vrând el să-și împingă înainte interesele mai pripit decât o cereau buna chibzuință și nevoia acelei clipe, ceea ce, măcar că nu era de ocară la un domn creștin și mânat de cerească râvnă, totuși nu era chiar atât de lăudat la unul care începe un lucru prea-bun, dar la vreme nepotrivită sau fără de folos. Aici s-a mai adăugat și o altă pricină stârnitoare de dihonie. Șerban își știa vrăjmaș neamul Ruseteștilor (dintre care trei frați locuiau la Constantinopole, iar doi în Moldova) din pricina vechilor și înrădăcinatelor dihonii dintre Rusetești și Cantacuzini.

Pe unul dintre ei, pe cel mai vârstnic, Mihail, l-a făcut surghiunit în Chios prin puterea banilor; ceilalți doi stăteau ascunși la Constantinopole. Așa ca voia și pe cei doi, care erau în Moldova, fie să-i taie, fie să-i izgonească de acolo, și mai ales pe Gheorghe. Și cum îi arăta semne de prietenie lui Cantemir, Șerban îi cere mai întâi printr-o scrisoare să-i fie dat

Gheorghe Ruset. Cum vodă îi răspunse că asta n-o pot îngădui nici mila creștinească, nici cinstea domniei, acela îi răspunde că are de primit de la numitul Gheorghe o foarte mare sumă de bani și, trimițând un sol, cerea să i se dea ori banii, ori datornicul. Gheorghe, deși era slobod sub chezășia unor ostateci, totuși, auzind de sosirea solului, fuge și se retrage la Constantinopole. Cu acest prilej, Șerban, pornit fățiș împotriva lui Cantemir, zvârlea vorbe mari, că nu va lăsa fără răzbunare această ocară și că va arăta el cât atârnă la Poarta turcească credința și cât banul. Din care pricină s-a hotărât întâi ca, sub altă mână, prin puterea banilor – dinspre partea Porții și mai cu seamă mituindu-l pe seraschierul Mustafa-Pașa –, Cantemir să fie mazilit și așezat domn în Moldova un altul, dintre rudele sau prietenii săi.

Când îl ispitește pe seraschier cu mari făgăduieli, acela, lacom de bani, dă știre la Poartă, se străduiește să însemne câteva pricini ușurele împotriva lui Cantemir-Vodă (ale cărui slujbe, atât cele de curând, cât și cele vechi, le îngânau până și țâncii turcilor) și adaugă că acest lucru i-a fost adus la cunoștință de preacredinciosul rob al Porții Șerban, domnul Țării Românești. Cei de la Poartă, cum aveau știre sigură despre Șerban că plănuia hainirea și vroia să se răscoale, ziceau că, dimpotrivă, dihoniile și vrajbele dintre domni dovedesc credința și statornicia lui Cantemir. Și astfel Cantemir rămâne nebiruit chiar și de banii lui Șerban, și sultanul îi dă lui Cantemir porunci tainice că, de-ar putea să-l prindă pe Șerban și să-l trimită la Poartă, pe el însuși îl va cinsti cu domnia Țării Românești, iar pe fiul lui, care era ostatec la Poartă, cu domnia Moldovei. Care tocmeală Cantemir-Vodă s-a ferit să o primească din multe pricini, cerându-și iertare „că el nu poate să prindă de unul singur un atare om preaputernic”. Așa că, arzând între domni tainice flăcărui de vrăjmășie, dă peste Șerban o moarte năprasnică și neașteptată, nenorocire al cărei chip l-am aflat mai apoi de la slujitorii lui a fi fost astfel:

După ce Șerban-Vodă și-a pus la cale trebile cu împărăția Rusească în felul în care am povestit și după ce își pregătise din belșug toate câte îi erau de trebuință în vara viitoare pentru războiul împotriva turcilor, a vrut să-și aibă binevoitoare și Curtea împărătească. Așa că îl trimite sol la împăratul Leopold pe fratele său Gheorghe Cantacuzino, care să-i mânuiască afacerile. Solul o dată trimis, fratele său, Constantin, și nepotul după soră,

Constantin Brâncoveanu (care a urmat la domnie după Șerban), cum vedeau fiecare că Șerban-Vodă nu va da înapoi de la ceea ce începuse și că orișicum are de gând să proclame război împotriva turcilor în vara viitoare, ca niște mișei și niște fameni, și prea puțin păsându-le de întreaga obște a creștinătății, se străduiau în fel și chip să-i schimbe domnului gândul, și îi spuneau „să nu se apuce atât de pripit și fără o mai bună chibzuință de un lucru într-atât de anevoios și de pieptiș, mai înainte de a arunca o mai bună privire la ce sfârșit aveau să ajungă faptele, rutenilor împotriva Crâmului, precum și cele ale nemților și ale celorlalți principi aliați împotriva celorlalte ținuturi turcești, și să dea pradă necredincioșilor, din princina lui, întreaga Țară Românească și, mai presus, pe copiii și soțiile lor”.

Dară Șerban, învinuindu-i de micime sufletească și de nevolnicie, zicea „că el, cu ajutorul lui Dumnezeu, trage nădejde că în vara viitoare nu-și va opri armiile decât doară sub Adrianopole, și de vreme ce știa nesmintit că 200 000 de ruteni și de cazaci aveau să treacă Niprul și, cu sine în frunte, aveau să treacă Dunărea în Tracia; că daca însă Dumnezeu, în nepătrunsele-i taine, va vrea mai degrabă să le fie prielnic păgânilor, lui îi este mai plăcut să moară laolaltă cu atâția domni creștini, care luptă pentru Hristos, decât să trăiască o mie de ani sub jug turcesc, fie și la domnie”. Fratele și nepotul, văzând gândul de neclintit și de nestrămutat al domnului, au hotărât să-l înlăture prin vicleșug. Așadar, la un ospăț de casă i se turnă otravă și muri. Răposând Șerban, Constantin Brâncoveanu, ca singurul părtaș al fărădelegii lui Constantin Cantacuzino, este ales la domnie prin meșteșugurile aceluiași Constantin, fratele răposatului, și, prădând comorile răposatului, și-a întărit cu ele domnia la Poarta turcească; pe soția și pe copiii aceluia i-a ținut vreme de un an sub pază tare, până ce, intrând în Țara Românească generalul Veterani, a smuls-o din mâinile lui pe ea și întregul neam al lui Șerban și i-a dus, din porunca împăratului, în Transilvania. Iar Constantin Brâncoveanu ce fel de sfârșit și-a dat și cum de n-a putut să scape de dreptul județ al lui Dumnezeu se va vedea în ‘Viața’ aceluia; dar avem a ne întoarce de aici acolo de unde ne-am abătut. Scăpată fiind în Transilvania, Maria, doamna lui Șerban, trimite un om de credință la Cantemir-Vodă ca să întărească logodna fiicei sale Casandra cu Dimitrie, feciorul lui mai mic. Lucru pe care Cantemir nu-l respinge tocmai, dar pune înainte neputința (împlinirii) lui: ea trăind adică, sub ocrotire împărătească, iar că el îl are pregătit pe fiul său spre a-l trimite la Constantinopole.

De altfel însă, cum vârsta amândurora mai cere încă timp (căci Dimitrie era pe atunci de 12 ani și fata de 7), Dumnezeu se va îngriji să se găsească și chipul de a face lucrul cu putință. Murind așadar Șerban, Brâncoveanu, urmașul lui, îi trimite mai întâi lui Constantin-Vodă, prin soli trimiși de el, înfățișare de prietenie și de bună vecinătate: „Că alegerea lui s-a făcut prin învoire obștească (măcar că el lungă vreme s-a împotrivit la aceasta și n-a voit-o) și mai cu seamă că acest lucru a fost rânduit de pronia cerească, astfel ca ființarea lui să scape întreg neamul muntenilor de primejdia ce-i amenința și de cea de pe urmă pierzanie. Căci, dacă răposatul Șerban ar mai fi trăit încă 6 sau (măcar) 3 luni, s-ar fi răzvrătit pe față împotriva turcilor și ca atare ar fi adus asupra tuturor locuitorilor o năpastă care nici (cu gândul) nu poate fi gândită. Dar că el nu va părăsi Poarta Otomană până la ultima picătură de sânge”. (Parcă prorocind a vorbit bietul, căci așa s-a și întâmplat; fiindcă tocmai la Poartă și-a vărsat, sub silnică sabie, până și ultima picătură de sânge.) Și că, de vreme ce știa că Frăția sa este mai vârstnic și în ani, și în domnie și de o credință dovedită la Poartă, ar vrea să trăiască și să se păstreze în bună înțelegere și prietenie atât ei înșiși, cât și supușii lor”.

La acestea după cum e datina, Cantemir-Vodă răspunde în scurtă vreme prin solii săi: „celor răposați Dumnezeu cel veșnic să le hărăzească oricine, iar pe urmași, ca pe înălțimea sa, să-i întărească și să-i statornicească în domnie și să știe că pe el îl va avea mereu vecin bun și liniștit, numai să vrea înălțimea sa să păstreze aceeași pace a amânduror părților”. Dar Brâncoveanu nu a păzit multă vreme această făgăduială și cea dintâi pricină de a ațâța dușmănie și-a găsit-o, deoarece Cantemir l-a adus pe Gheorghe Ruset înapoi de la Constantinopole în Moldova și l-a așezat pe fratele lui, Lascăr, capuchehaie la Curtea sultanului; că „nici ei nu pot avea între ei prietenie sigură și fără de bănuială, câtă vreme acela avea în slujbele sale asemenea oameni (adică dușmani de moarte și străvechi ai Cantacuzinilor). De aceea, dacă vroia să aleagă mai degrabă prietenia și frăția sa decât orice slujbă a acelor oameni, ar fi cugetat mai cu luare-aminte: că, de altminteri, el nu poate să nu-i prigonească pe acei ticăloși, oriunde și sub a oricui ocrotire s-ar afla, și că el știe negreșit că, numai de li s-ar da prilejul, ei nu vor sta pe gânduri să-i înece pe toți, fie și într-un strop ușor de apă”.

La aceste vorbe rău sunătoare și cu suflare de pornită vrăjmășie, Cantemir răspunde după obiceiul său „că el nu știe ce s-a făcut sau spus mai înainte vreme între Rusetești și Cantacuzini și nici nu-l privește să știe ca atare lucru; dar că mai apoi, de vreme ce Ruseteștii au venit în slujba sa și i-au cerut ocrotire, ei de la sine nu pot să urnească nimic, orice ar fi, nici să urzească ceva împotriva stăpânirii lui; iar de-o vor face, vor fi pedepsiți ca niște oameni răi și fără de astâmpărare; în afară de aceasta, că atare chip de a-și păstra prietenia nu-i altul decât cel pe care vroit-a să-l așeze Filip Macedoneanul cu poporul atenian: anume, izgonindu-i pe păzitorii statului precum ciobanul după ce și-a izgonit câinii –, el, ca lupul, să capete înlesnire și siguranță de a se năpusti asupra turmei de oi și a târlei; dar ceea ce se cuvine unui bun vecin și mai cu seamă unui domn creştin este să ceară cu străşnicie mai întâi alor săi să nu stârnească la hotare oarecari răzvrătiri și dihonii, și, dacă vreunii vor fi încercat aceasta, el, după cercetarea pricinii, să-i pedepsească ca pe niște stricători și tulburători ai norodului.

La fel cu cele ce se petrec la Curtea sultanului: ca, anume, capuchehaiele amânduror țărilor să se poarte frățește și cu prietenie, să se ajute unul pe altul rând pe rând, cu tărie, și să nu cuteze a încerca ceva pe alături de porunca domnului lor, întru vătămarea sau pierzania celuilalt; căci, astfel păzite fiind hotarele fiecăruia și treburile lor, nădăjduiește să nu poată fi dată nicicând sămânță de vrajbă și de dușmănie”. Dar fiindu-i Brâncoveanului sufletul neliniștit la aceasta, întâi le dă de știre prin oameni siguri câtorva boieri moldoveni, între care cei dintâi erau Miron și fratele său Velicico și doi fii ai lui Gavriliță (căci Gavriliță bătrânul murise nu cu mult înainte), „că, de-l vroiesc pe Cantemir mazilit, el lesne va dobândi aceasta de la poartă și, oricât de mare sumă de bani ar cere Poarta el are s-o dea. Iară domn, pe oricine vor voi ei să-l aleagă, tot acela îi va fi lui pe plac”. La aceste ațâțări ale Brâncoveanului se smintesc câțiva moldoveni, dar uneltirile lor, date în vileag prin Vasile Gavriliță, și le mărturisesc apoi deschis și îi dezvăluie domnului, una câte una, îmboldirile Brâncoveanului, și toate făgăduielile lui. Auzind domnul acesta le dă totuși iertare și îi leagă cu strașnic jurământ „.ca, după aceea, să nu dea la iveală ceva despre atare lucru, cu vreo vorbă sau cu vreun cuvânt; căci el încredințează judecății dumnezeiești lucrările sale și pe ale dușmanilor săi și nu vrea să se răzbune ori să-i bată cu pedeapsa cuvenită”.

Iar dezvăluirea acestei uneltiri s-a petrecut astfel: după ce, prin Miron și fratele său Velicico, Brâncoveanu îi ademenise la părerea sa pe cei patru fii ai lui Gavriliță (dintre care cel mai vârstnic era Vasile) și pe celelalte rude ale lor, ei au vrut să încerce a-i momi și pe alții, chiar din aceia mai apropiați lui vodă. Între sfetnicii domnului era un anume Ștefan, cerchez de neam, în slujba de mare-comis, dar om cu frica lui Dumnezeu și slujind cu credință tuturor domnilor, cu haz la ospețe și celelalte petreceri, dar cumpătat și prevăzător. Cum acesta avea nu puțină trecere și pe lângă vodă și se afla întruna la Curtea și la masa domnului, s-au străduit prin mijlocirea lui Vasile Gavriliță să-l tragă și pe el de partea lor cea rea, socotind că, dacă l-ar avea părtaș, ei ar putea să afle prin el toate tainele domnului și astfel să pășească mai departe mai cu pază la săvârșirea gândului lor cel rău. Cum Vasile Gavriliță, zic, îl știa om foarte temător de Dumnezeu și plin de credință, într-o zi, pe când plecau ei de la Curte, întorcându-se spre el îi spune: „De multă vreme, boier dumneata, nu ne-ai mai chemat la prânz sau la cină la tine; au, pentru că ai ajuns în cinstea domnului mai mult ca alții, acum ne iei de sus și nu mai dai un ban pe noi?”. „Nicicum așa ceva nu-i cu putință”, zice el, „ci nu am îndrăznit să vă îmbii la petrecerile mele prea umile și sărace pe voi, oameni și boieri amestecați în multele trebi ale domniei, dar, de-ți va fi pe plac, aș vrea să vă primesc, după puterile mele, pe tine și pe frații tăi chiar la acest prânz – lucru care s-ar socoti ca o foarte mare cinste pentru mine”, Vasile însă îi zice „că acuma, chiar la prânz, nu poate să vină, dar că la cină, la al treilea ceas din noapte” (căci era vreme de iarnă) „va veni negreșit”.

La lăsarea nopții, Vasile, după cuvântul dat, se duce să cineze la Ștefan, singur. Așezându-se amândoi la masă, bea dinadins vin mai din belșug și îl silește și pe capul casei să bea. Fiind ei astfel împinși la veselie, începe să strecoare în vin cuvinte de ispită dar Ștefan le aude de parcă ar fi fost tare de ureche și, ca și cum nu le-ar fi înțeles, se silește să abată atare cuvinte de șagă către alte vorbe. Iar după cină, la băutul cafelei (după obicei), după ce sunt îndepărtați ceilalți, Vasile îi spune mai pe șleau și mai limpede „că are să-i spună și să-i destăinuie o vorbă spre folosul întregii țări; iar dacă el i-ar fi făgăduit cu jurământ că n-o va dezvălui nimănui, el i-ar vădi atare taină”. Ștefan, cum socotea că nu va auzi de la dânsul nimica împotriva lui vodă, ci oarece altceva ținând de folosul obștesc, jură „că niciodată [zice,] și nimănui nu i-o va dezvălui, decât cu îngăduința lui”.

Atunci Vasile: „Să-ți fie spre’ știință, frate”, – zice -- „că domnul nostru va fi mazilit din domnie in puține zile și că va veni de la Poartă nu știu care alt domn nou; și de aceea ți-am destăinuit-o ție, ca nu cumva, fără prevedere din pricina preamării cinstiri ce ți-o arată domnul acesta, să cazi nevinovat în ura domnului celui nou. Căci să nu tragi nădejde că domnul va mai fi întărit și mai apoi în scaun, căci are mari dușmani care îl urmăresc și deja Poarta a hotărât mazilirea lui”. Când aude acestea de la Vasile, Ștefan Cerchezul: „Dar astfel de vorbe, o dată ce le socotești sigure, le-ai spus Măriei sale domnului sau altcuiva dintre sfetnicii săi Căci acest lucru era de dezvăluit mai degrabă domnului decât mie. Căci în aceasta stă credința slujitorului credincios -- numai să ducă la îndeplinire cu credință treaba dată lui în seamă, ci, pe deasupra, a-l face din toate puterile pe domn știutor și la adăpost dinspre partea urzelilor dușmanilor și ale neprietenilor”. Vasile, de vreme ce a văzut că Ștefan a primit cuvintele lui nu cu cugetul cu care gândea el, ci cu un totul altul și osebit, pe dată se căiește de destăinuirea făcută și se zorește să ascundă sub chip de glumă ceea ce spusese în serios cu vicleșug și, mai întâi, că a vrut să vâre spaima-n el în șagă. Ștefan: „Dacă sunt adevărate cele auzite fie și în glumă, orice fel de lucruri au a face cu domnul, toate trebuie spuse domnului sau sfetnicilor săi; căci nici capul, nici cinstea domnului nu trebuie să pățească, nici măcar în glumă, ceva de piază rea”. Când Vasile vede sufletul neclintit al lui Ștefan, zice „că el încă de multă vreme ar fi spus aceasta domnului, dar cum până și frații săi mai tineri, ca niște proști și scoși din minți de cei mai vârstnici, erau părtași la această uneltire, el s-a temut ca nu cumva domnul, uitând de blândețea și de bunătatea lui firească, să dea vreo pedeapsă prea aspră împotriva lor, iar el să iasă drept trădător și ucigaș al fraților săi”. Ștefan: „Nu-i așa”, zice, „boier Vasile, ci viața domnului este mereu de pus mai presus decât cea a fraților, și mai cu seamă a unora răi. Ci eu ți-am jurat fiindcă socoteam că vorbele tale privesc nu viața și cinstea domnului, ci vreo altă treabă aparte a țării; de aceea, nici călcător de jurământ nu vei avea a mă socoti de-i voi spune lui vodă vorbele auzite de la tine”. Vasile, văzând că nelegiuirea nu mai poate fi ascunsă pe mai departe, zice „De vreme ce-i așa, eu singur am să i le spun pe toate lui Lupul Bogdan (acesta era ginerele domnului și îndeplinea pe atunci slujba de mare – spătar). „Prea bine, Vasile”, spune, „dar as vrea ca tu să-i spui acestea cu mine de față și ascultând, ca nu cumva, știind eu și tăcând, asemenea lucruri să pară auzite de la altul mai înainte decât de la mine”.

Așa că, ridicându-se amândoi într-al cincilea ceas al nopții, vin la curtea lui Lupul Bogdan, pe care sculându-l din somn, Ștefan îi spune; „Domnia ta spătare, binevoiește să asculți de la boier Vasile anume vorbe pe care mi le-a dezvăluit la această cină și l-am adus ca să ți le spună așijderi; cât despre restul, știți voi. Ascultând Lupul aceleași lucruri pe care i le spusese lui Ștefan, dis-de-dimineață [Lupul] îl înfățișează pe Vasile înaintea lui vodă și cele ce s-au spus mai sus, ale Brâncoveanului, ale domnului Țării Românești, i le-a dezvăluit cuvânt cu cuvânt.

Miron și frate-său Velicico, când bagă de seamă că ceilalți părtași s-au mai răcit față de cele puse la cale și au uitat de lucrurile vorbite între ei, temându-se ca nu cumva uneltirile lor să nu-i fi fost în vreun fel date pe față domnului, vor să se spele ei înaintea celorlalți. Ba Miron, unul, îi scrie domnului de la Putna (iar ținutul Putnei este vecin cu Țara Românească) „cum că ar fi aflat prin iscoade de-ale sale de încredere că la București se împrăștie prin norod nu puține vorbe despre mazilirea lui, ba chiar că sunt, date la iveală numele anumitor boieri care au de gând să-l trădeze pe domn; altcum, care să fie acei boieri n-a putut primi vreo veste sigură”. Om bătrân, mereu domol și plin de greutate în pornitul treburilor sale și deprins să pună mereu blândețea milostivă înaintea dreptei răzbunări, domnul anume îi răspunde lui Miron: „Că acela a făcut foarte bine că l-a înștiințat de aceste treburi, dară să-și deie toată sârguința: că rămâne să se silească a lua știre și de numele acelor părtași la uneltire; dar că el nu are atât grija mazilirii ori a dăinuirii sale în domnie, cât a liniștii supușilor și a unui trai plăcut laolaltă cu vecinii; că dacă însă vreunii or fi sau or vrea să fie tulburători ai acestor lucruri, există un ochi dumnezeiesc atoatevăzător care să dea răsplată fiecăruia, la vremea sa, după lucrările inimii sale. Acestea dară astfel au fost potolite.

În anul următor, adică, regele Poloniei își mișcă iarăși oștile asupra Moldovei. Din nou îl îmboldește pe domn la unirea armelor sale. Dai domnul îi răspunde tot ceea ce îi răspunsese și anul trecut, ba îi zice „că el are sub ochi pilda foarte apropiată a anului din urmă; că, dacă și-ar fi unit armele cu regele, întreaga Moldovă ar fi ajuns la pierzania cea de pe urmă – Luminăția sa o poate judeca fără greș; de aceea anul acesta trebuie să se purceadă cu pas mai chibzuit, ca să nu se întâmple aceleași lucruri ori și mai rele (ceea ce ferească Dumnezeu!). Dar regele, ca să nu se spună că banii

Papei au fost irosiți în zadar, pe la sfârșitul lui august (anume când țara se află în plin belșug de poame și de holde) își duce oștile în Moldova, trecând Nistrul și Prutul. Acestuia seraschierul cu câteva ordii de tătari îi ies în cale aproape de Ștefănești. Dar, înaintând lesii cu îndrăzneală, regele își duce oastea de-a lungul râului până la Zagarancea (care se află la patru ceasuri de Iași); acolo dă peste trâmbe de tătari mai dese și peste turci mai numeroși. Căci Calga-Sultan, care fusese orânduit împotriva leșilor, nu ajunsese până la ziua dinainte hotărâtă, în timp ce polonii se pregătesc de luptă, turcii și tătarii se prefac, a fugi și, dând foc de jur împrejur fânețelor și ierburilor, nu se arată pe nicăieri. Văzând acestea, leșii își mișcă oștile către Bugeac cu și mai multă îndrăzneală și în pas mai întins.

Dar, când regele ajunge la locul cel nefericit de mai an, la ‘Strâmba’, îi vede pe cei pe care îi socotise alungați, pe tătari și pe turci, înnegrind câmpurile în lung și-n lat. Abia atunci își dă seama că rău a făcut că i-a urmărit pe dușmani mai departe. Nu au lipsit binefacerea voievodului și datoria-i creștinească întru ajutorarea oștilor aflate în primejdie. Căci, după ce regele și-a tras tabăra înapoi și s-a întors peste apa Prutului (ca să apuce a ajunge în părțile muntoase ale Moldovei, pentru leși și alte dăți mântuitoare), seraschierul Mustafa-Pasa, îndoit la sfat, a șovăit o clipă pe celălalt mal al râului, să treacă oare râul și să-l urmărească pe rege până în Polonia ori, dându-le numai tătarilor îngăduința de a-l urmări prin Moldova, el însuși să se întoarcă la ale sale ca un învingător. Acestui din urmă gândi se împotrivește domnul, spunând „că, dacă li s-ar da tătarilor îngăduința de a-l urmări pe rege prin inima Moldovei, pe locuitori îi pândește o foarte mare primejdie: căci aceștia, (ascunși) de pretutindeni în străfundul codrilor și munților Moldovei de leșii și cazacii aflați în pradă, or să fie jefuiți de tătari, și că tătarii singuri nu pot sparge tabăra leșilor, fie și slăbiți, și nu-i pot bate cu mare măcel; așa că – de-ar cuteza să dea un sfat mai sănătos -- seraschierul, ca un învingător (căci oare ce altceva se cere într-o biruință decât fuga fățișă a dușmanului!), să se întoarcă la Isaccea, nu fără mare nădejde de răsplată.

O dată ce sultanul tătarilor (de care poate că tătarii ar fi ceva mai ascultători) nu a sosit încă, să li se oprească tătarilor trecerea râului; totuși să-i fie date lui însuși doar vreo două sau trei mii de tătari cu care să meargă pe urmele taberei leșești și, de i-or vedea pe aceia că se abat într-altă parte

de la calea cea dreaptă, să-i năpădească prin păduri și locuri mohorâte și să-i împiedice a o face. Și astfel seraschierul se lasă înduplecat si, oprindu-le tătarilor trecerea râului, el însuși își întoarce oștile către Dunăre. Domnul îl înștiințează pe rege despre hotărârea seraschierului și îl roagă să nu îngăduie ca oștile să se întoarcă pe la Iași și să nu rabde ca bieților locuitori să li se pricinuiască iar prăpădul de anul trecut. Făgăduiește el, regele, aceasta, dar parte se ține de făgăduieli, parte nu; căci, deși, trecând Prutul la cale de patru ceasuri mai sus de Iași, și-a tras oștile către Cotnari, totuși pe prădalnici fie că nu i-a oprit, fie că aceia, ascultând mai degrabă de regina Foame decât de rege, se împrăștie la obișnuitele lor tâlhării.

Văzând vodă aceasta, tătarilor, pe care îi avea cu sine, le dă voie să-i oprească pe aceia; pe foarte mulți îi prind în păduri, în așa fel că nu-i de crezut auzului: e lucru sigur că, în câte-un loc, fiecare tătar a prins câte șapte leși și că unul singur; și-a azvârlit peste șapte juvețele lui de piele; venind ei în tabăra moldovenilor, îi vindeau pe trei taleri unul, pentru că nu aveau cu ce-i hrăni; când erau întrebați cum de un singur tătar a putut lega și trage după el șapte leși, el răspundea „și la noi în Bugeac un singur ayan trage după el șapte cămile, numai să fie cămilele blânde și ascultătoare; așa și leșii în fața noastră, vlăguiți mai întâi de foame, vor mai degrabă să trăiască la noi cu ‘casă’, decât să moară luptând cu armele în mână”. Între acești leși a fost prins și un anume bătrânel, Ioan Tamașevski -- de 75 de ani, ostaș de o viață – moldovean de neam, din satul Tamaș, care, împreună cu vodă însuși, ajunsese din Moldova la regele Cazimir cu 50 de ani mai înainte și i-a fost aceluia stegar vreme de 17 ani. Pe acesta domnul, răscumpărându-l, l-a trimis înapoi în Polonia, căci acolo fusese deja primit în lista nobililor și fusese dăruit de către stat cu o moșie și avea fii și fiice și o gospodărie îndeajuns de numeroasă, întrebat cum de fusese prins de tătari, acela dă răspuns: „Știi, Preamilostive Doamne, că, pe când eram noi în tabăra leșilor de sub Torun împotriva suedezilor, eu nu dădeam dosul nici chiar înaintea a cinci suedezi și de atunci încoace am fost mereu prin tabere și în slujbă; niciodată nu mi s-a întâmplat să am de luptat cu foamea; cum însă, fără de hrană, nu mai rămăsese nici o nădejde de a trăi, câțiva dintre noi, ieșind din tabără, am intrat într-o pădure din apropiere, unde, găsind nenumărate prune și mere, fiecare dintre noi s-a cățărat în câte un pom (nebănuindu-i de fel pe tătari în acele păduri adânci); pe când ne dădeam noi osteneala să ne astâmpărăm pântecele, i-am văzut pe nepusă masă pe

tătari șezând la trunchiul copacilor, întinzându-și arcurile și scuturându-și sulițele; așa că noi, după ce ne-am umplut burta cu poame, coborându-ne din copaci, ne-am dat singuri mâinile la legat”.

În schimb regele, după ce și-a urnit tabăra de la Cotnari, trecând apa Siretului, ca să nu pară că se întoarce în Polonia fără vreun laur de biruință, își îndreaptă tabăra către Neamț; iar Neamțul este o cetate foarte veche și foarte puternică. Dar, fiindcă domnilor nu le este îngăduit să întărească cu oșteni și cu strajă asemenea cetăți, în cetățuie locuiau doar nouă vânători (căci târgul de sub cetate se află la șes); pe aceasta regele se apucă să o cucerească. Vânătorii se îngrijesc de apărare, închid porțile cetățuii, se rânduiesc câte doi la fiecare parte a cetății, în timp ce mai-marele lor le pune bărbătește la îndemână praf de pușcă și plumbi. Regele mai întâi se mânie, apoi pune în bătaie balimezurile și bombardele, dar cum așa era cetățuia făcută să nu pățească nici o stricăciune, îl întârzie pe rege vreme de patru zile la împresurare; el pierde 50 de oșteni, împreună cu comandantul artileriei; în cele din urmă, trimițând un mijlocitor, le poruncește să iasă, scăpându-și sufletele și armele, și să preia cetățuia. Ei rămăseseră doar șase, trei fiind uciși; răspundeau că nu pot să predea cetatea fără porunca voievodului. Regele, prin niște dieci moldoveni, plăsmuiește o scrisoare a lui vodă și, ca și cum solul ar fi fost din porunca domnului, li se dă poruncă să predea regelui cetățuia.

Vânătorii, oameni neprefăcuți, socotind că omul care venea a fost trimis de domn și că scrisoarea este cu adevărat a lui vodă, predau cetățuia. Când coboară la poarta din vale, unde regele își pusese un jilț ca să-i privească pe cei care ieșeau, el vede cum câte doi vii duc pe umeri câte un mort și, în afară de aceasta, nimic. Când îi întreba: „Dar unde să fie ceilalți oșteni care au apărat atâtea zile cetatea?” mai-marele (acelora) îi răspunde „că nimeni alții n-au mai fost, afară de cei nouă oameni pe care îi vede, din care în prima zi au murit trei, și că ei șase au apărat cetatea și nu ar fi predat-o până la moarte dacă n-ar fi văzut porunca domnului adusă la ei”. Se minunează regele și mai să-l cuprindă rușinea, fiindcă în scrisorile sale către aliați trebuia să-i înștiințeze despre chipul și truda cuceririi acestei cetăți. Așa că poruncește, pe-alăturea cu dreptul ginților, să li se reteze capul, dar sunt sloboziți de către hatmanul Iablonovski și lăsați să plece. Aceștia, venind la vodă, îi arătau „că ei nu cu de la sine putere, ci din

porunca domnului au predat cetatea”. Atunci domnul își dă seama că a fost la mijloc un vicleșug al regelui și că el i-a înșelat pe bieții vânători.

Regele, după ce pune mâna pe Neamț printr-un asalt de atâta faimă, lăsând acolo strajă, purcede către Suceava și lasă și acolo strajă între zidurile pustii și se întoarce în Polonia cu nume de învingător al tătarilor și de cuceritor a două preaputernice cetăți. Dar aceasta a fost ultima și cea de pe urmă (sic) campanie a regelui Ioan în Moldova, cu toate că, prin fiul său Iacob și prin hatmani, a făcut pe mai departe și în anii următori expediții mai degrabă de zadarnică fală.

La începutul celui de-al patrulea an al domniei sale, (Cantemir) îl trimite ostatec la Constantinopole pe fiul său mai mic, Dimitrie, în vârstă de doisprezece ani, împreună cu fiii câtorva boieri, și îl aduce la sine pe cel mai mare, pe Antioh. Dimitrie, după ce a ajuns la Constantinopole, deși încă la o vârstă fragedă, totuși lacom de-a ști și de-a învăța atât trebile de obște, cât și pe cele particulare, face începutul cărții latinești și turcești are necontenite convorbiri cu solii străini și mai ales cu cel al regelui Franței domnul de Satonov, și cu cei al provinciilor belgice, domnul Collier, și, prin mijlocirea părintelui său, statornicește către părțile europenești legături de scrieri și corespondență cu unii soli. În acea vreme greutate avea cuvântul solului Franței, pentru că făgăduia că francii vor vesti război împotriva împăratului și, pe cât putea, îi împiedeca pe turci nu cumva să facă pace cu nemții. Și nu în deșert, căci, urmând în vizirat Kioprili Mustafa-Pașa, francii au atras către Rin o și mai mare parte a armatei nemțești; puținii rămași la paza hotarelor le-au dat prilej turcilor să redobândească Belgradul și celelalte locuri pe care nemții le luaseră în stăpânire peste Dunăre. Leșii, trăgând sub Camenița tunuri din cele mari, se înfățișau cu foc și fum, iar când auzeau de venirea turcilor și a tătarilor, pe dată, prevăzători, trâmbițau de retragere. Prin urmare, vreme cam de trei ani, domnul și-a ținut domnia tot în liniște și pace.

Cum amândouă tinerele beizadele mai zăboveau încă la Constantinopole, Brâncoveanu, domnul Țării Românești, cel de fericită pomenire, nu știu din ce îmboldire, îl înștiințează mincinos, prin capuchehaiele sale, pe caimacamul Constantinopolei (căci vizirul și sultanul plecaseră la Adrianopole) despre Cantemir că se pregătește de haine și că a

trimis la Poartă în locul fiului său cel adevărat pe un altul, măsluit, iară nu pe al lui însuși; așa că nu trebuia lăsat să plece cel dintâi până când sultanul nu se încredința despre cel de-al doilea. În acea vreme caimacam de Stambul era Amugè Ogli Husein-Pașa (care este cunoscut europenilor prin pacea de la Carlovaț), care, când capuchehaiele îi spun atare lucruri, poruncește să fie aduși la el amândoi fiii lui Cantemir; pe cel dintâi îl știa, pe cel de-al doilea încă nu-l văzuse. Fiind ei aduși, îndată ce intră cel mic în sala de primire, „Au mințit", zice, „cei care mi-au spus că el este măsluit fiu al lui Cantemir, căci despre cel mai mare poate că s-ar îndoi cineva, de n-ar ști-o, dar despre cel mai mic eu însumi aș putea să fiu martor, fiindcă se deosebește de părintele său doar ca vârstă, altminteri poartă icoana vie a părintelui său. Capuchehaiele noastre auzind aceasta de la pașă l-au rugat să le destăinuie cine (era cel) atât de aiurit încât să fi îndrugat asemenea vorbe. Acela dă răspuns: „'Din carindași' – adică un frate sau unul de aceeași credință cu el –, domnul Țării Românești. Voi însă să-i scrieți domnului vostru că, și de-ar vrea să-i ia la el pe amândoi, noi nu-i vom tăgădui acest sernn de prietenie, căci credința lui cea de atâtea ori lăudată nu mai are de acum înainte nevoie de chezași". Aceasta totuși domnul n-a voit-o, ci l-a adus în Moldova numai pe cel mai mare iar pe cel mai mic, cum am spus, l-a vrut rămas la Constantinopole vreme de trei ani. În toți cei trei ani nu s-a întâmplat (sic) în Moldova nici un război, nici năvăliri ale leșilor; așadar domnia și locuitorii dobândesc nu puțină vlagă și ea pare a fi pe cale să înflorească la starea ei de odinioară. Totuși nu și cugetele cele fără de pace ale unora: prin răzmerițe lăuntrice, dar nu fățișe, ei încercau să-l răstoarne pe vodă (fiindu-le de ajutor și domnul Țării Românești), însă, neizbândindu-și treaba, lăsau din nou baltă cele începute.

În sfârșit, la anul...„ fiind primit în vizirat Mustafa-Pașa (pe care Brâncoveanu i-l știa cu priință lui Cantemir), Brâncoveanu iarăși îi ispitește cu făgăduielile și amăgirile sale pe aceiași moldoveni și, cum vedea că, prin forța banului, Cantemir nu putea fi mazilit, se străduiește să pună vârf faptei sale fără de lege. Scrie, deci, nu el însuși, ci pe sub mâna unora de-ai săi, către Miron și Velicico, fratele lui (pe care domnul îl scosese din slujba de Hatman și îl făcuse mare-vornic al Țării de Sus, punând în locul lui pe Lupul Bogdan, ginerele său), și îi învață „să ațâțe, oricum or putea, o răzmeriță și să-i taie pe vodă și pe fiii și toată casa lui, precum și pe anumiți sfetnici credincioși, între care drept cel dintâi era ținut Gheorghe Ruset vel-

vistiernicul; apoi ca toți uneltitorii să se tragă în Țara Românească; iar că el însuși va cheltui la Poartă chiar și o mie de pungi și astfel nu numai că-i va scoate nevinovați, ci îl va și așeza domn pe Velicico”. Miron avea un fiu mai mic, pe nume Pătrașcu, mare-cămăraș al domnului. Dar vodă, un cârmuitor mai chibzuit al treburilor sale, străduindu-se să-și întărească domnia nu prin vărsarea sângelui concetățenilor, și prin milostivirea sa, se îngrijește ca răutatea lor și înrădăcinata vrăjmășie să fie într-alt chip preschimbate și abătute în bine.

Așadar o logodește pe fiica sa Elisabeta cu fiul lui Miron, Pătrașcu, și pune la cale să serbeze nunta pe la Crăciun, însă mult nemernicul de Miron, împreună cu tovarășii săi, alege nunta drept prilej de a cădea asupra lui vodă și de-a îndeplini ticăloasa lor faptă. Lucru pe care îl începe ăst fel: Velicico era văduv și, ca să dea dovadă de și mai mare chip de prietenie, cere de la vodă să o ia de nevastă pe fiica lui Paladi vel-vistiernicul, văr după tată cu Lupul Bogdan, hatmanul. Domnul îi dă învoirea să se însoare și să o ia pe dânsa de nevastă. Când se întrunesc în satul fratelui miresei ca să serbeze nunta, toți aceia care erau cu știre și părtași la aceeași nelegiuită întovărășire, printre cupe cam prea dese, îi dau lui Velicico numele de ‘domn’, iar soției lui de ‘doamnă’ (căci proaspăt căsătoriții obișnuiesc să-și pună pe cap coroane domnești) și spun că, de-acum încolo, ei nu trebuie să lepede un asemenea port – că toți sunt gata la toate poruncile lui. Între aceștia se afla și un anume boier Ioan Țifescul: cum mai înainte acesta nu fusese părtaș la urzelile lor, îl silesc și pe el să intre cu jurământ în această uneltire, că altminteri va avea parte de crâncenă moarte; de prea mare spaimă, jură bietul de Ioan și se face tovarăș la tainele lor. Isprăvindu-se nunta și limpezindu-i-se capul după beție, Ioan își amintește cu mintea trează ce jurase silit la nuntă și în fierberea vinului și, fără nici o zăbavă venind la domn, îi spune lămurit toate cele pe care, la nuntă, viclenii le vorbiseră și hotărâseră să le împlinească. Auzind domnul acestea, hotărăște, după obiceiul lui, să lase mai întâi loc răbdării, poate că și ceilalți, mânați de căință, și-or lua seama de la acea nebunie. Altcum lui Ioan îi poruncește ca pe toate să le acopere sub tăcere.

Către această vreme, împlinindu-se trei ani de când îl trimisese pe fiul său Dimitrie la Constantinopole, îl trimite iarăși pe Antioh la Constantinopole. La a cărui sosire bunul de Brâncoveanu născocește alt

tertip: căci printr-un ins anume, necunoscut și fără slujbă, îl înștiințează pe capuchehaia domnului că, la venirea fratelui mai mare, vodă l-a rânduit pe un anume căpitan de-al său, cu cai și oșteni aleși și foarte buni, ca să le fure pe amândouă beizadelele – și că acesta-i semnul cel mai vădit, că a luat cu sine mai bine de 40 de cai neînșeuați; ceea ce era adevărat, căci căpitanul, care venise cu (fratele) cel mare pentru a face negoț, adusese cu sine ca la 40 de cai, după cum a fost mai apoi dovedit de către pașă. Capuchehaia domnului, om de puțină credință și sărac cu duhul, pe nume Spandoni, dă crezare vorbelor înșelătorului, află sigur că în fața orașului, în satul Calfa, sunt ținuți cu hrană mulți cai neînșeuați, trage de aici încheierea că vorbele înșelătorului sunt sigure. Așadar, ducându-se de unul singur ca un neghiob, la caimacam (căci împărăția se afla încă la Adrianopole), spune că are o vorbă de taină către caimacam. Primit într-o ascultare de taină, capuchehaia zice: „Doamne, eu unul sunt grec de neamul meu și născut în acest oraș. Sunt în slujba Porții pentru cele ce-l privesc pe domnul Moldovei; sunt totuși ținut a datora mai mare credință sultanului decât domnului meu.

De aceea îți fac cunoscut că domnul, după obicei l-a trimis iarăși la Constantinopole pe cel mai mare dintre fiii săi și îl cere la sine pe cel mai mic; eu însă am fost sigur înștiințat de oameni siguri că domnul a orânduit pe un anume căpitan cu 40 și mai bine de cai, care să le fure pe amândouă beizadelele și să le ducă la sine. De unde lesne se poate ghici că el e pe cale să se hainească de Poarta turcească; făcându-se aceasta, eu unul, de vreme ce-i sunt capuchehaie la această Curte de la Constantinopole, nu care cumva să dau peste vreo primejdie neașteptată”. Auzind caimacamul aceasta, trimite un agă să vadă dacă sunt ținuți cu hrană asemenea cai în acel sat. Plecând aceasta, s-a făcut din întâmplare ca acel căpitan să mâne caii, ceva mai odihniți după drum, la obor ca să-i vândă, ieșindu-i în cale, cel trimis de pașă îl întreabă: „Ai cui sunt caii și unde sunt duși?”; el răspunde „că sunt cai de vânzare și că îi duce la oborul de cai”.

Aga îi urmează până la oborul unde se făcea vânzarea, ia aminte cu grijă până ce sunt toți vânduți și la urmă, întorcându-se la pasă, îi povestește cele ce văzuse. Pașa, surâzând, îi zice: „Cum oare de a spus aiuritul acela niște minciuni așa de mari și cu neputință de crezut?”. Și, printr-o scrisoare de-a sa, îl înștiințează pe domn despre trădarea capuchehaiei lui. Capuchehaia, scos din slujbă și lăsat fără leafă, îl împroșca pe Brâncoveanu

cu blesteme în fiece zi și în tot locul, spunând că, înșelat de el, și-a pierdut pâinea și cinstea. Iar când Dimitrie ajunse de la Constantinopole în Moldova la părintele său, Mavrocordat, care mai era încă ținut la Viena, trimițând scrisoare la soția sa, prin mijlocirea lui Mihail Ruset, cere de la domn ca să-l logodească pe Dimitrie cu fiica sa Elena. (Căci la Constantinopole, Antioh o luase de logodnică pe fiica Ducăi-Vodă, mijlocind Patriarhii Calinic al Gonstantinopolei și Dositei al Ierusalimului. Acestuia domnul îi răspunde: „Că fiul său se află încă la o vârstă nepotrivită pentru însurătoare; dacă însă Dumnezeu va îngădui ca tatăl fetei, Alexandru, să se întoarcă teafăr la casa sa, el n-o va respinge pe fiica unui asemenea om să-i fie logodnică fiului său”.

Către această vreme și domnul Țării Românești, ca să-și ascundă bine înșelăciunile și gândurile sale cele rele, din multe pricini îi trimite cu solie la Cantemir Vodă pe cel mai de seamă boier al său, pe banul Cornescul. După ce treburile acestuia au fost fie făcute, fie prefăcute, la cea din urmă înfățișare înaintea domnului îi spune „că din porunca domnului său trebuie să-l întâlnească și pe fiul lui vodă, beizadeaua”. Fiind întrebat: „Care era pricina unei atât de neapărate intrări a solului la un copil”, solul răspunde, zâmbind a râde: „Că domnul său are câteva fiice și cuminți, și frumoase, și de aceea ar vrea să-și găsească gineri asemenea, și cuminți, și frumoși”. Primind îngăduința de la vodă, este dus la curtea tinerei beizadele. Și, după alte câteva scurte vorbe măgulitoare, el zice: „Am ce să-i povestesc domnului meu, anume despre o beizadea care, deși tânăr, este totuși înconjurat de cărți și de arme. De unde putem bănui că e aplecat către amândouă învățăturile”.

Încheindu-se aceste ceremonii, solul pleacă la domnul său. Cantemir-Vodă, după obiceiul acelor domnii, având în gând ca, scurgându-se zece zile, să-l trimită cu sarcina unei solii la Brâncoveanu pe ginerele său, Lupul hatmanul, îi poruncește să ia cu sine pe câțiva fii de neam de-ai boierilor, între care să-l ducă și pe unul dintre părtașii la uneltire, pe Gheorghe, fratele lui Mitrea, cel poreclit Apostol. Iar acest lucru l-a făcut din următoarea pricină: cum știa că uneltitorii caută prilej să-i scrie ceva Brâncoveanului și că nu-l pot lesne afla fără primejdia prinderii scrisorilor și, cum or vedea că unul dintre tovarășii lor stă să plece cu solul in Țara Românească, este cu neputință ca ei să nu-i încredințeze lui fie vreo scrisoare, fie ceva vorbe --

ins pe care apoi, la întoarcere, vodă să-l descoase ce-a făcut în Țara Românească. Ceea ce a și urmat. Căci nemernicii aceia îi văd pe Gheorghe însoțitor al acelei solii; socotind că au găsit un prilej minunat, îi dau (scrisori) nu numai către Brâncoveanu, ci și către alți boieri munteni, și mai cu seamă către Constantin Cantacuzino stolnicul, totuși nu scriu în ele nimic fățiș sau de rău, decât numai pe bănuite; toate celelalte i le încredințează lui Gheorghe spre a fi povestite. Domnul poruncește solului său să orânduiască oameni siguri și de credință care să se țină pe urmele lui Gheorghe după ce va fi ajuns la București și să prindă de veste la care muntean va fi intrat și dacă va fi zăbovit multă vreme la el. Aceasta așa și făcându-se, după ce Lupul Bogdan a ajuns la București, adus la domn cu mare alai, și-a împlinit însărcinarea soliei. Tratat fiind cu prietenie și curtenie, Brâncoveanu l-a trimis iarăși înapoi după sase zile. Gheorghe însă, solul uneltitorilor, îndeplinidu-și cu bărbăție, dar fără un sfârșit fericit, solia sa osebită și dăunătoare, s-a întors laolaltă cu solul. Iar după ce solul a venit la domn, el dă la iveală toate câte le băgase de seamă la Gheorghe.

Astfel domnul le poruncește lui Miron și fratelui lui să se pregătească de nuntă, căci stă să vie vremea celor 40 de zile de post ale Crăciunului. Ei cer învoire să se ducă la moșiile lor, însă de fapt ca să-și pregătească armele și celelalte de trebuință pentru fărădelegea pusă la cale. Multă vreme a stat domnul la îndoială dacă să lase să-i prindă la nuntă, când de bună seamă vor veni la Curte cu arme ascunse, sau să-i prindă mai înainte, în cele din urmă a hotărât că mai bine este să-i prindă pe când erau împrăștiați și răzlețiți pe la moșiile lor decât la nuntă, ca nu cumva să se întâmple ceva neașteptat între pocale și arme. Astfel, Miron plecă acasă și îl trimite pe fiul său mai mare, Nicolae, sol de taină la Constantinopole. Lui Velicico, tocmai când era să plece la moșie, îi poruncește să rămână până a treia zi la Iași. Pe Vasile, fiul lui Gavriliță, (care era mare-vornic al Țării de Jos) îl dă la descurcarea unor treburi încâlcite ale acestui ținut. După ce le-a rânduit astfel pe acestea, într-o noapte, înainte de cină, chemându-l pe fiul său Dimitrie, îi poruncește: „Dacă am să te întreb la cină de ce nici un boier n-a rămas cu noi să cineze, și mai cu seamă Lupul, cumnatul tău, căruia eu singur i-am poruncit să rămână, tu să-mi răspunzi că de aceea n-a rămas fiindcă au fost poftiți să cineze la Ștefan Comisul și, după cină, să joace cărți”. De cu ziuă însă îi dăduse poruncă lui Lupul ca, luându-l cu sine, să-l ducă pe Gheorghe la Ștefan pentru cină, si, când va fi chemat, să-l aducă cu

sine la Curte. Astfel domnul, după ce și-a luat cina, îi spune lui Dimitrie: „De ce, fiule, nu avem cu noi la cină pe nici unul dintre boieri?”.

El, după cum fusese învățat, răspunse cele de mai sus. Domnul, de parcă ar fi fost mâniat, dar de fapt în glumă, poruncește să se scrie poruncă „pe oricare i-or găsi în casa lui Ștefan Cerchezul, fie cinând, fie jucând cărți, să-i aducă în acea clipă la vodă și el să primească de la fiecare câte zece galbeni, ‘straff’ din poruncă. Porunca este trimisă prin marele-cămăraș (căci casa lui Ștefan era aproape de Curtea domnului). Îi găsește jucând cărți; făcându-le plecăciune, le întinde porunca; după citirea ei, „Să, mergem, fraților”, zice Lupul, „cineva ne-a trădat că jucăm cărți aici și că la cina asta, l-am lăsat singur pe vodă”. Și pe dată el îi dă cel dintâi cămărașului 10 galbeni amendă, iar pentru ceilalți se pune chezaș până a doua zi. Așadar pe toți, pe câți i-a găsit, cămărașul i-a dus la Curte, între timp, domnul poruncește ca, închizând porțile cetățuii, străjile să fie gata; străjerilor le dă poruncă să nu dea voie nimănui nici să intre, nici să iasă.

Făcându-se aceasta, poruncește să fie aduși înăuntru boierii jucători de cărți; primul intră Lupul, îl urmează Ștefan. Gheorghe rămâne în alt iatac. Intrând cei doi, domnul, mâniat parcă, se pornește asupra lor: „Și de ce, tu, Lupule, ai făcut asta? Când eu îți poruncisem să rămâi cu mine la cină, n-ai ascultat de poruncă”. Lupul spune „că a păcătuit” și îi cere rugător iertare domnului. Iar lui Ștefan îi spune: „Tu – nu numai pentru că te afli la trecere pe lângă mine și la toate cinele – mă știi foarte bine că nici cu lăutari nu mă desfăt din cale afară, nici nu aflu mulțumire în lungi mese și beții; pe deasupra, este acum al doisprecezelea an de când, văduv, duc în această domnie o viață oarecum singuratică și nu am de ce – mai ales în aste grozav de lungi nopți de iarnă – să mă grăbesc către iatac; și de aceea știi bine că nu pot avea nici o altă desfătare după cină, afară de vorbele cu tine și cu acesta de aici (arătându-l pe fiul său Dimitrie), care îmi deapănă până la al doisprezecelea ceas câteodată istorii de-ale celor din vechime și altădată îmi tălmăcește Sfânta Scriptură din graiul slavonesc în cel al țării sau îmi spune pe de rost preaplăcutele predici ale preafericitului Ioan Gură de Aur. Ci pentru că ați făcut așa ceva, v-am pus în seamă fiecăruia dintre voi să-i dați marelui-cămăraș gloabă de zece galbeni. Dar să-mi spuneți cine altul a mai fost cu voi la școala de jucat cărți”. Ei spun „că l-au avut cu ei singur doar pe Gheorghe Apostol”. (Acesta o avusese mai înainte de nevastă pe sora lui

Lupul hatmanul, dar ea se dusese dintre cei vii de câțiva ani, fără de urmași.) Întrebându-i domnul: „Iar acela unde-i?”, ei au zis „Că se află și el aici, și anume în iatacul cel mare”, „Să intre și el” poruncește domnul. Intrând acesta, domnul poruncește „Să se pregătească cina” (fiindcă nu se isprăvise încă) „și ei să se așeze”.

După o scurtă zăbovire la masă, se duc în iatacul cel mare ca, după datină, să i se închine domnului, așteptând, după obicei, băutul cafelei, între timp domnul îi poruncește lui Dimitrie ca, scriindu-se porunci, să-l trimită pe vătaful slugilor cu o ceată de oșteni seimeni ca să-i prindă pe Vasile, fiul lui Gavriliță, și pe Velicico, fratele lui Miron. Orânduindu-se acestea, poruncește ca Gheorghe să fie adus la sine în iatacul dinlăuntru și i-a vorbit astfel: „Gheorghe, știi bine în ce cinste ai fost la mine și că nu numai pe tine, ci și pe toți ceilalți v-am înconjurat cu dragoste părintească precum pe fiii mei; acum însă, care să fi fost pricina unei asemenea răutăți și fărădelegi a voastre – că ați uneltit împotriva capului meu și al alor mei și, fără a vă teme de Dumnezeu și fără a vă rușina de oameni, v-ați pus, ca niște răi, gând rău de paricid împotriva mea, părintele și domnul vostru? Acum însă, dacă-mi vei spune, fără cazne (care altminteri te așteaptă), tot adevărul, pe viața fiului meu, pe care-l vezi aici alături , te voi dărui cu viața și te voi slobozi de învinuire. Pe deasupra, să nu zăbovești să dai în vileag ce solie de la părtașii tăi ai îndeplinit la munteni, altminteri, aflând adevărul de la alții, tu unul nu vei rămâne teafăr”. Gheorghe, auzind acestea de la domn, pătruns de o spaimă grozavă, pierindu-i graiul și tăindu-i-se răsuflarea, ca lovit de tot de dambla, nu putea nici să vorbească, nici să se miște din loc. Până la urmă izbucnește cu aceste vorbe: „Preamilostive Doamne, de vreme ce văd că îndurarea ta întrece cu mult vinile mele și, în preaîmbelșugata-ți milă și bunăvoință, mă vestești slobod de păcatul meu cel de neiertat, nu voi tăgădui a-ți da pe față întreg adevărul și, unul câte unul, toate gândurile noastre cele mult nemernice”.

Așa că mai întâi povestește pe larg toate câte le puseseră la cale și le juraseră la nunta lui Velicico (după cum le spusese și Ioan Țifescul mai înainte), apoi ce fel fusese învățat de Miron, Velicico și Vasile și de ceilalți tovarăși să spună lui Constantin Cantacuzino stolnicul și, prin el, lui Brâncoveanu, „anume că ei sunt gata, iar la nunta ce avea să se facă pe la Crăciun vor pătrunde înarmați la ospăț și, chiar asupra mesei, or să-i

hăcuiască pe vodă, pe fiul lui, pe ginere-său Lupul, pe Gheorghe vel-vistiernicul, pe Alexandru postelnicul și pe Panait ..„ precum și pe ceilalți sfetnici ai domnului. Că mai apoi ei se vor trage în Țara Românească la domn și că acolo vor merge la Poartă și că acolo, prin scrisori plăsmuite și cu martori mincinoși, îi vor învinui pe cei morți că au vrut să dea domnia Moldovei regelui Poloniei și că aveau să se hainească de Poarta sultanului, și că ei s-au ridicat într-un gând împotriva hiclenilor și că i-au dat rău pierzării pe cei răi”. Că la acestea au primit de la domn răspuns că, dacă ei vor duce la capăt aceste fapte, el va toca până la o mie de pungi la Poartă turcească și nu numai că-i va curăța de acea ticăloșie, ci li-l va așeza și pe Velicico domn.

De cum rostește el acestea cu gură mare, vodă poruncește ca „toate câte le-a spus să le scrie chiar cu mâna lui”, si, dându-i-se hârtie, le scrie pe toate cu mână tremurândă și dă față numele capilor uneltitorilor, adică pe Miron, pe Vasile, pe Velicico, pe Ion, fiul lui Miron (despre Nicolae însă și Pătrașcu zicea că nu au știință de această treabă), pe Lupul, fratele lui Vasile (dar tăgăduia că cei doi frați ai acestuia, Costache și Solomon, sunt părtași la sfat), pe Antioh Jora, pe Constantin Razu, care o avea de nevastă pe sora lui Vasile, și pe Pavel Bujoranul; la aceștia adăuga pe toate rudele și pe toți apropiații fiecăruia dintre ei, dar oameni de nici o însemnătate. După ce s-a luat zapisul acestuia și s-a poruncit să fie ținut sub pază într-un iatac îndepărtat, după el este adus înăuntru Vasile al lui Gavriliță. Intrând aceasta, domnul îi poruncește să citească scrisele lui Gheorghe. Aceasta, după ce a citit, prăbușindu-se la pământ, zice: „Prea-milostive Doamne, eu sunt noul Iuda , trădătorul lui Hristos și al domnului său; dacă i se află iertare lui Iuda, se va afla și pentru mine, dacă lui nu, atunci nici mie”. Acestuia domnul îi zice: „Dacă n-ar trebui ținută în seamă, chiar și după moarte, acea bună prietenie pentru părintele tău Gavriliță (căci lui și neamului său îi jurasem în adâncul inimii mele să nu moară nimeni din sămânța lui de sabia mea) „ pe tine, ca pe un om mult nemernic și preaticălos, te-aș fi străpuns acum cu sabia aceasta” (a tras din teacă sabia pe care o avea lângă dânsul) „și aș fi scos din rândul celor vii viața unui vrăjmaș atât de crud și atât de nerecunoscător față de domnul și ocrotitorul său.

Acum însă îți spun: nu vei muri nici de mâna, nici din porunca mea, numai să mărturisești de sunt adevărate acestea toate pe care le-a scris

Gheorghe al lui Apostol și tu le-ai citit”. „Adevărate”, zice, „sunt acelea, Preamilostive Doamne, ba mai sunt și nenumărate altele pe care el fie că nu le-a știut, fie că de frică le-a lăsat la o parte”. „De ajuns sunt și acestea despre gândul vostru cel rău, ca prin ele să-mi pot duce la împlinire și dreptatea și îndurarea”, zicând domnul, poruncește să fie scos Vasile și adus înăuntru Velicico. Aceștia amândoi întâlnindu-se în iatacul cel mare, Velicico „Ce e , frate”, zice, „că în toiul nopții am fost aduși ăst chip, strânși între străjeri?”. Vasile zicând că nu știe, a trecut mai departe; Velicico, fiind dus înăuntru la domn, ca și cum nu pricepea ori bănuia atare lucru, „Bine deie Dumnezeu”, zice, „Măria ta, că ai vrut să fim aduși la un asemenea ceas; au sosit-a cumva ceva nou de la hotare sau de prin alte părți?”. „A sosit”, răspunde vodă, „iaca o scrisoare, pe care ia-o, citeste-o și să-mi spui ce crezi despre aceasta”. Acela, luând scrisoarea de pe masă, o citește, dar, cum citea, înghițindu-si apele din gură, cu buze tremurânde, își vădea vinovăția de a fi părtaș la gând. Isprăvind de citit, cu toate că este din nou întrebat de către domn „dacă pricepea cele ce stăteau scrise în acea carte și dacă recunoștea de a cui mână fuseseră scrise”, ei: „Mă mir”, zise, înălțând glas cutezător, „Măria ta, cum de ții să asculți și să iei știință de asemenea lucruri de mintea unor țânci când eu socoteam că ți s-a vestit că stă să vină vreun rău obștesc de la hotare sau de la tătari și turci și că de aceea ne-ai chemat în miez de noapte: cât despre ce stă scris aici ori despre cine să fi scris asemenea lucruri nici nu pricep, nici n-am știință”. Domnul îi dă ghes „să binevoiască să cerceteze mai bine și mai cu luare-aminte, poate că la a doua citire va pricepe”. Velicico, auzind acestea, parcă mâniat, aruncă hârtia din mână pe masă și zice „că el nu poate spune că-i este cunoscut un lucru necunoscut, chiar de i-o poruncește vodă”. Atunci domnul, apucând sceptrul, care de obicei stă pe masă, i-a tras vreo câteva cu mâna lui (căci nu-i îngăduit ca boierii de rangul cel mai mare să fie loviți decât de mâna domnului), apoi poruncește să fie dus la temniță.

După ce a ieșit, măcar că bătut zdravăn, totuși vesel la față, le spune celor din preajmă: „ Socoteam că vodă are să mă întrebe ceva de mare însemnătate, dar n-am auzit decât oarece minciuni copilărești și zise de niște țânci – drept care mă mir foarte că un bărbat atât de serios și un domn atât de chibzuit și-a plecat urechea la acestea”. Când însă vede că este dus la temniță, se leapădă de acea prefăcută tărie de suflet și le spune străjilor că are o vorbă la domn. Dându-i-se domnului această știre, vodă îl trimite la el

pe Ștefan comisul și poruncește să-i spună aceluia ce avea de zis. Velicico nu spune totuși nimic alta decât că îi potopea cu grele blesteme pe vodă Brâncoveanu și pe fratele său Miron și zici a că ei au fost pricina pieirii sale și a pustiirii casei lui întregi. Pe lângă acestea îl roagă pe vodă „ca să se poarte cu îndurare față de soția lui și să n-o despoaie de toate bunurile, căci ea datorează bani mulți și grei pentru cheltuielile făcute la nuntă, și să nu lase domnul să i se încarce lui sufletul și cu bani rămași datorie; cât despre viața sa, nici nu poate, nici nu se cade să se roage, o dată ce se simte pedepsit de dreapta judecată a lui Dumnezeu, de vreme ce i-ar fi fost de ajuns că a ținut al treilea scaun între boierii cei de frunte și că a dobândit de la vodă mai multă cinstire și putere decât alții; și cu acestea toate, a vrut să-l alunge din scaun chiar și pe vodă însuși și să ridice mâna asupra capului unsului lui Dumnezeu”.

După ce aceștia doi au fost azvârliți în temniță, și Ioan, fiul lui mai mare, a fost dat sub pază în odaia marelui-cămăras, domnul trimite un armaș la Miron (despre care am pomenit că plecase acasă cu trei zile mai înainte) cu o oarecare ceată de oșteni. La fel rânduiește alți oșteni către ceilalți pe care prinșii îi numiseră ca părtași. Dar s-a întâmplat ca, în chiar acea noapte în care, apucând străjile casa lui Vasile Gavrilița, vroiau să-l ducă pe acesta la domn, un slujitor al lui Lupul Gavrilită, trimis la fratele lui cu o scrisoare, să se zorească către casă; dar, după ce a văzut casa înconjurată și în curtea casei zarva multor altor oșteni, întorcându-se din poartă către casă, o rupe la fugă prin beznă și îl înștiințează pe Lupul că a văzut cu ochii lui niște oștime că a năvălit în casa lui frate-său Vasile; pe deasupra că a auzit înăuntru mare zarvă; dar că din ce pricină se întâmplase aceasta nici n-a putut auzi de la cineva, nici n-a mai cutezat să mai zăbovească pe acolo. Lupul, auzind aceasta de la sluga sa, pe dată cunoaște că vicleșugurile și uneltirile lor s-au dezvăluit domnului și că de aceea a dat poruncă să fie prins Vasile noaptea; iară nici o zăbavă, dându-le știre celorlalți părtași, în noaptea aceea, părăsindu-și nevestele și copiii, scapă cu fuga în Țara Românească, la ocrotitorul lor Brâncoveanu.

Când trimișii lui vodă ajung la aceștia, pricep că ei au plecat înainte de ziuă. Și astfel se fac ei scăpați cu acea întâmplare, dar, așteptându-i una și mai grea, cum se va vedea mai departe. Pe Nicolae, despre care am spus că plecase către Constantinopole, cum, din porunca tatălui său, zăbovea ziua

pe câte undeva cu toate că aflase treaba de-a binelea, îl găsesc la Bârlad și îl aduc înapoi la Iași. Iar cei care fuseseră trimiși la Miron, când ajung la casa lui, se uimesc de altă taină și dreaptă răzbunare a lui Dumnezeu. Căci aceștia aveau poruncă să-l aducă prins la Iași, fără vreo clipă de zăbavă; pe de altă parte, o văd pe soția lui, moartă cu o noapte înainte și întinsă pe masă, cum e obiceiul la moldoveni, așteptând soborul preoților din satele vecine. În poruncile domnului nu sta scris către Miron nimic alta decât ca, în chiar clipa când va vedea porunca, să vină la Iași în goana cailor. Grăbindu-l armașii la aceasta, acela le mustra necucernicia, „cum adică ar putea el să-si lase soția neîngropată și să ia calea către vodă la ceasul acela?”. Altminteri, îl trimite la domn pe fiul său Pătrașcu, despre care am spus că era logodnicul Elisabetei, fiica domnului, – căci pe acela îl luase cu sine la moșie –, și îi scrie domnului despre nenorocirea sa cea vrednică de plâns, adică despre moartea neașteptată a soției, și că nu a putut, după poruncă, să plece către vodă chiar în acel ceas.

De altfel însă, rozându-l cugetul, trimite pe lângă fiul său pe un om de credință al său cu trei cai de schimb și îi poruncește că, dacă va auzi de unii boieri fie că au fost prinși, fie că au fugit, să-i dea cât mai degrabă știre despre acest lucru. Astfel, armașii, înduplecați de lacrimile lui, pun totuși străji tainice în jurul casei și-l păzesc cu strășnicie să nu fugă. În noaptea următoare, pe la al treilea ceas al nopții, vodă poruncește ca Velicico să fie descăpățânat în fața porților Curții și leșul, aruncat în piață, să fie acoperit cu veșmintele lui. Pătrașcu, fiul lui Miron și nepotul lui Velicico, când, călărind în goana cailor toată noaptea, ajunge la Iași înainte de zorii zilei și pe când se îndrepta întins spre Curtea domnului (căci era mare-cămăraș, iar acestuia i se îngăduie să-i fie deschisă întotdeauna poarta, la orice ceas al nopții), vede în fața porții, lângă fântână, un leș. Descalecă, dar. cum din pricina întunericului încă nerisipit de lumina zorilor, nu putea deosebi ce fel de leș era acela, atingând veșmintele ia seamă că sunt de mătase, și anume veșminte noi și nu de rând. Iar slujitorul lui Miron, despre care am spus adineauri că fusese trimis de Miron ca să cerceteze trebile, pipăind mai cu luare-aminte și cum se și crăpa de ziuă asupra zării, zice: „Acesta-i unchiul tău Velicico, ce stai?”. Tânărul Pătrașcu, ca om slab de înger, rămâne înlemnit și, neștiind încotro s-o apuce, le spune străjilor să deschidă poarta și că el este marele-cămăraș. Străjile îi deschid .El se duce întins la fiul domnului și, plângând amarnic, îi spune că a văzut o minune

înspăimântătoare și neașteptată, adică leșul unchiului său Velicico zăcând în piață în fața porților Curții. Dimitrie-Vodă îi răspunde „că el unul nici nu știe, nici nu pricepe ce-i spunea el, dar că, făcându-se ziuă și sculându-se din somn părintele său, va putea afla mai bine ceva”. Sluga lui Miron, după ce văzuse leșul fratelui stăpânului său, se întoarce la Miron, dar, când voia să intre la el, este prins de străji: „de unde venise și unde fusese?”. Spuneau că l-au văzut ieri umblând pe la curtea lui Miron, îngrijindu-se de cele de trebuință înmormântării.

La început sluga tăgăduiește că ar fi fost pe undeva, apoi spune că fusese trimis să-i strângă pe preoții din satele vecine, în cele din urmă, după câteva nuiele, mărturisește adevărul, că, adică, fusese trimis de către Miron la Iași împreună cu fiul lui și că acolo văzuse în fața porților Curții leșul lui Velicico și că se întorsese să-i spună stăpânului său acestea, încă nu fusese îngropată soția lui Miron și mai sosesc, trimise de domn prin Macri postelnicul, și alte porunci prin care li se dădea în sarcină armașilor ca, în orice loc i-or ajunge poruncile domnului, chiar în locul acela să-i taie lui Miron capul. Ceea ce ei, urmând porunca îi spun lui Miron să-și caute de cele ce țin și de sufletul său (să-și cheme adică duhovnicul și, după ce-o asculta cele sfinte, să-și ia sfânta împărtășanie). Când Miron aude o asemenea mărturie și cum nu mai era loc ori prilej pentru meșteșugurile și vicleniile sale, se spovedește, ascultă cele sfinte și ia sfânta împărtășanie, apoi cere de la armași condei și hârtie ca să scrie domnului trei sau patru slove. Dobândind aceasta, scrie domnului această scrisoare: „Preamilostive și prearăbdătorule Doamne, dau mărturie că am fost adus în această de pe urmă clipă a vieții nu din porunca ta, ci din dreapta judecată a lui Dumnezeu. De aceea te rog, de vreme ce iertarea vieții nu o pot căpăta – căci nici nu sunt vrednic de ea –, să te milostivești măcar de păcatul sufletului meu, pe care de multă vreme îl tot păcătuiam împotriva-ți, și să nu cercetezi în fața dumnezeiescului jude păcatul sufletului meu în veacul care va să vină; iar de-l vei cerceta, voi pieri pe veci și trup și suflet. Să-i știi pe Pătrascu și pe ceilalți feciori ai mei neștiutori de această uneltire și să te milostivești de ei ca de niște nevinovați”.

Apoi, tăindu-i-se capul lui Miron, a fost îngropat în același mormânt cu soția lui. Iar Velicico a fost dat a treia zi nevesti-sii ca să-l înmormânteze. Și astfel a fost sfârșitul acestor doi frați, a căror răutate domnul a prelungit-

o, prin îndelunga sa răbdare, vreme de șase ani, iară ei s-au folosit samavolnic de bunăvoința lui vreme de tot atâția ani. Iar Lupul Gavriliță, Antioh Jora, Pavel Bujoranul cu ceilalți de mai mică însemnătate, după cum am spus, ștergând-o pe furiș o împung la fugă către Brâncoveanu, domnul Țării Românești; el le poruncește „să aibă bun curaj, că el va face astfel: pentru moartea lui Miron și a lui Velicico va răscumpăra cu viața lui Cantemir și a sfetnicilor săi, numai ei să dea întru totul ascultare spuselor și poruncilor lui”. Astfel Brâncoveanu, dând de-o parte vălul dușmăniei de moarte, îi trimite la Poarta sultanului pe boierii fugari, ajutați cu mulți bani, și poruncește capuchehaielor sale „să nu-si cruțe nici osteneala, nici cheltuielile, până ce Cantemir, mazilit, nu va cunoaște cine era Brâncoveanu și cine el”, între timp plăsmuiește un ‘arzmahzar’ mincinos, îl ticluiește ca și cum ar fi fost scris de întreg Divanul Moldovei și cu învoirea tuturor locuitorilor, în care scrie :„Câțiva boieri de cel dintâi rang și de dovedită credință, cum îl vedeau pe vodă Cantemir laolaltă cu sfetnicii lui de teapă rea nu numai că asuprește cu silnicie poporul – pe unii îi trage în țeapă, pe alții îi pârjolește în foc și bieții supuși sunt chinuiți cu alte o mie de felurite chipuri ale silniciei sale și sunt despuiați de averi și de viață –, ci și încercând cu mâna tainică să închine leșilor domnia Moldovei, ei au vrut să-l împiedice în văzul obștii să o facă și au mustrat în fața turcilor și a creștinilor uneltirile și încercările lui.

Nerăbdând el acest lucru, urmând duhul său cel rău și pe al sfetnicilor săi, pe unii dintre boieri i-a scos dintre cei vii prin crâncenă moarte, pe alții îi căznește în cele mai afunde întunecimi ca în chinurile iadului, ca să-i despoaie de averi; că alții, care își putuseră scăpa viața cu fuga, au alergat la îndurarea și la dreptul județ al Strălucitei Porți și se roagă de dreptate de la sultan, ca mai întâi să fie mazilit Cantemir-Vodă și apoi, între ei, să se asculte care este dreapta pricină; căci, atâta vreme cât mai stă acela în domnie, ceilalți, sărmanii, sunt opriți să vină la Poartă și, de vreunii nu-s popriți prin temnițe, se tem de silnicia aceluia, deznădăjduiți ca nu cumva, scăpând în vreun fel de dreapta pedeapsă a sultanului, să fie întărit ca domn – căci astfel ei își vor pierde nu numai bunurile și moșiile părintești, ci împreună cu ele și viața. Deopotrivă să binevoiască Măria sa sultanul să cerceteze de la vecini, adică de la domnul Țării Românești și de la seraschier” (căci trăgea nădejde Brâncoveanu a-l fi întors pe seraschier la partea sa) „despre starea lucrurilor moldovenești și despre silnicia pe care

Cantemir laolaltă cu ai săi o abate cumplit de crâncen asupra supușilor împăratului. Dacă însă Măria sa sultanul nu va vrea să-l mazilească pe Cantemir, să binevoiască a le da un alt loc de trai, aiurea, oriunde s-ar afla locul acela pe pământ; iar că ei se vor duce bucuroși la acel loc cu copiii și cu nevestele lor cu tot, numai să scape de silnicia lui Cantemir și, ceea ce-i mai rău, că sunt cu toții gata să fie mai degrabă osândiți la galere, decât să se întoarcă în țară câtă vreme va trăi acela".

Pregătiți cu aceste minciuni și cu altele și mai strașnice decât acestea, îi trimite pe moldoveni la Adrianopole, unde zăbovea pe atunci sultanul, și, nu fără o mare sumă de bani dobândește de la seraschier o scrisoare către marele vizir, în care acela îi dădea știre ;,că în Moldova mulți boiari" (astfel îi numesc turcii pe baroni) „au fost uciși, întemnițați și alungați în toate părțile de către domn; de altfel, care să fie pricina acestei neorânduieli n-a prins încă singur de veste, dar, îndată ce va primi vreo știre mai sigură, va încunoștința Strălucita Poartă". Dar Cantemir-Vodă, primind știre de boierii fugari cum că s-au dus din Țara Românească la Adrianopole, trimite câțiva boieri de-ai săi, între care cei dintâi erau Lupul hatmanul, Alexandru postelnicul și Gheorghe Ruset vel-vistiernicul și le dă către marele-vizir o scrisoare de întărire, „că el adică, din porunca sultanului, ca să izgonească din Moldova tâlhăriile, pe hoți și pe jefuitori, a trimis până acum pe lumea cealaltă, cu moarte de tot felul, mai bine de patru mii de tâlhari, dar, cum între boierii de frunte se găseau unii, chiar dacă nu fățiș tâlhari, dar luând partea tâlharilor, înțeleși fiind cu ei, a hotărât să le ia viața și acestora și să-și facă domnia și supușii liniștiți și fără de grijă dinspre partea unor asemenea oameni; iar că ei, făcând uneltire, au încercat să dea năvală asupra lui cu arme fățișe; înșelăciunile și urzelile lor fiind dezvăluite (după cum mărturisesc cei care se află popriți la sine), pe câțiva dintre ei i-a prins, pe doi frați – capii și conducătorii uneltirii – i-a scurtat de cap, pe ceilalți, încă popriți la temniță (din pricina banilor pe care îi datorează câtorva musulmani), nu i-a omorât încă; unii au scăpat însă cu fuga în Țara Românească și de acolo – nu știe el din al căror îndemn – au mers la Strălucita Poartă, nădăjduind că acolo se vor dezvinovăți sau, amăgiți de alții asemenea lor, că vor isca asupra locuitorilor noi rele și răzvrătiri".

După ce scrisoarea domnului a fost citită de către vizir, acesta poruncește pe dată lui ienicer-agasi să-i prindă pe acei moldoveni fugari și

să-i aducă la Divanul obștesc (iar ienicer-agasi era Daltaban Mustafa-Pașa, care la puțină vreme după aceea a fost orânduit seraschier împotriva leșilor). Ienicer-agasi cercetează, după poruncă, locurile lor de găzduire, îi găsește și îi prinde, înfățișați înaintea vizirului, ei îi înmânează jalbele acelea plăsmuite și mincinoase; din minciună nu pot dovedi nici un adevăr, sunt trimiși la ‘mufti’ pentru ‘fetva’. Muftiul dă ‘fetva’: „Cel care se răzvrătește împotriva domnului orânduit de împărat se răzvrătește împotriva împăratului, iar răzvrătirile împotriva împăratului se pedepsesc cu moartea; așadar acei moldoveni răzvrătiți împotriva domnului lor trebuie pedepsiți cu moartea”. Și scrie dedesubt: „‘Katl’, Moarte”.

Din hotărârea vizirului și a muftiului nenorociții moldoveni sunt hărăziți morții. Îl cheamă pe Dumnezeu drept .singurul lor ajutor, îl blestemă pe Brâncoveanu, domnul Țării Românești, strigă în gura mare pe uliți înaintea gealaților: „că el a fost un înșelător și un ademenitor și pricina pieirii lor acolo, iar a fraților lor în Moldova”. Boierii și capuchehaiele domnului, ca să nu li se întâmple o asemenea rușine unor boieri ai Moldovei, fie ei și pedepsiți după dreptate, îl roagă pe vizir printr-o jalbă „să binevoiască a-i trimite pe aceia vii la vodă și acolo, în fața altora, să fie pedepsiți cu moartea, ca să aibă pildă și ceilalți răi și fără astâmpăr”. Boierii abia de au dobândit aceasta, iar aceia ferecați laolaltă în lanțuri au fost trimiși la domn sub foarte tare strajă de ceauși. Vodă poruncește ca aceștia să fie scoși la Divanul obștesc, să fie citită porunca vizirului în fața întregului sfat, „că, adică, acești neascultători – și de vor mai fi fost și alții ațâțători sau părtași acestora – să fie pedepsiți cu moartea ca neascultători sultanului și nesocotitori de porunci”. Se prăbușesc, sărmanii, toți cu fața la pământ, își mărturisesc vina, dar ziceau „că ei au fost amăgiți nu atât de mintea lor, cât de a altora, de către cei mai în vârstă și mai cu seamă de către domnul Țării Românești și de către sfetnicul lui, Constantin Cantacuzino stolnicul”.

Domnul poruncește ca aceia să fie popriți vreme de câteva zile în temniță (adică până să-i pună la drum pe ceauși); totuși, puține zile mai târziu, o dată ceaușii trimiși, dă poruncă să fie strâns iarăși Divanul obștesc și, laolaltă cu cei care fuseseră aduși de la Poarta turcească, poruncește să-i scoată și pe aceia care erau popriți acolo. Făcându-se aceasta, domnul le dovedește de câte și de câte ori, mai înainte ca ei să fugă, le-a descoperit

uneltirile prin oameni de încredere și prin scrisorile unora, apoi le arată celorlalți boieri „ce fel de nedrepte ocări și învinuiri au flecărit la Poarta turcească prin jalba lor însăși pe care o dăduseră sultanului”. Iar când aud cu toții că numele unor neștiutori de uneltire fuseseră mincinos înscrise acolo de către aceia strigă toți într-un glas: „Să moară ticăloșii haini ai domnului și ai fraților lor!”. „Nefericiții aceia, plecându-și genunchii, se jură pe Sfânta Treime „că ei nici măcar n-au știut ce nume fuseseră scrise în acea jalbă de către turcul lui vodă Brâncoveanu, dar că ei înșiși au și frământat în minte și au și urmat îndemnurile aceluia”. Atunci domnul: „Să judece”, zice, „Dumnezeu între mine și nedrepții mei vrăjmași, care mi-au cugetat asemenea rele; eu unul însă nu numai că le dau drumul teferi, ci vreau și poruncesc să li se întoarcă și toate bunurile care fuseseră luate la visterie”. Astfel, rupându-li-se obezile în Divan, li se dă drumul acasă, iar mai apoi n-au mai cutezat nu numai să grăiască, dar nici măcar să cugete fie și cel mai mic cuvânt împotriva domnului și au trăit în pace și liniște, măcar că sufletul cel dușmănos al Brâncoveanului cel de fericită pomenire gemea și aștepta vreun alt prilej, dar dorința nu i s-a împlinit nicicând până la moartea lui Cantemir-Vodă.

În anul următor, adică..„ seraschierul Mustafa-Pașa fiind primit de către Poarta Otomană în dregătoria viziratului, este orânduit, din ienicer-agasi, seraschier împotriva leșilor Daltaban Mustafa-Pașa; un om cu adevărat viteaz între turcii acelui veac, de departe cel mai vestit prin multele bătălii de dinainte și de după seraschierat, purtate împotriva arabilor și a nemților în Bosnia; în cele din urmă, sub Mustafa-Sultan, înălțat fiind de la ocârmuirea Babilonului la vizirat, după puține zile a fost sugrumat – răsplată la ei obișnuită. Acesta, după ce ajunsese la locul său de ședere, Babadag, a hotărât mai întâi să ajute Camenița ce suferea din lipsă de zaherea și să facă numărătoarea oștenilor care stăteau de strajă. Și cum păstra cu vodă o veche prietenie, trimițând un agă de-al său. pe nume Husein-Aga, îi încredințează domnului toată această treabă, cerându-i „să-l scoată fără grijă până în Camenița pe căpetenia Husein-Aga însoțit de oștenii săi”. Căci se temea, ca nu cumva să fie ori prins, ori împiedicat să intre în Camenița de straja leșească ce era la Zvancea aflată la două ceasuri depărtare de Camenița. Era însă luna lui decembrie și sub năvala unei ierni foarte grele. Domnul îi orânduiește acestuia spre a-l însoți pe ginerele său, Lupul Bogdan, cu 700 de oșteni, care aveau toți poruncă să folosească la

drum câte doi cai, unul pentru încălecat, celălalt ca să care la Camenița două banițe de făină. Iar cum stăteau să plece, domnul îl întrebă pe Husein-Aga „dacă are un cal foarte iute, care, la vreme de nevoie, să-l poată scăpa fie și cu fuga de un dușman urmăritor”. (Înfățișez povestioara ca să știe cei curioși cât de iuți și de soi sunt caii moldovenilor). Răspunzându-i acela „că are cai arăbești din cei mai de soi, pe care îi numesc ‘kioheilian’ domnul îi spune; „Te-aș sfătui să lași aici la mine caii tăi cei arăbești și să încaleci calul ce ți-l voi da eu, de-o fi să dai peste un asemenea necaz; căci știu bine că acela-i mult mai iute decât caii tăi”. Turcul, gândind că este oarecum luat în râs de către domn, îi spune: „Cum oare, doamne, ar putea un cal moldovenesc să întreacă în iuțeală un cal arăbesc, și anume de cel mai bun soi – doar dacă vei fi vrând s-o spui în glumă”. „O spun cu tot dinadinsul”, răspunde vodă, „și de-ai vrea să faci încercare, să punem mâine la cale o întrecere de alergare”.

Dându-și acela învoirea, a doua zi ies afară din oraș ca să încerce fuga cailor Se hotărăște un câmp de întrecere de două ceasuri întinse. Sunt sloboziți câțiva cai moldovenești împreună cu cei arăbești ai lui, dar la jumătatea câmpului de întrecere toți caii aceluia rămân mult în urmă. Astfel aga încredințat de încercare, lăsându-și caii săi, ia de la domn unul din caii aceia. De cum ajung la Camenița teferi și fără grijă, lasă zahereaua adusă cu ei și fac socoteala oștenilor. A patra zi purced de la Camenița și, trecând Nistrul de gheață, iau de-acum fără grijă calea spre Iași. Către seară oștenii stârnesc un iepure și, iscând larmă, se iau pe urma iepurelui. Husein-Aga, care o luase înainte ca la o mie de pași, auzind larma din spate și socotind că dușmanul a dat năvală peste cei din urma lui, ia la bice calul dat lui de vodă și, pe urmele făcute de cei mergând la Camenița, o apucă la goană spre Iași cu frâul slobod.

Prinzându-l noaptea pe cale, de unul singur, lăsându-se în voia sorții, a întunericului și a calului, străbate până a doua zi în zori drum de 26 de ceasuri și ajunge la Iași călăuzit de cal. Venind de-a dreptul la Curtea domnului, dă de veste că leșii i-au urmărit din spate și au dat năvală asupra hatmanului, iar el, amintindu-și de sfatul lui vodă, dând bice, a lăsat frâu slobod calului și printr-o beznă foarte deasă, într-o singură noapte, iată, a ajuns la Iași; cât despre ceilalți ce s-o fi întâmplat, zicea că nu mai știe. Hatmanul, după zarva cu iepurele acela, întreabă unde să fie Husein; acela

nu se arată nicăieri; îi iscodește pe cei trei servitori ai lui pe care îi avea cu sine; aceia spun că nu l-au văzut. Hatmanul poruncește oștii să stea în acel loc și-i trimite pe alții în toate părțile ca să ia știre după urmele lăsate în zăpezi încotro s-o fi dus, dar nu se arată nici măcar o urmă. A doua zi trimite alți osteni ca să cerceteze mai departe, până la Prut, dar și aceștia, la întoarcere, aduc răspuns că nu li s-au arătat pe nicăieri urmele lui. Hatmanul, pierzând acum nădejdea nu atât pentru viața turcului, ci pentru a sa (căci, o dată pierdut turcul, nu trăgea nădejde că va mai rămâne în viață sau va mai dobândi în vreun fel iertare de la domn), vine la apa Prutului și de aici trimite înainte la Iași câțiva oameni ca să iscodească ce se petrecea acolo (căci se temea să se arate dinaintea lui vodă). Aceștia, de vreme ce află că aga a ajuns singur la Iași, se întorc veseli la hatman. Hatmanul venind la domn, se bucură vodă la sosirea, lui.

Era acum a treia zi de când aga ajunsese la Iași și, cum vedea că hatmanul nu se ivește și că nu poate afla vreo știre despre pățania lui, vodă socotea că a fost ori ucis, ori prins de către leși dimpreună cu toți oștenii și îl întreabă „ce s-a făcut cu dușmanul”. Minunându-se, hatmanul îi răspunse: „Nicăieri nici n-am văzut, nici n-am auzit dușmanii; atâta doar că l-am pierdut din mijlocul nostru pe Husein-Aga, l-am căutat aste trei zile prin mai toate câmpurile acelea pustii dintre râurile Nistru și Prut și nici măcar de urma lui n-am putut da, de aceea mă și temeam să mă arăt dinaintea înălțimii tale până n-am prins de veste că Husein a ajuns la Iași”. Atunci chemându-l pe Husein, domnul, în hohotele de râs ale tuturora, îi spune în glumă „că a socotit un iepure drept oastea leșească și astfel, părăsindu-și soții, a luat-o la fugă”. Calul acesta, primit în dar de la domn, l-a luat cu el în Babilonia, unde a întrecut la fugă – povestea el, întors, mai apoi, la Constantinopole – toate iepele acelea arăbești mult vestite pentru iuțeala lor. Dar înapoi la ale noastre, în anul următor, Daltaban Mustafa-Pașa, seraschierul, când vede că leșii nu mișcă nimic și nu au vreun gând să-și scoată tabăra, încearcă însuși să-și pornească armele împotriva lor. Și anume, pe la sfârșitul lui iulie trece Dunărea ca să împresoare Soroca.

Dar i se spusese că Soroca este nu o cetate foarte întărită, ci o mănăstire oarecare împrejmuită cu un zid mic și lesne de surpat, așa că nu adusese cu sine mai mult de patru mii de pedestrași – măcar că îl însoțeau mai bine de 20 000 de tătari – și patru tunuri, dintre care cele două mai mari

nu treceau de cinci ocale, și două săcălușe. La aceștia se adăugau oștile lui vodă, 1500 de pedestrași și trei tunuri. După ce însă seraschierul a ajuns la Bender, din porunca sultanului trimite veste la domn „ca, luându-și oștile, să-i iasă în cale sub Orhei, un târg din Moldova, și că acolo, ținând sfat ce-i de făcut, îi va spune încotro se îndrepta mersul lui la război (căci ascundea că va urma împresurarea Sorocăi). (Aici n-am să las la o parte câteva lucruri cu haz auzite despre ieromonahul Ieremia Cacavela, dascălul lui Dimitrie, fiul lui vodă, și propovăduitor al Evangheliei). Pe când seraschierul se apropie de Orhei, îl lovește cu primejdie boala dezinteriei și cum, vreme de atâtea zile, doctorul turc pe care îl avea cu sine nu izbândea nimic și, din zi în zi, boala se înrăutățea (lucru care le-a dat leșilor prilej și răgaz să întărească și mai mult cetatea și să trimită înăuntru un nou ajutor de 400 de cazaci), trimite veste la domn „ca să-i trimită spre a-i lecui boala pe călugărul doctor pe care auzise că-l află pe lângă dânsul”.

Cacavela, măcar că nu deținea meșteșugul doctoricesc decât din experiență și din cititul unor cărți, îi făgăduiește totuși domnului să-l îngrijească pe acela. Domnul îi trimite la seraschier. El înțelegea puțin limba turcească. Când Cacavela ajunge la seraschier, îl găsește în luptă crâncenă cu moartea și aproape fără vreo nădejde de viață, căci doctorul lui, ca. să-i stingă fierbințeala, nu folosea, alt leac decât băutul de apă cu gheață, care grăbea să-l ducă la groapă încă înainte de vreme. Văzând Cacavela acestea, ca un om închinat din fire unei asemenea filosofii, fără vreo sfială fie de seraschier, fie de turc, poruncește mai întâi să se oprească a bea apă rece și să păzească regimul prescris de el. Cum însă seraschierul spunea „că nu poate trăi fără să bea apa aceea rece”, acela îi dădu răspuns: „Că el știe să îngrijească de boli oameni, nu dobitoace; așa că, dacă îi e dragă viața, trebuie să țină mersul vieții omenești și nu al celei a fiarelor”. Se mânie turcul: „Oare tu, nemernice”, zice, „spui că eu sunt dobitoc și fiară?”. „Eu așa zic”, răspunde Cacavela, „căci cei care sunt oameni obișnuiesc să ia leacuri hotărâte pentru oameni și descoperite de grecul acela din vechi, întâiul dintre doctori, Hippocrate; nețiându-le pe acestea, cei nesupuși își învederează dobitocia”. La răspunsurile mai tari ale lui Cacavela, mâniosul turc se îmblânzește și făgăduiește, „că se va supune la orice îi va porunci”.

Cum pregătește leacul, apropiindu-se de seraschier, făcând semnul crucii și spunând „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”, îi

întinde leacul. Turcul: „Tu vrei”, zice, „să mă faci bine cu descântece”. Atunci el îi dă răspuns: „Nu, ci în numele Domnului nostru Isus Hristos, care dă lumină oricărui om care vine pe această lume și care este viața și învierea a tot omul din cei ce cred într-însul”. La acestea râde pașa cel bolnav de moarte: „Orice voiești să flecărești, flecărește, numai să mă faci sănătos”. Luând așadar leacul se întremează și, încetând dizenteria, se însănătoșește în răstimp de puține zile. Cacavela este ținut pe lângă el în cele mai mari cinstiri ca. un alt Locman, cel lăudat de Muhamed în Coran, este primit la masa lui în strai călugăresc și este chemat cu numele de ‘hakim effendi’ (‘domnule doctor’). Odată însă, pe când stăteau de vorbă, seraschierul îl întrebă „ce fel erau acele leacuri care, în chip atât de minunat și cu un sfârșit atât de fericit, au alungat într-o clipă o boală atât de primejdioasă”. Cacavela: „Nu ți-am dat, Pașa Efendi, alte leacuri afară de praf de cretă, care printre leacuri nu prețuiește nimic, dar în numele lui Isus Hristos, pentru a cărui Evanghelie eu, din binecuvântarea patriarhului Constantinopolei, sunt propovăduitor obștesc – și Domnul Hristos este cel care, prin rugile mele, te-a făcut sănătos, și, dacă ai vrea să-ți scapi și sufletul de moarte, ai da crezare că el este singurul fiu al lui Dumnezeu și mântuitorul lumii”. Seraschierul: „O, smintite”, zice, „tu vrei să mă faci creștin și ghiaur, când tu ar trebui să vii la, credința musulmană și la lumina adevărului”. Cacavela: „în credința voastră și în însuși Profetul vostru nu este nici lumină, nici adevăr, ci doar o anume vrajă arăbească și o înrobire a minții, prin care el v-a ademenit pe voi, nenorociții, și v-a tras cu el în iad”. Seraschierul: „Lipsește”, zice, „a mai rosti altă dată asemenea nelegiuite huliri împotriva Profetului și a legii lui divine! Căci dacă nu aș fi aflat de la tine această foarte mare binefacere, acum te-aș fi lipsit de viață”. Zâmbind, Cacavela: „O, nefericitul de tine”, zice, „au ce crezi tu, că noi, creștinii, ne temem de această moarte trupească de care suntem neîncetat poftitori? Căci în această viață înșelătoare nu putem să ne unim cu desăvârșire Domnului nostru; ci, de tu m-ai ucide, în mine va rămâne veșnic viu Hristos, cel care la Judecata de Apoi va cere sufletul și sângele meu din mâinile tale”. Până la urmă, seraschierul, zicându-i „smintit”, îi spune: „Ajunge, smintite! Căci tu nicicând nu vei conteni să spui prostii, eu însă, de voi face la fel cu tine, îmi voi ucide binefăcătorul, fie el și necredincios”.

Astfel, dăruit cu de-ajuns de mari daruri, îl trimite înapoi la vodă și, în scrisoarea sa, îi aduce mulțumiri anume pentru doctor, pentru călugăr însă

nicidecum, „fiindcă vroia, prin farmecele lui, să-l schimbe la credința ghiaurilor; așa că el este întristat, căci, atâta vreme cât acel călugăr se va găsi printre voi, nu-i nici o nădejde de mântuirea vreunora; căci el îi va întări strașnic pe toți în legea cea ghiaurească”. După puține zile domnul, luându-l cu sine pe fiul său Dimitrie, îi iese în cale seraschierului lângă Orhei. Este primit cu cinste de către seraschier. A treia zi, făcându-se un ospăț, poruncește ca domnul și fiul său să se așeze la aceeași masă cu el, iar boierii la o alta, dar sub același cort. După masă îi îmbracă pe domn și pe fiul lui cu veșmânt căptușit cu samur și pe 24 de boieri cu caftant de rând. A treia zi îl cheamă pe domn la sfat și îi dezvăluie că are de gând să împresoare Soroca; domnul îi spune „că cetatea, este foarte apărată cu ziduri vechi și întărită cu altele noi și sporită de leși cu strajă nouă; drept care este trebuință de mai bune mijloace de război și de tunuri mai mari și mai multe”, spune el.

Seraschierul, cum nu avea de unde să ia alte mijloace de război, își pornește tabăra de acolo, așa cum era ea, și ajunge sub Soroca a patra zi. Când vede foarte înaltele ziduri ale cetății, asemeni unor turnuri, și bagă de seamă noile, întărituri pe care leșii le ridicaseră pe din afară, se căiește foarte că a venit și, scrâșnind din dinți, îi ocărăște pe mincinoșii denunțători veniți la Curte – aceștia erau niște cazaci hainiți de la leși și avându-și sălașurile de la sultan în ținutul Benderului, sub un oarecare Steiko; poruncește totuși împresurarea: așează dinspre miazănoapte pe vodă, dinspre miazăzi pe cazacii pe care i-am amintit, iar el însuși cu turcii săi ocupă partea, de apus – căci partea, de răsărit privește spre Nistru și din acea parte nu se putea găsi cale. Astfel începându-se încercuirea, la început le pricinuiește apărătorilor o spaimă grozavă (comandant era un anume neamț cu 200 de dragoni și 400 de cazaci, om foarte priceput în ale războaielor și în ale apărării cetăților, dar, după ce văd ei că zidurile nu pățesc nici o stricăciune despre partea tunurilor, prind curaj și, în iureșuri de noapte, săpau pe dedesubt digurile și șanțurile făcute de turci, omorau și prindeau mulți turci.

Seraschierul, când voia să vâre sub ziduri galerii și mine, nu izbândea nimic, deoarece locul era pietros și cu neputință de săpat; căci se lăsa el săpat pământul, dar numai în partea de deasupra și, dând foc minelor, după risipirea pământului de deasupra, zidurile rămâneau nelovite; iar când, prin

fumul de praf de pușcă stârnit de mine, socoteau că și zidurile s-au prăbușit, dând năvală și ajungând la zidurile întregi, mulți piereau străpunși de cazaci și de dragoni cu pari, sulițe și sânețe. Astfel, după 30 de zile, pierzând aproape trei mii de oșteni, a fost silit să se tragă înapoi și să desfacă împresurarea. Domnul, întors la Iași după această ieșire asupra Sorocăi, s-a. chinuit aproape toată iarna cu dureri de rinichi și cu greutatea de a-și slobozi udul stăvilit de nisip; totuși s-a însănătoșit. Dar leacurile de pază pe care le lua nu au fost de folos lungă vreme, căci, în timpul Păresimilor, care se întâmplase să-și aibă începutul la 26 februarie, în aerul mai degrabă rece obișnuia să asculte, din evlavie, lungile slujbe bisericești și rugăciunile de la Sfinții Patriarhi (căci trei patriarhi ecumenici – ceea ce nu se mai pomenește să se fi întâmplat altcândva. În Moldova – veniseră laolaltă și deodată: Iacob al Constantinopolei, Gherasim al Alexandriei și Dositei al Ierusalimului veniseră la domnul cel vestit prin cuvioșia și prin sfânta sa râvnă).

Așadar în prima duminică a Păresimilor ascultă în biserica lui Barnovski, Vodă, după cum le e domnilor obiceiul, rugăciunile de noapte și de dimineață, vreme îndelungată, fiindcă prezența patriarhilor lungea cu mult slujbele, iar în aceeași zi liturghia; slujind laolaltă cei trei patriarhi, sfârșesc sfintele slujbe la al treilea ceas după amiaza. Domnul, încă neînsănătoșit cu desăvârșire din boala cea veche și datorită prea îndelungatei asistențe, suferă o recădere într-o boală mult mai grea. Cum însă pe la ceasul (acela) al după-amiezei se pregătea praznicul, deși cu mâncări de post, totuși îndeajuns de îmbelșugat, ca pentru primirea unor atât de însemnați oaspeți, după ce au fost chemați Sfinții Patriarhi, Vodă, sprijinit de subsuori de către slujitori, abia că a fost în stare să îndeplinească cuvenitele rânduieli și închinarea. Primind apoi binecuvântarea de la Sfinții Patriarhi și fiind binecuvântat prânzul, domnul s-a așezat lângă patriarhi, dar, cuprinzându-l boala, poruncește ca fiul său Dimitrie să șadă în locul lui pentru a prăznui desăvârșit ospățul patriarhilor, iar el însuși, cerându-și iertare pentru boală, se retrage în iatac. Patriarhii, băgând de seamă șubreda sănătate a lui vodă nu au lungit multă vreme ospățul, ci, după încă un ceas, aducându-se mulțumiri lui Dumnezeu, se întorc la gazdele lor, după datina și cu cinstirea obișnuite, arătând, cum și era de fapt, o mare strângere de inimă.

Domnul, întors în iatac, cum am spus, se întinde cu greutate pe pat și pe dată simți o amețeală în cap și un fel de dambla – că îi slăbea grozav toată partea stângă a trupului –, așa încât spunea că ochiul stâng îi era încețoșat și lipsit de putința de a vedea. Iar la primul ceas al nopții boala începând să-i cuprindă și mai crâncen, poruncește să fie chemat Sava, mitropolitul Sucevei, părintele său sufletesc. Venind acesta de îndată, își face sfânta, spovedanie vreme de trei ceasuri la rând și împlinește cele ce privesc mântuirea sufletului. După plecarea mitropolitului, toată acea noapte zace greu la pat și se plângea că și-a pierdut toate simțurile trupești; către revărsatul zorilor închide cu totul ochiul stâng, iar cu celălalt de-abia îi mai poate deosebi pe fiul și pe fiica sa și pe ceilalți ai casei care stăteau lângă el. Cum însă preafericitul bărbat, preachibzuitul domn și prevăzătorul părinte al țării cunoștea dinainte că din pricina acestei mult crâncene boli i-a venit ceasul să-și ia bun-rămas de la cele pieritoare și să năzuiască spre cele nepieritoare, a doua zi dis-de-dimineață – ziua de luni, 13 martie – poruncește să fie chemați laolaltă toți boierii din divan și sfetnicii, și înaintea tuturor celorlalți ginerele său Lupul Bogdan hatmanul și Gheorghe Ruset, marele – vistiernic, pe atunci lui cel mai cu credință, precum și celălalt ginere al său, Mihail Racoviță, pe atunci mare-spătar, mai apoi făcut și domn al Moldovei, cărora, cu glas potolit și scăzut: „V-am chemat pe voi”, le zice, „preaiubiți frați și mult îndrăgiți compatrioți, să-mi iau, la urmă, bun-rămas și să vă pun dinainte cele ce sunt de sfătuit și de hotărât în privința stării de lucruri ce va să vină.

Vă sunt într-adevăr cunoscute strădaniile mele statornice și neobosite pentru țară și pentru oamenii țării, atât cele din tinerețe, cât și cele de la bătrânețe, și cele ce, spre folosul obștesc, le-am săvârșit sub domnia celorlalți înaintași ai mei, ori am sârguit până la sudori de sânge să fie săvârșite. De-acum nu mai este rostul meu să le înșirui, căci pe voi toți vă am martori cu ochii voștri, pe destui chiar tovarăși și soți statornici. De aceea, din cele multe vă voi rechema în amintire (o, de-ar fi ea de neșters!) puține și mai aparte (pe cât o poate îngădui suflarea mea acum slăbită), în războiul oștii lui Muhamed-Sultan împotriva împăratului și în împresurarea Vienei înseși, am urmat tabăra lui Duca, a domnului de pe vremea aceea, până la Demur-Capi, împlinindu-mi slujba, unde mi-a venit de acasă tristă știre cum că puhoiul tătăresc, trecând din porunca sultanului către Belgrad prin Moldova și Țara Românească, a pustiit satele (măcar că nu numai ale

mele), conacele și supușii, că mănăstirea părintească au ars-o și au prădat-o, că mi-au fost prefăcute în cenușă casele de pe fiecare moșie, că tot avutul din gospodărie și turmele de dobitoace au căzut în mâna hrăpărețului barbar și ceea ce-mi răzbătea crâncen chiar până în rărunchi – că, laolaltă cu puțini de-ai casei, copiii mi-au fugit prin părți neștiute și prin codrii din preajmă, dar de-or fi scăpat teferi de cetele de tătari care-i urmăreau nu era nici o știre, ba nici o nădejde omenească, afară de cea în Dumnezeu.

Primind această veste, îi arăt Ducăi-Vodă această nenorocire neașteptată, îi spun (nu cu gând să încalc ostășia – căreia mereu i-am fost ucenic –, nici să-mi părăsesc slujba, ci să țin piept năprasnicului prăpăd) și îl rog să mi se îngăduie învoirea să știricesc printre turci și tătari despre starea, casei mele, să smulg înapoi prada din mâinile prădalnicilor, de era cu putință, și – lucru de care mă temeam eu mai tare, nu cumva, laolaltă cu ceilalți, să se fi pierdut, cum socoteam, și preaiubiții mei copii – să-i caut prin mijlocirea unor anume prieteni, ba mai mult, dacă-i de mărturisit adevărul, a unor mârzaci rude de sânge. Și câtă vreme nădăjduiam că vodă, ca un adevărat domn milostivitor, are să trimită neîndoielnic vreun ajutor, el: „Se, zice, Cantemire, au socoți că noi toți avem a pieri în acest război și că tu singur ai a te păstra pentru țară, ba chiar, cum îți închipui, pentru domnie? Scornind necontenit zvonuri, înfățișându-mi-le cu îndrăzneală și vărsând jelanii prefăcute, socoți (dar dând greș) că ai să ne înșeli pe noi și știința noastră? Tu însuți te înșeli și nici că vei dobândi ceea ce ținteşti spre paguba sau mai degrabă spre pieirea noastră. Dar, în adevăr, ca să nu socoti că noi fie nu știm, fie cumpănim drept mare lucru uneltirile tale, iată că-ți dăm învoire a te înturna din tabăra, noastră și să nu pregeți să împlinești orice-ți stă în puteri pentru tine și pentru cei într-un gând cu tine; căci în ăst chip socotim că este mai cu cale și pentru tine, și pentru noi». Cu aceste vorbe, puține dar pline de patimă și mânie, ne-a întâmpinat vodă pe nedrept; dar aud vorbele dezlănțuite, mult mai grele decât acestea și pline de ucigătoare otravă ale lui Miron logofătul care era de față (pe care om, din ce fel de plămadă era făcut, îl știți prea bine – ce fel adică întru moraliceasca învățătură: ce era; bun și cinstit, fără de vreun folos pentru sine, nicicând n-a cunoscut): «Îngăduie – zice –, Preaînălțate Doamne, să se întoarcă acasă, unde, de-i va mai da ghes încă duhul lui cel rău, să se străduiască, de va putea, să răstoarne întreaga țară. Căci sunt asemenea oameni o povară nu numai unui război, ci și lui Dumnezeu și oamenilor anume cei care, prin

plângeri plăsmuite, obișnuiesc să-și bată joc de domni și să-și înșele compatrioții».

Primind aste mângâieri de la vodă și de la un prieten (cum îl socoteam), mă duc la tabăra tătarilor, merg cu rugă la Selim Ghirai hanul, îi înfățișez lucrul așa cum stătea, dobândesc prin prieteni și mârzaci cu priință mie ca, oriunde – fie la vreun oarecare mârzac, fie la vreun tătar de rând, -- voi găsi măcar un singur cal sau o iapă de-a mea (căci îmi răpiseră mai bine de o mie), toate să-i fie smulse aceluia din porunca hanului. Astfel, redobândind cea mai mare parte din cai (căci din restul avutului gospodăriei nu s-a mai putut găsi nimic), mă întorc acasă, aflu toate arse și prefăcute în cenușă, cu mila lui Dumnezeu îmi găsesc în mijlocul codrilor copiii și nu puțini de-ai casei teferi și nevătămați. Cât mă străduiesc să dreg dărâmăturile casei, cât mă silesc să-i scot din păduri la lucratul clădirii pe țăranii răzlețiți, iată, Anastasia Doamna poruncește către caimacamii soțului ei ca, prins, să mă țină întemnițat până la fericita întoarcere a lui vodă. Aceștia, dând ascultare poruncii, parte vrând, parte nevrând, trimit de la Iași pe repede drum și de noapte (ca să-mi fie mai bine ascunsă sosirea lor) ca la trei sute de oșteni cu Ioan Hrisoverghi, vătaful aprozilor, dar în aceasta nu mi-a lipsit cereasca pronie, care prin mijlocirea unui anume prieten mă înștiințează cu două ore mai înainte de primejdia ce mă păștea. Niciodată nu mi-a fost la suflet să nesocotesc porunca mai-marilor mei, nici n-am avut acea sumeție ca, deși așezat mai jos în rang la acea vreme, să mă fălesc a dobândi în această țară cea mai de seamă treaptă a vredniciei (meteahnă care mi-a fost totdeauna cea mai nesuferită dintre toate), ci am vrut) ca sufletelor pe nedrept aprinse să le pun împotrivă, cu sfat timpuriu și cu cinstită fereală, armele și îndatoririle dreptății.

Când așadar acel Hrisoverghi se îndreaptă grabnic înspre conacul reședinței mele cu poruncile-i purtătoare de nenorociri, eu, strângându-mi slugile și slujbașii curții, îl primesc cu omenie și, citind ucazul caimacamilor cu cinstirea cuvenită, ca pe al unor locțiitori ai lui vodă, iau aminte la cele poruncite. Altcum dau răspuns că sunt multe trebuințe grabnice ale casei care să mă împiedice să plec la Iași atât de iute (căci în porunci nu era cuprins nimic altceva, decât că, din pricina unor grabnice afaceri poruncite printr-o scrisoare a lui vodă, eu trebuia să fiu la Iași cât mai degrabă; însă, pe ascuns, i se poruncise să mă ducă la Iași chiar și fără

voie, sub pază întărită), totuși făgăduiesc că, puține zile mai târziu, o dată rânduite treburile casei, am să mă duc la Iași. Acela, nechibzuit, le poruncește amenințător oștenilor să împlinească poruncile caimacamilor și ale doamnei înseși și, ferecat în lanțuri, să mă târască după ei.

Cum însă oștenii cătau la mine și – fie sfiindu-se, ca de vechiul lor vătaf, fie temându-se – șovăiau ce trebuia, ori ce puteau să facă, o dată ce oamenii mei de casă aud șoaptele lor într-ascuns, pun mâna pe arme și, măcar că erau cu mult mai prejos la număr, totuși nici nu se tem, nici nu șovăie să se năpustească asupra lor. Oștenii, lăsându-si vătaful, o iau la fugă și strigă într-un glas că n-au fost deprinși să apuce armele împotriva mea, fie și din poruncă domnească. Ce trebuia, să fac atunci ca să mă împotrivesc unei porunci mai degrabă muierești decât domnești și să scap cu chibzuință de primejdia vieții? Poruncesc ca vătaful Hrisoverghi să fie ținut înlăuntrul casei și să se scrie carte către ceilalți boieri al Țării de Jos a Moldovei și să-i înștiințeze despre jalnica noastră stare. Martori să-mi fiți că aceia au fost Gavriliță vornicul, Carp spătarul, Ștefan Cerchez comisul și ceilalți boieri și oameni de vază de rang mai mic. Dar, cum sultanul turcesc se afla la acel mult crâncen război, ca nu cumva să bănuiască hainirea întregii Moldove la creștini ori Duca. să-l încredințeze că noi am fi pus mâna pe arme fățișe împotriva, domnului așezat de el, am socotit mai cu cale ca, părăsindu-ne o vreme altarele și vetrele, să trecem în Țara Românească, deoarece îl știam pe Șerban Cantacuzino nu numai neostoit dușman Ducăi-Vodă, dar și al nostru foarte vechi prieten și viitor de bine. Așa că, desferecându-l pe Hrisoverghi din lanțuri (de vreme ce primisem veste că ceilalți părtași la fuga noastră se află de-acum gata lângă Bârlad), luăm drumul către Țara Românească.

Apoi, dându-i-se lui vodă Cantacuzino știre despre sosirea noastră, el ne orânduiește tuturora, ca unor oaspeți buni, mijloace de trai de tot felul și prea de ajuns, în sfârșit, Muhamed-Sultan suferind sub zidurile Vienei mare măcel, amândoi domnii sunt trimiși la domniile lor. Duca, cum îi știa sufletul lui Șerban Cantacuzino, se ferește de drumul drept care duce prin Țara Românească în Moldova și își îndreaptă calea, prin Transilvania, fără împotrivire din partea principelui Apafi, iar de acolo, trecând munții, coboară în Moldova. După ce a auzit însă că Iașii sunt ocupați de Ștefan Petriceicu și că jumătate din Moldova luptă acum pentru leși împotriva

tătarilor, s-a tras pe la sfârșitul lui noiembrie lângă satul Domnești, în ținutul Putnei. Între timp, vă amintiți că spre acea vreme eu am primit câteva scrisori nu numai de la Ștefan-Vodă, ci și de la hatmanii Crăiei leșești, prin care eram poftit să vin iarăși în Moldova și să iau slujba hătmăniei moldovene, adaose fiind destule alte făgăduieli nu de nesocotit; de altă parte, Duca-Vodă, căindu-se de fapta lui, cu grele jurăminte promițându-mi despăgubirile de orice fel și chip, mă chema înapoi la sine. Șerban Cantacuzino, deopotrivă, ne făgăduia sub cuvânt domnesc că se va sili din toate puterile la Poarta sultanului spre înlăturarea samavolniciei lui Duca, adăugând aceasta numai, că de mă vor meni pe mine domn prin încuviințarea tuturor și prin alegere legiuită și vor cere întărire de la Poartă, se primesc; în această împrejurare cât de mult nu m-am împotrivit – și este atare lucru mult împovărător și foarte primejdios (despre asta mai apoi însuși trăirea faptelor ne-a învățat că este astfel) – și de câte ori am înlăturat sfaturile și poftirile, ba chiar și rugile tovarășilor mei, voi înșivă martori îmi sunteți. Totuși Dumnezeu, care cumpănește vremile și măsoară cele ce sunt la vreme, a hotărât la acea vreme într-alt chip. Căci Ștefan-Vodă – și întreaga oaste leșească și căzăcească – fiind izgonit-din scaun de către tătarii întorși de la războiul Vienei, ca să nu pară că a irosit zadarnic simbria regelui, îl trimite pe Bainski, serdarul său (care-i era unchi de mamă ginerelui meu Bogdan) cu o bună ceată de olteni moldoveni, ca să-l prindă pe neașteptate pe Duca-Vodă.

Acesta, în ziua de 25 decembrie, în chiar ziua praznicului Nașterii Domnului, îl împresoară pe Duca-Vodă, care se ospăta și nu bănuia nimic de așa ceva; fără zăbavă, mai degrabă hiclenit decât apărat de către ai săi (căci domnul care nu învățase să apere pe nimeni a cunoscut a nu fi apărat de nimeni), este prins laolaltă cu ai săi (soția și copiii săi zăbovind la acea vreme la Brăila) și este dus în robie leșească – unde și viața și-a sfârșit-o. Pe când acestea se petrec în Moldova noastră, sultanul turcesc îl rânduiește cu mâna lui, după obicei, pe Dimitrie Cantacuzino în locul lui Duca și îl trimite în cea mai mare grabă în Moldova cu câteva sute de turci.

Noi unii, toți boierii, și o dată cu roi până și Șerban-Vodă Cantacuzino însuși, nu știm ce mai era de făcut, nici fiind în stare a ne împotrivi hotărârilor Porții, nici putând afla în timp așa scurt alte leacuri pentru nenorocirile noastre (căci toți îl cunoscuserăm pe noul vodă ca pe un tiran

în prima lui domnie și nu era nădejde de îndreptare ori de domolire a lăcomiei lui nesățioase – mai ales cum știam că se înglodase deja în datorii la Constantinopole vreme de nouă ani). Fiind toate acestea, dezbătute și cumpănite cu ceilalți boieri, totuși legea cea silnică ne oprea să ne întindem pânzele împotriva vântului și să nu recunoaștem drept legiuită domnia lui. Nu mai puțin, îi așteptam totuși sosirea în afara hotarelor noastre, spre a lua aminte de la începutul intrării lui la unele semne despre cele ce aveau a se petrece și apoi spre a ghici, a prevesti ceva fie de bine, fie de rău. Așa că noi, făcând un sfat obștesc, rămânem în Țara Românească (deși primiserăm acum făgăduieli binevoitoare și pline de munți de aur prin scrisorile lui trimise înainte către noi și către ceilalți locuitori).

Când Dimitrie-Vodă Cantacuzino ajunge la Galați, nu dă acolo de nici unul dintre boieri, după obiceiul statornicit, nimeni (afară de câțiva mai de rând ca stare și obișnuiți cu lingușirile) nu îi iese în întâmpinare ca unui domn – și anume o parte a boierilor moldoveni fiindcă luaseră armele cu leșii împotriva tătarilor, iar o parte fiindcă își îndreptau gândurile luând aminte la pilda noastră. Astfel vodă, cum vedea că dobândise domnia numai cu numele, dar nu și în fapt, neștiind ce avea de făcut mai departe, este învățat de unul de-ai noștri că, de nu-i chemat Cantemir împreună cu ceilalți fugari în Țara Românească, altcum toate străduințele lui se vor sfârși zadarnice. La învățătura acestuia, dă către noi a doua și a treia, scrisoare, se roagă și se jură pe dumnezei și pe ceruri și ne face fără de grijă pe noi și pe cei aflați împrejurul nostru și înainte de toate, cu glas mare, dar cu inimă vicleană, îi făgăduiește anume lui Gavriliță vornicia Țării de Jos a Moldovei, iar mie hătmănia oștirii (căci auzise de la lingușitori că hotărârea boierilor și a lui Șerban Cantacuzino fusese să mă aleagă domn lor, de unde i s-au înfipt, înrădăcinate, în adâncul inimii, gânduri de ură și de pizmă).

Noi deci, alegând din două rele pe cel mai bun, ne întoarcem la domn și țară. La prima înfățișare suntem primiți cu un fel de prefăcută omenie; el se jură cu strășnicie că toate vor fi după sfatul nostru și că nu va schimba nicicum, fără părerea noastră, ocârmuirea cea mai bună pentru domnie, numai să fie chemați înapoi prin mâna și cu truda noastră fugarii din Lehia și să fie izgonit acel puhoi de cazaci prădalnici care pustiiau peste tot Moldova prin foc și fier. Încredințându-mi-se deci mie oștirea moldovenească (căci, la împlinirea sosirii noastre, toți se îndreptaseră

laolaltă sub ascultarea domnului), cum și cea turcească și tătărească, în răstimp de zece zile pun stăpânire pe scaunul domnesc; apoi, trimițând oșteni prin întreaga Moldovă, îi risipesc pe tâlhari, îi prind și dau de veste lui Vodă că intrarea, în Iași îi este fără de grijă.

După ce vodă mersese la Iași și se afla așezat în scaunul domnesc, după obicei, de către un Iskiemne-Agasi, uitându-și și de toate făgăduielile sale, și de slujbele mele credincioase împlinite către el, în loc de răsplată am parte de amenințări și de înfricoșări pe seama vieții mele: «Așa, zice, trebuie să slujești, altminteri, urmând plăsmuirile-ți deșarte și năzuințele mai mari decât ți le poartă soarta, curând vei rămâne fără cap». Îndurând eu această înjosire și aceste răsplăți nevrednice de strădaniile mele, clevetitorii cei mai de demult (de cine vorbesc, știți voi) pun stăpânire pe Curte și din zi în zi îl smintesc lesne cu patimile lor pe domnul cel smintit deja de ale sale și îl strică până într-atât, încât, lipsindu-mă de slujbă, îl cinstește cu slujba de hatman pe Zosim, un om nevolnic și de nimic. Iar acest lucru poate că l-aș fi răbdat, dar cu totul de nerăbdat era că el mă pusese mai jos sub poruncă, astfel încât să fiu silit să dau ascultare de nevoie poruncilor acelui om întru totul neștiutor. La ce mai multe vorbe? Căci deja, cum vedeți, îmi pierd suflarea. La fiece hotar, clipă și prilej mă prigonește fără vreo dreaptă pricină și cu neostoită ură; căci îmi poruncește să stau în pace, fără slujbă, la moșie; dar nici aceasta nu-i dă pace; iarăși mă cheamă la sine, îmi poruncește fel de fel de lucruri cu neputință de făcut și de străbătut, în cele din urmă mă orânduiește capuchehaie – o, prostească meșteșugire! – pe lângă seraschierul Suleiman-Pașa, foarte de demult prieten și ocrotitor al meu. Cai șiretenie, lasă de izbeliște cele ce i se cuveneau seraschierului din porunca sultanului, ba chiar îi oprește pe boieri ca să se împlinească și să se facă prin acest vicleșug socotind că o să arunce vina asupra mea, nevinovatul, și că, hrănind lăcomia seraschierului cu mari avuții, o să poată până la urmă să mă dea pierzării cu mâna aceluia. Dar Dumnezeu, care singur le rânduiește pe toate cu prevedere și bate cu tărie – seraschierul, bănuind vicleșugul lui vodă, dă pe față cu milostivire ticăloasele gânduri și nedreptele urzeli ale aceluia, că el, anume, a primit de la vodă o mare sumă de bani și că are făgăduită una și mai mare dacă scornind vreun prilej, i-ar trimite capul meu. Eu, unul, toate ale mele i le încredințez lui Dumnezeu, ca unui drept judecător; acela, la întoarcere (căci își dusese oștile împotriva leșilor și le adusese înapoi), poruncește să nu mă mai întorc la vodă, ci să

trec din tabăra lui de-a dreptul la Șerban Cantacuzino în Țara Românească. Făcând aceasta, m-au urmat și destui dintre, boieri, așa cum știți. Acela, în starea-i deznădăjduită acum, se întoarce iarăși la lingușirile sale vulpești și la meșteșugurile-i cele pline de codoșlâc; căci îmi scrie că s-a căit de fapta sa -- anume și că nu s-a ținut de făgăduieli –, dar că le va împlini pe toate și că îmi va da înapoi slujba hătmăniei; îmi scrie (acestea) cu jurământ, în dese scrisori, dar în zadar. Căci seraschierul atrăsese Porții luarea-aminte asupra strâmbei lui ocârmuiri și asupra samavolniciei lui de nepotolit și primise răspuns: mazilit fiind Dimitrie la cererea boierilor, pe cine și-l vor alege ei la domnie, pe acela să-l pună el în loc. Cele ce s-au întâmplat între timp ar fi lung a le înșira la rând. În sfârșit, cu opt ani în urmă, primind încuviințarea tuturora, ba chiar rugat fiind, am venit la acest scaun: aflu întreaga țară pustiită de tătari, de leși, de cazaci, cum și de unii anume de-ai noștri care-și purtau numai lor de grijă, părăsită de locuitori, plină de tâlhari și de tâlhării, adică într-o stare jalnică și de-abia cu putință de îndreptat. Cu dibăcie și vitejie îi izgonesc pe prădalnici, îi domolesc pe cei mai tineri și îi chem înapoi pe cei îndărătnici, îi pedepsesc si îi cert pe cei care nu știu de căință, poruncesc să fie munciți cu spânzurători, cu cruci, în flăcări, cu țepe și cu celelalte unelte consfințite prin lege pentru asemenea nelegiuiți. Ridic din nou țara cu totul năruită și rechem la viață patria ca din însăși cenușa ei. Multe și prin mijlocirea voastră, a dregătorilor, și mai multe prin mine însumi, neluând seama la nici o trudă, le văd și iar le văd, la rânduiesc, le statornicesc, le întăresc și le păzesc și fac să fie păzite cu tărie, până când la urmă, după atâtea și atât de mari prăpăduri și prădăciuni săvârșite, leșești, tătărăști și ale altor dușmani, chiar și din lăuntrul țării, am adus-o, așa cum vedeți, la nădejdea unei stări mai bune și mai fericite. Și nicicând nu aș fi contenit a face patriei și compatrioților slujbe curate și neobosite, dacă voința dumnezeiască (prin tainele sale ascunse nouă) nu mi-ar curma strădaniile pe care, una câte una, le încredințez altora, fie să le laude, fie să le mustre. Acum dară, iubiții mei, iată că, nu atât obosit de necontenite trude, cât frânt de vârsta mea înaintată (căci îmi port cel de-al șaizeci și șaselea an al vieții, mă duc de la cele omenești; voi însă aș vrea să luați îndemn ca, fiind încă eu în viață, fie dintre feciorii mei, de sunt buni și cinstiți, fie dintre voi, pe cine îl veți fi ținând mai bun să-l alegeți ca urmaș al meu, către care să îndrept oarece puținele învățături dobândite în îndelungată lucrare a vremii. Căci numai cu acest lucru îmi simt cugetul îndatorat față de voi, să nu fiu învinuit, după săvârșire, că nu v-am purtat de

grijă chiar și până la ultima suflare. Dacă vă va fi pe plac să alegeți dintre fiii mei, veți avea multe de mustrat la ei, și mai cu seamă vârsta lor: căci cel mai mare, Antioh (care-i acum la Constantinopole, adus fiind frate-său mai mic), trimis a doua oară la Poarta turcească, de douăzeci de ani, iară cel mic, Dimitrie, – iată-l lângă mine – de șaptesprezece ani, sunt tineri și îi socot nepotriviți să ducă o povară atât de grea – decât dacă vă alăturați și voi strădaniile – deși m-am silit nu fără îngrijire să fie și unul, și altul, crescuți în învățătură și de-acasă, și din străini, anume latinească, grecească și slavonească. Fiind ei deopotrivă față de o asemenea povară în privința purtătorilor, a meșteșugului de a cârmui statul și în puteri – eu încă mărturisesc că nu pot nici ști, nici judeca. Atâta doar vă sfătuiesc și vă îndemn cu grai curat și părintesc, ca să alegeți fie pe unul dintre ei, fie dintre voi pe unul mai bun”. Boierii, alinându-l pe domnul bolnav și bătrân și ieșind din cameră nu fără foarte fierbinți lacrimi, se duc împreună cu toții la vistierie (odaia menită sfaturilor și cercetării trebilor obștești).